

ÇİN HALK CUMHURİYETİ-BİRLEŞİK KRALLIK İLİŞKİLERİ

Doç. Dr. Ozan ÖRMECİ*

Öz

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin beş daimî üyesinden ikisi olan Birleşik Krallık ve Çin Halk Cumhuriyeti, dünya siyasetinin en önemli aktörlerinden ve uluslararası sistemin merkez ülkelerinden kabul edilmektedir. Yakın geçmişin (1945 öncesi dönem) süpergücü olan Birleşik Krallık, günümüzde de dünyanın en büyük ekonomilerinden ve en önemli diplomatik merkezlerinden birisiyken Çin Halk Cumhuriyeti de son birkaç on yılda özellikle ekonomik alanda hızla yükselen yeni bir süper güç adayı, bu konuda tek süper güç durumundaki Amerika Birleşik Devletleri'nin en ciddi rakibi ve Çin Komünist Partisinin iktidarda olduğu tek partili otoriter sistemine rağmen her alanda yükselen bir güçtür. Bu çalışmada Birleşik Krallık-Çin ilişkileri incelenecektir. Bunun için öncelikle ilişkilerin tarihsel arka planı masaya yatırılacaktır. Sonraki bölümde, iki ülke arasında son yıllarda yaşanan önemli siyasi ve diplomatik olaylar analiz edilecektir. Bir sonraki bölümde ilişkilerin ekonomik boyutu irdelenecektir. Araştırmanın son bölümünde ise Brexit sonrasında Birleşik Krallık-Çin ilişkilerinin nasıl gelişebileceği tartışmalarına odaklanılacaktır. Araştırma, Birleşik Krallık-Çin ilişkileri konusunda yazılmış İngilizce ve Türkçe birincil ve ikinci kaynakların incelenmesi temelinde yapılacaktır. Bu bağlamda iki ülkenin liderleri (Çin Devlet başkanları ve Birleşik Krallık başbakanları), bakanları ve üst düzey devlet görevlilerinin (diplomatik temsilciler ve istihbarat teşkilatı yöneticileri) açıklamaları birincil kaynak olarak bu konuda yazılan kitaplar, akademik makaleler, düşünce kuruluşlarında ve dış politika temalı ciddi internet sitelerinde yayımlanan rapor, analiz ve tartışmalar ve gazete haberleri de ikincil kaynak olarak kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Birleşik Krallık-Çin ilişkileri, Çin dış politikası, Hong Kong, Huawei, Covid-19.*

CHINA-UNITED KINGDOM RELATIONS

Abstract

Being permanent members of the United Nations Security Council, People's Republic of China (China) and United Kingdom (UK) are leading actors of global politics and central states in the current international system. While the UK was a superpower until the mid-20th century (until 1945) and it is still one of the most developed economies and influential diplomatic centers of the world, China on the other hand is a candidate for being a new superpower thanks to its rapid economic rise in the last few decades, the most serious challenger to the only existing superpower United States, and a rising power in all aspects despite having an authoritarian single-party system led by the Chinese Communist Party. This study aims to analyze the relationship between China and United Kingdom. In order to that, first of all, the paper will make an inquiry

* İstanbul Kent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. e-mail: ozan.ormeci@kent.edu.tr / ozanormeci@gmail.com. ORCID: 0000-0001-8850-6089.

on the historical background of China-UK relations. Secondly, the paper will analyze the recent political-diplomatic developments taking place between two countries. Thirdly, the paper will elaborate on the economic dimension of bilateral relations. The last part of the paper will focus on discussions about post-Brexit bilateral relations. The research will be based on the analysis of primary and secondary sources in terms of UK-China relations in English and Turkish languages. In that sense, two countries' leaders (Chinese Presidents and UK Prime Ministers) and top state officials' (diplomatic representatives and top intelligence officers) declarations will be used as primary source, whereas books, academic articles, think-tank and academic website reports, analyzes, and discussions as well as news in the media will be used as secondary source.

Keywords: *United Kingdom-China Relations, Chinese Foreign Policy, Hong Kong, Huawei, Covid-19.*

1. GİRİŞ

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin beş daimî üyesinden ikisi olan Birleşik Krallık ve Çin Halk Cumhuriyeti (kısaca Çin), dünya siyasetinin en önemli aktörlerinden ve uluslararası sistemin merkez ülkelerinden kabul edilmektedir. Yakın geçmişin (1945 öncesi dönem) süpergücü olan Birleşik Krallık, günümüzde de dünyanın en büyük ekonomilerinden ve en önemli diplomatik ekollerinden birisiyken Çin Halk Cumhuriyeti de son birkaç on yılda özellikle ekonomik alanda hızla yükselen yeni bir süper güç adayı, bu konuda tek süper güç durumundaki Amerika Birleşik Devletleri'nin (kısaca ABD) en ciddi rakibi ve Çin Komünist Partisinin (ÇKP) iktidarda olduğu tek-partili otoriter sistemine rağmen her alanda yükselen bir güçtür.

Bu çalışmada Birleşik Krallık-Çin ilişkileri incelenecektir. Bunun için "Giriş" bölümünün ardından öncelikle ilişkilerin tarihsel arka planı masaya yatırılacaktır. Sonraki bölümde, iki ülke arasında son yıllarda yaşanan önemli siyasi ve diplomatik olaylar analiz edilecektir. Bir sonraki bölümde ilişkilerin ekonomik boyutu irdelenecektir. Araştırmanın son bölümünde ise Brexit sonrasında Birleşik Krallık-Çin ilişkilerinin nasıl gelişebileceği tartışmalarına odaklanılacaktır. Araştırma, çalışmada elde edilen bulguların özetleneceği "Sonuç" bölümüyle tamamlanacaktır.

Araştırma, Birleşik Krallık-Çin ilişkileri konusunda yazılmış İngilizce ve Türkçe birincil ve ikinci kaynakların incelenmesi temelinde yapılacaktır. Bu bağlamda iki ülkenin liderleri (Çin Devlet Başkanları ve Birleşik Krallık Başbakanları), bakanları ve üst düzey devlet görevlilerinin (diplomatik temsilciler ve istihbarat teşkilatı yöneticileri) açıklamaları birincil kaynak olarak bu konuda yazılan kitaplar, akademik makaleler, düşünce kuruluşlarında ve dış politika temalı ciddi internet sitelerinde yayınlanan rapor, analiz ve tartışmalar ve gazete haberleri de ikincil kaynak olarak kullanılacaktır. Yazarın bu iki ülkenin siyasal sistemleri ve dış politikaları hakkında daha önce yayımlanmış akademik kitapları olduğu için çalışmada bu eserlerden de yararlanılacaktır.

2. TARİHSEL SÜREÇTE BİRLEŞİK KRALLIK-ÇİN İLİŞKİLERİ

2.1. Çin Medeniyetine Dair Temel Bazı Bilgiler

Çin, dünyanın en eski medeniyetlerinden biri olarak sanılanın aksine sadece son 30-40 yılda yaptığı piyasa reformlarıyla küresel ekonomi açısından çok önemli bir ülke hâline gelmedi. Çin, Endüstri Devrimi öncesinde bile küresel ekonomi ve uluslararası sistem için çok önemli bir ülkeydi. Öyle ki daha 19. yüzyıl başlarında Çin’de dünyadaki toplam üretimin üçte biri yapılmaktaydı.¹ Çinliler, kendi tarihlerini 5.000 yıl öncesine kadar dayandırmakta ve günümüzde de Çinli çocuklar bu büyük medeniyetin temsilcisi oldukları düşüncesiyle yetiştirilmektedir. Tesadüfi değildir ki günümüz medeniyetinin temel taşlarını oluşturan kâğıt, barut, pusula ve matbaacılık gibi pek çok buluşun kökenleri Antik Çin medeniyetine dayanmaktadır.² Uygarlık olarak milattan önceki bin yılda şekillenen Çin kültürü, dışarıya kapalı ve dış etkisi sınırlı olmasına karşın dünyadaki birçok yeniliğin yaratıcısı olmuştur.³ Aynı zamanda Çin uygarlığı, dünya tarihinde nesil atlama aşamalarını özgün kültürünü koruyup zenginleştirerek aşabilmiş az sayıdaki medeniyetlerden biridir. Devlet kuruculuğunda imparatorluk geleneklerine, yazı kültürüne, şehircilik ve mimariye, ahlak kurallarına, aile değerlerine ve diğer manevi vasıflara sahip olan Çin uygarlığı; her zaman özgünlüğünü korumuş ve zamanın koşullarına göre modernleşip güçlenerek, günümüze kadar fazla bozulmadan ulaşmıştır. Habibbeyli’ye göre bu uygarlığı oluşturan unsurlar arasında “yazı kültürü”nü Çin uygarlığının en büyük başarısı olarak ayırt etmek yerinde olur.⁴ Nitekim Orta Asya’daki eski Türk topluluklarını ve devletlerini araştırırken dahi tarihçilerin en yoğun olarak kullandıkları akademik kaynaklar eski Çin kaynakları olmaktadır. Yazılı kültürü son derece gelişmiş bir uygarlık olarak Çin’de, ilginçtir ki din olgusu, tarihin hiçbir döneminde Çin uygarlığının önemli bir bileşeni olmamıştır. Bunun yerine Konfüçyüsçülük başta olmak üzere çeşitli felsefi öğretiler Çin uygarlığı ve halkının manevi hayatı ve dünya görüşüne yön vermiştir.

Bunların yanı sıra kendisini daima dünyanın merkezinde ve “Orta Krallık” olarak gören⁵ Çin hakkında yapılan en dikkat çekici tanımlardan biri Çin uzmanı Amerikalı siyaset

1 Suisheng Zhao, “Implications of China’s rise for U.S.-Chinese relations”, içinde *China-U.S. Relations Transformed: Perspectives and Strategic Interactions*, Suisheng Zhao (ed.), (London: Routledge, 2008), s. 3.

2 Ozan Örmeci, *Ejder’in Ayak Sesleri: Dünya Siyasetinde Çin Halk Cumhuriyeti*, (İstanbul: Cinius Yayınları, 2018), s. 14.

3 Arastü Habibbeyli, “Yeni Dünya Düzeninde Çin”, Uluslararası Politika Akademisi, Erişim Adresi: <http://politikaakademisi.org/2015/03/15/yeni-dunya-duzeninde-cin/> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).

4 <http://politikaakademisi.org/2015/03/15/yeni-dunya-duzeninde-cin/>.

5 Mürsel Bayram ve Hüseyin Emiroğlu, “Çin Tarzı Uluslararası İlişkilerin Analitik Çerçevesi: Yeni-Haraççılık”, *Asya Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, s. 33.

bilimci Lucien Pye'a aittir. Pye, Çin'i "tuhaf bir devlet" (*erratic state*) olarak tanımlayarak Çin'in temelde bir devlet değil, "devlet gibi davranan bir medeniyet" olduğunu vurgulamıştır.⁶ Çin devleti kavramını Çin kültürü ile eşit gören Sinolog John K. Fairbank de, tarihteki Çin devletleri için "kültürelizm" (*culturalism*) kavramını kullanarak Çin'in kültürelizmi ile diğer ülke ve topluluklardan farklı olduğunu tespit etmiştir.⁷ Çin denince akla gelen ilk unsurlardan biri olan ve dünyanın 7 harikasından biri kabul edilen Çin Seddi ise yapımına MÖ 221'de başlanan ve 17. yüzyıla kadar sürekli geliştirilen 8.850 kilometrelik devasa bir bariyer olarak Çin kültürünün içe kapanıklığı ve kendine özgülüğünü yansıtan görkemli bir yapı durumundadır.

Binlerce yıl boyunca çeşitli hanedanlıklar tarafından yönetilen ve 19. yüzyılda Batı emperyalizminin etkisi altına giren Çin, 20. yüzyılda ise modern bir siyasal hayata sahne olmaya başlamıştır. 1912'de Sun Yat-sen liderliğindeki milliyetçilerin (Kuomintang Partisi) iktidarı ele geçirmesiyle başlayan modern Çin'in oluşum süreci, 1949'da Mao Zedong ve komünistlerin (ÇKP) iktidara gelmesiyle bambaşka bir aşamaya erişmiştir. Bunların yanı sıra Çin denince modern dönemde akla gelen ilk hususlardan biri de kuşkusuz, bu ülkenin yoğun nüfusu olmuştur. Hakikaten de Çin, tarih boyunca insan yoğunluğunun daima diğer ülkelere kıyasla daha fazla olduğu bir ülke olmuştur. Daha 1950'lerde nüfusu 545 milyon civarında olan Çin, 1970 yılında 840 milyon nüfusa, 1980'lerin başında ise 1 milyar nüfusa ulaşmıştır.⁹ Günümüzde 1,4 milyarlık devasa bir nüfusu olan Çin'i yönetmenin ne derece zor bir şey olduğu da düşünülürse ÇKP'nin uzun yıllar neden zorla "tek çocuk politikası" uyguladığı daha iyi anlaşılabilir. Bunlara ek olarak Çin'deki nüfusun %92 civarında çok büyük bölümü etnik Han (Çinliler), %1,3'ü Zhuanglar veya Çuanglar, kalan %7'lik bölüm de Uygur, Hui, Mançu, Tibetli, Moğol, Koreli, Kazak vb. gibi diğer etnik gruplardan oluşmaktadır.¹⁰ Bu gruplar arasında Doğu Türkistan (Sincan) bölgesinde yaşayan Müslüman Uygurlar ve Tibet bölgesinde yaşayan ve Budist inancı ile kültürleriyle ayrılan Tibetliler dışında büyük ölçüde bir homojenlikten söz edilebilir. Ayrıca Çin'de standart Mandarin Çincesi dışında birçok farklı dil ve lehçenin konuşulduğunu ve uluslaşma sürecinin hâlen devam ettiğini de belirtmek gerekir.

6 Lucien W. Pye, "China: Erratic State, Frustrated Society", *Foreign Affairs*, Güz 1990, s. 58.

7 "Türkiye-Çin İlişkilerinin 40 Yılı (1971-2011)", Erişim Adresi: https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/106065/mod_resource/content/1/13.%20%20konu%20T%C3%BCrkiye-%C3%87in%20Stratejik%20%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi%20%C4%B0i%C5%9Fkileri%20--T%C3%BCrkiye-Cin_iliskilerinin_40_Yili_%281971-2011%29-Erkin%20Ekrem.pdf (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).

8 "Akıl Sınırlarını Zorlayan Bir Yapı: Çin Seddi", *Sözcü*, 12 Mart 2018, Erişim Adresi: <https://www.sozcu.com.tr/hayatim/seyahat/akil-sinirlarini-zorlayan-bir-yapi-cin-seddi/> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).

9 Örmeci, *Ejder'in Ayak Sesleri: Dünya Siyasetinde Çin Halk Cumhuriyeti*, s. 15.

10 CIA World Factbook, "China", Erişim Adresi: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/china/#people-and-society> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).

2.2. Tarihsel Süreçte Çin-Birleşik Krallık İlişkileri

Çin-Birleşik Krallık tarihsel ilişkilerine dair ilk bilgi, Uygur asıllı Nasturi bir din adamı ve diplomat olan Rabban Bar Sauma'nın 1287 yılında Bordeaux-Gaskonya'da İngiltere Kralı I. Edward ile görüşmesidir.¹¹ Ming Hanedanı (1368-1644) Dönemi'nde yaşanan iki toplum arasındaki ilk doğrudan karşılaşma ise 1636'da İngiliz gemilerinin Çin kıyılarına yanaşmasıyla olmuştur.¹² Bu dönemde Çin'in kıyı şehirleri ve Hong Kong ve Makao gibi bölgelere İngiliz ticaret gemilerinin yanaşmasıyla, toplumlar arası ilişkiler de ticaret yoluyla yavaş yavaş gelişmeye başlamıştır. Ticaret, bu dönemden itibaren ilişkilerin itici gücünü oluştururken Canton'daki (günümüzün Guangzhou şehri) ilk İngiliz fabrikası 1699'da kurulmuştur.¹³ Bu dönemde ayrıca Çinli bir Katolik olan Michael Shen Fu-Tsung'un Avrupa'yı ziyaret etmesi ve 1685'te İngiltere Kralı II. James'le görüşmesi tarihe geçen önemli bir olaydır. Bu ziyaretten büyük keyif alan Kral'ın emriyle İngilizlerin ünlü portre ressamı olan Godfrey Kneller'e Michael Shen Fu-Tsung'un bir resmi yaptırılmıştır. *The Chinese Convert* (Çinli Dönme) adlı ve 1687 tarihli bu tablo, çok önemli ve tarihsel değeri olan bir sanat eseri olup bugün bile Windsor Kalesi'nde duvarda asılı durmaktadır.¹⁴

Çin'in nüfus potansiyeli ve ekonomik zenginliklerinin daima farkında olan İngiltere, 1793 yılında Kral III. George'un emriyle, elçi Lord Macartney'i 700 kişilik kalabalık bir heyetle Çin'e, İmparator'un huzuruna göndermiştir. Lord Macartney'in amacı, Londra'nın istekleri doğrultusunda Çin'in kıyı şehirlerini ve limanlarını serbest ticarete açması ve ülkesinin Pekin'de daimi bir diplomatik misyon oluşturmasına izin verilmesidir.¹⁵ Ancak 1793'te başlayan ve bir yılı aşan zorlu bir yolculuğun ardından Çin'e ulaşan İngiliz elçilik heyetinin bu girişimi hüsrarla sonuçlanır zira Çin İmparatoru Qianlong tarafından "kızıl saçlı barbarlar" olarak adlandırılan İngiliz heyeti ve Büyükelçi Macartney aşağılanır ve getirdiği hediyeler bile kabul edilmez.¹⁶ Lord Macartney, burada yaşadıklarını Londra'ya rapor ederken İngilizlerin kendisini dünyanın merkezindeki Orta Krallık olarak gören Çinlilerin ancak güçten anlayacağı yönündeki kanaatleri pekişir. Nitekim bu tarihten itibaren İngilizler, Çin politikalarını sert güç temelinde ve sömürgeci bir zihniyetle oluşturmaya başlamışlardır. Bu, kuşkusuz Britanya İmparatorluğu'nun gelişim sürecinin de bir sonucudur zira ünlü İngiliz şair Rudyard Kipling'in 19. yüzyıl sonlarında yazdığı ünlü şiiri

11 "Rabban bar Sauma", *Encyclopedia Britannica*, Erişim Adresi: <https://www.britannica.com/biography/Rabban-bar-Sauma> (Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2021).

12 David C. Wolf, "To Secure a Convenience: Britain Recognizes China - 1950", *Journal of Contemporary History*, Cilt 18, No: 2, Nisan 1983, s. 300.

13 Wolf, "'To Secure a Convenience': Britain Recognizes China - 1950", s. 300.

14 Ozan Örmeci, *İngiltere (Birleşik Krallık) Siyaseti*, Kitapyurdu basımı (büyük ebat), (İstanbul: Urzeni Yayınevi, 2020), s. 381.

15 George Magnus, "This is no "Golden Era" for Sino-British Relations, even if the Government Wishes It were so", *Prospect*, 30 Ocak 2018, Erişim Adresi: <https://www.prospectmagazine.co.uk/blogs/george-magnus/this-is-no-golden-era-for-uk-sino-relations-even-if-the-government-wishes-it-were-so> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).

16 Örmeci, *İngiltere (Birleşik Krallık) Siyaseti*, s. 381.

The White Man's Burden'da belirttiği üzere İngiliz kâşif ve tüccarlar, kolonileştirdikleri ve ticarete açtıkları bölgeleri medenileştirdiklerini düşünmüşler ve kendilerine bu tür bir misyon yüklemişlerdir.

1839-1842 Dönemi'nde yaşanan Birinci Afyon Savaşı ise Çin-Birleşik Krallık ikili ilişkiler tarihi açısından tarihteki en önemli olaylardan biridir. 19. yüzyıla gücünün doruklarında giren Britanya İmparatorluğu, ünlü İngiliz atasözü “*Her bir Çinli bir pazar yapmak uzun giyerse Manchester dokuma fabrikalarına yüzyıllarca yetecek bir pazar bulunur.*” deyiminin ispatladığı üzere Çin'e daha çok ekonomik menfaat temelinde yaklaşıyordu.¹⁷ Çin'den getirilen ve İngilizlerle özdeşleşen çay ve Çin malı muhteşem ipek dokumaları için bu ülkeye çok para ödenmesi nedeniyle Britanya İmparatorluğu, bu açığı serbest ticaretle kapatmak istiyordu. Ancak Çin'in o dönemlerde kapalı bir ekonomisinin olması nedeniyle bu, kolay olmadı. Zamanla İngiltere, en önemli kolonisi olan Hindistan'da üretilen afyonu gizli yollardan Çin'e sokmaya ve satmaya başladı. Çinliler, afyonu geleneksel Çin tıbbında ilaç yapımında kullanıyorlardı fakat zamanla afyon tüketimi tıbbi amaçların ötesi geçip, Çin halkında afyon bağımlılığı tehlikesi ortaya çıkınca Çin hükümeti, afyon ticaretini yasakladı.¹⁸ Bu durum ise büyük ekonomik kayıplara uğrayan İngiliz tüccarlarını ve dış politikasını tüccarlarının ekonomik menfaatlerine göre oluşturan İngiliz Devleti'ni¹⁹ oldukça rahatsız etti. Serbest ticareti engellediği gerekçesiyle İngiltere, 1839-1842 Dönemi'nde Çin'le bir dizi savaflara girişti ve Çin'i mağlup etti. Bu savaflara siyasal tarihte “Afyon Savaşları” veya “Birinci Afyon Savaşı” adı verilmiştir. Bu savaşlar sonucunda Nanking Antlaşması (1842) ve Bogue Ek Antlaşması (1843) imzalanmış; bu antlaşmalarla da Çin, Hong Kong'u İngiltere'ye bırakmış ve beş önemli limanını (Kanton, Şanghay, Foochow, Amoy ve Ningpo) Avrupalı tüccarlara açmak zorunda kalmıştır.²⁰ 1844'te ABD (Wanghia Antlaşması) ve Fransa (Whampoa Antlaşması) ile de benzer antlaşmalar yapılmış ve Çin tarafından Batılı ülkelere çeşitli ekonomik imtiyazlar sağlanmıştır.²¹ Suner'e göre İngiliz İmparatorluğu bu dönemde Hong Kong'u sömürgeleştirirken temel amacı, Pasifik Okyanusu'nda Çin ve Batı kentleri arasında gidip gelen para ve mal transferini kendi çıkarları doğrultusunda kolaylaştıracak güvenli bir liman kenti yaratmaktır.²²

17 “Sömürgeciliğin Çirkin Yüzü: Afyon Savaşları”, *Dünya Bülteni*, 1 Aralık 2010, Erişim Adresi: <https://www.dunyabulteni.net/tarihden-olaylar/somurgeciligin-cirkin-yuzu-afyon-savaslari-h137906.html> (Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2021).

18 <https://www.dunyabulteni.net/tarihden-olaylar/somurgeciligin-cirkin-yuzu-afyon-savaslari-h137906.html>.

19 Uzun yüzyıllar dünyadaki gelişmelerin öncüsü olan İngiltere'de, devletin dış politikasına yön veren önemli bir şirket olan İngiliz Doğu Hindistan şirketi daha 1600'lü yılların başında kurulmuştur. Bk. Azmi Özcan, “İngiliz Doğu Hindistan Şirketi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Erişim Adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ingiliz-dogu-hindistan-sirketi> (Erişim Tarihi: 1 Ağustos 2021).

20 <https://www.dunyabulteni.net/tarihden-olaylar/somurgeciligin-cirkin-yuzu-afyon-savaslari-h137906.html>.

21 “China”, *Encyclopedia Britannica*, Erişim Adresi: <https://www.britannica.com/place/China> (Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2021).

22 Asuman Suner, “Hong Kong: Sömürgecilik Tarihinde Bir Sayfa Kapanırken”, *Birikim*, Sayı: 99, Temmuz 1997.

1856-1860 Dönemi'nde, Çin ile Birleşik Krallık ve Fransa İmparatorluğu arasında gerçekleştirilen İkinci Afyon Savaşı'nda da (diğer ismiyle Ok Savaşı) Çinliler, ağır bir mağlubiyet almışlardır. Öyle ki 1860 yılında Pekin'e giren İngiliz ve Fransız güçleri, bu şehri istila etmiş ve Çin İmparatoru'nun Chengde'deki yazlık sarayını yakmışlardır.²³ Bu gibi olaylar nedeniyle 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın ilk yarısı (1839-1949), Çinliler tarafından "Utanç Yüzyılı" olarak adlandırılmıştır. Birçoklarına göre Afyon Savaşları ve Hong Kong Sorunu, bugün bile ikili ilişkileri olumsuz yönde etkileyen ve özellikle Çin halkı açısından toplumsal hafızada yer eden konulardandır.²⁴ 1860 yangını o dönemde öyle derin izler bırakmıştır ki ünlü Fransız yazar Victor Hugo, "Biz kendimizi 'medeni', onları 'barbar' olarak nitelendiriyoruz. Medeniyetin barbarlığa yaptığına bakın." şeklinde bir özeleştiride bulunmuştur.²⁵ Ayrıca 1868 yılının 22-23 Ağustos tarihlerinde yaşanan Yangzhou Ayaklanması da ikili ilişkiler tarihinde önemli bir sorundur. Ayaklanma, Hristiyan misyonerlere yerel halkın tepkisi sonucunda başlamış ve kısa sürede büyümüştür. Gelişen ticari ilişkiler neticesinde 1877'de Londra'da ilk Çin sefarethanesi açılırken burada görev yapan ilk kişi Çinli diplomat ve devlet adamı Guo Songtao olmuştur.²⁶ Ayrıca 1888 yılında İngilizlerin Tibet'e saldırması sonucunda (Siyasal tarihte bu olaya Sikkim Savaşı adı verilir.) İngiltere, Sikkim üzerinde koruyuculuk hakkı elde etmiştir.

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında da gergin ilişkiler devam etmiştir. Örneğin 1912 yılında Çin Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk Başkanı olacak Çinli filozof ve siyasetçi Sun Yat-sen'in 1896 yılında Londra'daki Çin elçiliğinde tutuklanması önemli bir olay olarak tarihe geçmiştir. Sun Yat-sen, daha sonra İngiliz kamuoyundan gelen baskıların neticesinde serbest bırakılmıştır.²⁷ 1898 yılında ise Nanking Antlaşması'nın devamı niteliğinde olan bir anlaşmayla "New Territories" adlı verilen Kowloon Yarımadası'nın kuzeyindeki bölgeler de İngiliz sömürgesi -99 yıllığına- olmuştur.²⁸ 1899-1901 Dönemi'nde ise yine çok önemli bir tarihî olay olan "Boksör Ayaklanması" yaşanmış ve Batılı güçlerin 19. yüzyılda Çin üzerindeki ekonomik ve siyasi etkisine karşı çıkan antiemperyalist ve yabancı karşıtı yerli güçler, tüm yabancıların ülkeden gönderilmesi amacıyla yaklaşık iki yıl süreyle Çin'in kuzey bölgelerinde tozu dumana katmışlardır. Ayaklanmaya bu ismi verilmesinin sebebi ise isyancıların birçoğunun Çin boksu yapmalarıdır. Ancak birçok tarihçiye göre Boksör Ayaklanması özü itibarıyla bir köylü ayaklanmasıdır ve zorlaşan ekonomik

23 "Timeline of the Second Opium War (Arrow War)", *Encyclopedia Britannica*, Erişim Adresi: [https://www.britannica.com/list/timeline-of-the-second-opium-war-\(arrow-war\)](https://www.britannica.com/list/timeline-of-the-second-opium-war-(arrow-war)) (Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2021).

24 Wilfred M. Chow, Enze Han ve Xiaojun Li, "Brexit identities and British public opinion on China", *International Affairs*, Cilt 95, No: 6, Kasım 2019, s. 1369.

25 "The British and French at Their Worst? The burning of China's Magnificent Summer Palace", *History is Now Magazine*, Erişim Adresi: <http://www.historyisnowmagazine.com/blog/2016/3/6/the-british-and-french-at-their-worst-the-burning-of-chinas-magnificent-summer-palace#.Xh1d20czZPY> (Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2021).

26 Örmeci, *İngiltere (Birleşik Krallık) Siyaseti*, s. 385.

27 Örmeci, *İngiltere (Birleşik Krallık) Siyaseti*, s. 385.

28 Suner, "Hong Kong: Sömürgecilik Tarihinde Bir Sayfa Kapanırken".

koşullar ve Çin'in Batılı güçler karşısında küçük düşürülmesine isyan eden yerel güçlerin eseridir.²⁹ Batılı güçlerin ayaklanmayı bastırmak için sert tedbirlere başvurması ise Çinliler arasında milliyetçi ve antiemperyalist eğilimlerin güçlenmesine sebebiyet vermiştir. 1901'de Boksör Protokolü ile isyan dindirilse de Çinlilerin milliyetçi eğilimleri ve yabancı karşıtlıkları, 20. yüzyılın başından itibaren istikrarlı bir şekilde yükseliş trendine girmiştir. Zaten 1912 yılında da milliyetçi Kuomintang Partisinin önderliğinde Çin Cumhuriyeti (1912-1949) kurulmuştur.

20. yüzyıl başlarında Çin-Birleşik Krallık ilişkilerine dair en önemli olay, Çin Cumhuriyeti'nin, İngiltere'nin teşvikiyle Birinci Dünya Savaşı'na İtilaf Devletlerinin safında katılmasıdır. Çin'in buradaki temel amacı, Alman işgali altındaki topraklarını (Pekin'in güneyinde yer alan ve denize kıyısı olan Shandong eyaleti) kurtarma düşüncesi olmuştur. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı'na katılan bazı Çinli gönüllü taburları, İngilizler tarafından Batı cephesine gönderilerek emek yoğun işlerde çalıştırılmış ve önemli görevler ifa etmişlerdir. Savaş sonrasında ise Paris Barış Konferansı'nda Alman kontrolü altındaki bölgelerin Japonya'ya verilmesinin kararlaştırılması ve Çin hükûmetinin buna tepkisiz kalması nedeniyle Çin'de 4 Mayıs Hareketi (1919) ortaya çıkmıştır. 4 Mayıs Hareketi, şu açıdan önemlidir: Antiemperyalist ve millî duyguları tetikleyen bu hareket sayesinde birkaç yıl içerisinde ÇKP'yi kuracak olan genç ve öncü kadrolar ortaya çıkmış ve örgütlenmeye başlamışlardır.³⁰ Bu tarihten itibaren Çin'de, milliyetçiler (Kuomintang) ve komünistler (ÇKP) arasında kıyasıya bir iç mücadele başlayacak ve Batı destekli milliyetçiler, halk desteğini daha iyi sağlamayı başaran yerli komünistler karşısında gün geçtikçe daha zayıf duruma düşeceklerdir. Nitekim komünistler, 1949 yılında Mao Zedong önderliğinde yönetimi ele geçirerek Çin Halk Cumhuriyeti'ni (1949-) ilan edeceklerdir. Milliyetçiler ise Çan Kay Şek önderliğinde Tayvan'a kaçarak Çin Cumhuriyeti veya Tayvan adıyla bilinen devleti kurmuşlardır. Türkiye'de "Milliyetçi Çin" adıyla da bilinen Tayvan, 1971'e kadar Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde bile yer almış ancak bu tarihten itibaren yerini Çin'e devretmiştir.

İkinci Dünya Savaşı da Birleşik Krallık-Çin ilişkileri açısından önemli bir dönemdir. İkinci Dünya Savaşı'nın en şiddetli döneminde Birleşik Krallık, ABD'nin teşvikiyle 11 Ocak 1943 tarihinde Çin'le yaptığı ve kendisine imtiyazlar sağlayan anlaşmaları feshettiğini duyurmuştur.³¹ Bunun sebebi, Amerikalıların bu durumda Çinlilerin Japonlarla savaşmaya ikna edilebileceği düşüncesidir. ABD, bununla da yetinmemiş ve 1943 Kahire Konferansı'na -İngiliz ve Sovyet muhalefetine rağmen- Çin'i de davet etmiştir. Savaş sonrasında Çin'in konumu güçlenmesine karşın Londra, Şanghay (Şangay), Canton (Guang-

29 Örmeci, *İngiltere (Birleşik Krallık) Siyaseti*, ss. 385-386.

30 "4 Mayıs Hareketi ve 19 Mayıs", *Aydınlık*, 7 Mayıs 2019, Erişim Adresi: <https://www.aydinlik.com.tr/4-mayis-hareketi-ve-19-mayis-ozgurluk-meydani-mayis-2019> (Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2021).

31 Wolf, "To Secure a Convenience": Britain Recognizes China – 1950", s. 300.

zhou) ve Hong Kong'daki emperyal haklarından feragat etmeyi kabul etmemiştir. Aralık 1945 tarihli Moskova Deklarasyonu ile de Birleşik Krallık, ABD ve SSCB, Çin'e karışmama politikasını benimsemiş ve Nanking'deki milliyetçi Kuomintang hükümetini yasal hükümet olarak tanımışlardır.³² Bu dönemde Londra'nın meseleye bakışını şekillendiren temel unsur, Çin'deki yatırımlarını korumak olmuştur. Bunun için de özel mülkiyet konusunda daha olumsuz bakışı olduğu bilinen komünistler yerine milliyetçilere destek verilmiştir. Nitekim Aralık 1946'da bu konuda bir analiz yapan Birleşik Krallık'ın Çin Büyükelçisi Sir Ralph Stevenson, komünistlerin "*her konuda parti çizgisini takip ettiklerini ve Sovyetler Birliği'nin çıkarlarına hizmet ettiklerini*" vurgulamış ve bu görüş, Britanya'da devlet eli-tinde kabul görmüştür.³³

Birleşik Krallık'ın Çin'e yönelik olarak uyguladığı bu milliyetçileri destekleme politikası 1948'e kadar devam etmiştir. Ancak İşçi Partisi milletvekili Wilfrid Vernon, 23 Ocak 1948 tarihinde Avam Kamarası'nda cesur bir konuşma yapmış ve bu konuşmada Çin'deki Çan Kay Şek liderliğindeki milliyetçi hükümetin en acımasız polis devletlerinden biri olduğunu söyleyerek komünistlerin Mançurya ve Kuzeydoğu Çin'de toprak kazandıklarını vurgulamış ve kazanan tarafta olmak gerektiğini ifade etmiştir.³⁴ O güne kadar Kuomintang hükümetinin düşme olasılığına ihtimal vermeyen Dışişleri Bakanlığı, bu konuşma sonrasında Çin Halk Kurtuluş Ordusu'nun Britanya çıkarları ve yatırımlarının bulunduğu bölgelere yaklaşmasının da etkisiyle 1948 Şubat'ından itibaren komünistlerin savaşı kazanma olasığını ciddi bir ihtimal olarak değerlendirmeye almaya başlamıştır. Büyükelçi Ralph Stevenson ise komünistlere sempati duymamasına karşın Kuomintang hükümetinin devamlılığı konusunda eleştirel bir duruş benimsemiş ve zamanla komünistlerin kontrol ettiği bölgelerde Britanya çıkarlarının daha iyi savunulabileceği görüşünü dillendirmeye başlamıştır. Bu görüş, Whitehall'daki Dışişleri Bakanlığında tepki çekerken Londra'nın resmî duruşu, "daha az kötü" mantığıyla Kuomintang'a yakın olmaya devam etmiş ancak bir yandan da komünistlerle diyalog ve iş birliği teşvik edilmiştir. Bu dönemden itibaren ayrıca komünistlerin siyasal tavrı değerlendirmeye alınmış ve İngiliz karşıtı siyasal retorik ve tavrın sanıldığı kadar yüksek düzeyde olmadığı tespiti yapılmıştır.³⁵ 1948 yılı Temmuz ayında ise ABD'nin Çin Büyükelçisi Dr. Leighton Stuart, ABD Dışişleri Bakanlığına ve İngiliz Büyükelçi Ralph Stevenson'a Kuomintang'ın ülkede yeniden kontrolü sağlanmasının zor olduğu yönündeki görüşünü iletmiştir.³⁶ 1948 Ağustos'undan itibaren de Çin'deki gelişmeler, Londra'nın komünistlerin iktidara geleceğini kabul etmelerine ve bu durumda Güneydoğu Asya'daki milliyetçi hükümetler ve Hong Kong'daki durumun nasıl olacağını hesap etmelerine yol açmıştır. Ayrıca Şanghay'daki İngiliz vatandaşları ve işletmelerinin komünistlerin şehri ele geçirmesi duru-

32 Wolf, "To Secure a Convenience: Britain Recognizes China - 1950", s. 301.

33 Wolf, "To Secure a Convenience: Britain Recognizes China - 1950", ss. 301-302.

34 Wolf, "To Secure a Convenience: Britain Recognizes China - 1950", s. 302.

35 Wolf, "To Secure a Convenience: Britain Recognizes China - 1950", s. 303.

36 Wolf, "To Secure a Convenience: Britain Recognizes China - 1950", s. 304.

munda ne olacağı da değerlendirmeye alınmıştır. Nitekim 1949 yılında yaşanan “Amethyst Vakası” veya “Yangtze Vakası” olayında Kraliyet donanması gemileri Yangtze Nehri’nde üç ay süreyle Çin Halk Kurtuluş Ordusu’nun saldırıları altında rehin tutulunca bu konudaki endişeler daha da artmıştır.³⁷ Bu dönemde Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı olan Ernest Bevin ise Çinlilerin komünist olmalarına rağmen bir günde Sovyet kontrolüne girmeyeceklerini vurgulayarak dönemin ABD Dışişleri Bakanı Dean Acheson ve dönemin Londra’daki ABD Büyükelçisi Lewis W. Douglas gibi Amerikalı muhataplarından bu konuda daha farklı düşündüğünü ortaya koymuştur.³⁸

Tarihsel süreçteki gelişmelere günümüzün siyasal parametreleri perspektifinden baktığımızda son derece yerel, içe dönük ve kendisi dışındaki dünyaya oldukça ilgisiz bir medeniyet olan Çin’in tarihsel olarak dışa açılması ve liberalleşme (piyasalaşma) sürecinin daha çok İngiltere eliyle ve zorla gerçekleştirilmiş olması son derece ilginç bir husus ve adeta kaderin bir cilvesidir. Zira öyle ki günümüzde ABD etkisiyle Londra, Çin’in küreselleşme hedeflerini gerçekleştirmesinden ve dünyada başat bir güç hâline gelmesinden endişe etmektedir. Oysa Çin’in dünyaya açılması süreci, 19. yüzyılda İngiliz emperyalizmi zoruyla 20. yüzyılda da Amerikan diplomasisi yardımıyla başlamış ve hızla ilerlemiştir.

2.3. Yakın Dönemde Çin-Birleşik Krallık İlişkileri

Birleşik Krallık, 6 Ocak 1950 tarihinde, İşçi Partili Clement Attlee Başbakanlık koltuğunda otururken yeni kurulmuş olan Çin Halk Cumhuriyeti’ni tanıyarak bu ülke ile resmî diplomatik ilişkiler kurmuştur. Bu dönemde Londra’nın Pekin’deki komünist rejimi tanıması, hâliyle çeşitli eleştirilere de neden olmuştur. Ancak Londra’nın politikası anlaşılırken ünlü Muhafazakâr Başbakan Winston Churchill’in 17 Kasım 1949 tarihinde Avam Kamarası’nda yaptığı konuşmada kullandığı şu veciz söz hatırlanmalıdır: “*Diplomatik ilişkiler kurmanın amacı iltifat etmek değil, çıkarları güvence altına almaktır.*”³⁹ Nitekim bu girişimi değerlendiren David C. Wolf da Londra’nın komünist sistemi onaylamasına karşın Pekin’deki rejimi tanımadan bu ülkedeki ve bölgedeki çıkarlarını korumasının mümkün olmadığını anladığını yazmıştır.⁴⁰ Tanınmanın ardından 17 Haziran 1954 tarihinden itibaren karşılıklı diplomatik misyonlar (maslahatgüzarlık düzeyinde) açılmış ve resmî diplomatik ilişkiler artmıştır.⁴¹ Ancak ilişkilerin Büyükelçilik düzeyine ulaşması

37 Wolf, “To Secure a Convenience: Britain Recognizes China - 1950”, s. 308.

38 Wolf, “To Secure a Convenience: Britain Recognizes China - 1950”, ss. 311-312.

39 Orijinal İngilizce ifade şöyledir: “*The reason for having diplomatic relations is not to confer a compliment, but to secure a convenience.*”. Bk. Wolf, “To Secure a Convenience: Britain Recognizes China - 1950”, s. 299.

40 Wolf, “To Secure a Convenience: Britain Recognizes China - 1950”, s. 300.

41 Embassy of the People’s Republic of China in the United Kingdom of the Great Britain and Northern Ireland, “Backgrounder: Sino-British Relations”, 10 Ekim 2003, Erişim Adresi: <http://www.chinese-embassy.org.uk/eng/wjzc/zygx/t27071.htm> (Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2021).

ancak 13 Mart 1972 tarihli Ortak Bildiri ile mümkün olabilmıştır.⁴² Böylece Birleşik Krallık'ın ilk Çin Halk Cumhuriyeti Büyükelçisi Sir John Addis (1972-1974) olurken⁴³ Çin'in ilk Londra Büyükelçisi de Song Zhiguang (1972-1977) olmuştur.⁴⁴ Aynı dönemde iki ülke, birbirlerine ilk kez askerî ataşe de göndermişlerdir. Fakat 1950'li yıllarda ikili ilişkiler hızlı bir şekilde gelişmemiştir. Bunun temel sebepleri ise Çin'de Mao'nun Batı ülkelerine yönelik ideolojik açıdan katı yaklaşımı ve Kore Savaşı'nda (1950-1953) komünistlere destek vermesi nedeniyle Pekin'e ABD ve Batı dünyasından destek verilmemesidir. Lakin 1960'larda özellikle Çin-Sovyet Uyuşmazlığı ortaya çıkınca Batı dünyasının Çin'e yönelik ilgisi ve yönelimi artmıştır. Çin-Sovyet Uyuşmazlığı, Sovyetler Birliği'nin Nikita Kruşçev liderliğinde Stalinizm'den uzaklaşması ve Marksizm/Leninizm yerine yeni açılımlar yapması nedeniyle yaşanmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Mao Zedong, bu dönemde Moskova'yı "kapitalizm yolcusu" olmakla suçlamış ve "gulaş komünizmi" kavramını gündeme getirmiştir.⁴⁵ Bu dönemden itibaren Fransa, Birleşik Krallık ve daha sonra da ABD gibi ülkelerin Çin'e yönelik ilgisi artmış nitekim Çin Halk Cumhuriyeti, ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'ın "pinpon diplomasisi" girişimi sonrasında 1971'den itibaren ABD'nin (Başkan Richard Nixon Dönemi'nde) onayıyla Tayvan'ın yerine BM Güvenlik Konseyinin beş daimî üyesinden biri hâline gelmiştir. Bu durum, günümüzün küresel hevesleri olan Çin'ini oluşturan tarihî bir dönüm noktası olarak kabul edilmelidir. 1978'de ise James Callaghan'ın Başbakanlığı döneminde iki ülke Dışişleri Bakanları David Owen ve Wang Chen arasında, 15 Kasım 1978 tarihinde toplam 20 farklı anlaşmayı kapsayan Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Yardımlaşma ve Değişim Antlaşması imzalanmıştır.⁴⁶ Bu antlaşma oldukça önemlidir zira iki ülke arasında Çin'de 1949'da komünistlerin iktidara gelmesi sonrasında imzalanan ilk resmî anlaşma hüviyetine sahiptir.⁴⁷

İki ülke arasında yapılan ilk önemli devlet ziyareti ise Margaret Thatcher'ın Başbakanlığı Dönemi'nde (1979-1990), 1979 Ekim'inde gerçekleştirmiştir. Bu tarihte Çin Başbakanı Hua Guofeng Birleşik Krallık'ı ziyaret ederken Thatcher Dönemi'ndeki diplomatik temaslar, 1982 yılının Eylül ayında Demir Leydi'nin Çin ziyareti ve 1984 Aralık'ında da Çin'i ikinci ziyaretiyle daha da artmıştır.⁴⁸ Özellikle ikinci ziyaret oldukça önemlidir çünkü

42 <http://www.chinese-embassy.org.uk/eng/wjzc/zygx/t27071.htm>.

43 Addis'i müteakiben Londra'nın Pekin'e gönderdiği Büyükelçiler şu kişilerdir: Edward Youde (1974-1978), Percy Cradock (1978-1984), Richard Evans (1984-1988), Alan Donald (1988-1991), Robin McLaren (1991-1994), Leonard Appleyard (1994-1997), Anthony Galsworthy (1997-2002), Christopher Hum (2002-2006), William Ehrman (2006-2010), Sebastian Wood (2010-2015) ve Barbara Woodward (2015-).

44 Zhiguang'ı müteakiben, Pekin'in Londra'ya gönderdiği Büyükelçiler şu kişilerdir: Ke Hua (1978-1983), Chen Zhaoyuan (1983-1985), Ji Chaozhu (1987-1991), Hu Dingyi (1985-1987), Ma Yuzhen (1991-1995), Jiang Enzhu (1995-1997), Ma Zhengang (1997-2002), Zha Peixin (2002-2006), Fu Ying (2006-2009), Liu Xiaoming (2009-2021).

45 Örmeci, *İngiltere (Birleşik Krallık) Siyaseti*, s. 389.

46 Jon Agar, "'It's Spring Time for Science': Renewing China-UK Scientific Relations in the 1970s", *Notes and Records of the Royal Society of London*, Cilt: 67, Sayı: 1, 20 Mart 2013, s. 17.

47 Örmeci, *İngiltere (Birleşik Krallık) Siyaseti*, s. 389.

48 <http://www.chinese-embassy.org.uk/eng/wjzc/zygx/t27071.htm>.

bu ziyarette iki ülke, “1984 Çin-İngiltere Ortak Bildirgesi”ni (*Sino-British Joint Declaration*) yayımlayarak Hong Kong’un statüsü hakkında uzlaşmış ve bunu tüm dünyaya deklare etmişlerdir. Anlaşmaya göre Hong Kong, 1997’den itibaren Çin’e bağlanacak ancak özerkliğini 50 yıl kadar koruyabilecektir. İkili ilişkiler, karşılıklı ziyaretlerle 1980’lerde Margaret Thatcher’ın Başbakanlığı Dönemi’nde hızla gelişirken 1953’ten beri ülkenin monarkı statüsündeki Kraliçe II. Elizabeth’in 1986 Ekim’inde Çin’i ziyaret etmesi, Birleşik Krallık’ın Çin’e verdiği önemi göstermesi açısından bir dönüm noktası kabul edilmektedir. Bu dönemde Birleşik Krallık ve diğer birçok Batılı ülkenin Çin’le yakınlaşmasının temel sebepleri ise Çin’in Deng Xiaoping liderliğinde ekonomik reformlara yönelmesi ve 1950’lerde başlayan Çin-Sovyet Uyuşmazlığı sonrasında Çin’i Batı blokuna yakınlaştırma düşüncesidir.⁴⁹ Ancak 1980’lerde hızla gelişmeye başlayan ilişkiler, 1989’da yaşanan Tiananmen Meydanı Olayları nedeniyle bıçak gibi kesilmiş ve Çin, Batılı ülkelerce dışlanmış ve yaptırımlara uğramıştır.⁵⁰ Bu dönemde Londra, Pekin’de kurulu olan tek partili rejimin protesto gösterilerini aşırı güç kullanımıyla bastırması ve hiçbir siyasi reform önerisini kabul etmemesi nedeniyle birçok Batılı diğer ülke gibi Çin’e yönelik yaptırımlara yönelmiştir. Dolayısıyla Londra’nın günümüzde de zaman zaman Pekin’e karşı sergilenen ağır insan hakları ihlallerine yönelik tepkileri bir ilk değildir. İlişkilerin düzeltilebilmesi ise ancak yıllar içerisinde gerçekleşebilmiştir. 1991’de dönemin (1990-1997) Muhafazakâr Başbakanı John Major’ın Çin ziyareti buzların erimesine yol açsa da Hong Kong konusunda yaşanan bazı anlaşmazlıklar nedeniyle Tony Blair’in Başbakan olduğu 1997 yılına kadar ikili ilişkiler düşük düzeyde seyretmiştir.⁵¹

İşçi Partili Tony Blair Dönemi’nde (1997-2007) ise ikili ilişkiler yeniden gelişmeye başlamıştır. Bunun temel sebebi, kuşkusuz 1997’de Hong Kong’un İngiliz denetiminden çıkıp Çin’e katılması olmuştur. Hong Kong’daki son Britanya Valisi olan Chris Patten, devirtelim töreninde yaptığı konuşmada İngiltere’nin Hong Kong’daki konumunu “sömürgecilik” kavramıyla değil, “sorumluluk” kavramıyla açıklamaya çalışmış ve Hong Kong’un ulaştığı gelişmişlik aşamasını övmüştür.⁵² Başbakan Blair ise bu dönemde Çin’in küresel ekonomik kriz karşısında gösterdiği performansı övmüş ve Pekin’e karşı sıcak bir yaklaşım göstermiştir.⁵³ 1998 yılı içerisinde iki ülke başbakanları Zhu Rongji ve Tony Blair karşılıklı ziyaretlerde bulunmuşlar ve bu ziyaretlerin ardından yapılan ortak açıklamayla

49 Örmeci, *İngiltere (Birleşik Krallık) Siyaseti*, s. 390.

50 Qingguo Jia, “Learning to Live with the Hegemon: China’s Policy toward the U.S.A. since the End of the Cold War”, içinde *China-U.S. Relations Transformed: Perspective and Strategic Interactions*, Suisheng Zhao (ed.), (London: Routledge, 2008), s. 46.

51 Örmeci, *İngiltere (Birleşik Krallık) Siyaseti*, s. 390.

52 “Hong Kong: Handover To China: Chris Patten Bids Farewell”, *AP Archive*, 23 Temmuz 2015, Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=qTEe4rgx6sU> (Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2021).

53 “Blair Praises China’s Economic Determination”, *BBC*, 6 Ekim 1998, Erişim Adresi: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/187240.stm> (Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2021).

“kapsamlı ortaklık” (*comprehensive partnership*) kavramını gündeme getirmişlerdir.⁵⁴ 1999 Ekim’inde ise Kraliçe II. Elizabeth’in daveti üzerine Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin, Londra’yı ziyaret etmiştir. Bu yıllarda kültürel ilişkiler de geliştirilmeye gayret edilmiştir. Örneğin Londra Kraliyet Ulusal Tiyatrosu ve Londra Kraliyet Müzik Akademisi 1998 yılı içerisinde Çin’de sahne alırken İngiliz Kraliyet Balesi de 1999 Mayıs ayında Çin’i ziyaret etmiştir.⁵⁵ Kültürel etkileşimler, İngiliz heykeltıraş Henry Moore’un Çin’deki sergisi ve 2001’de Londra’da düzenlenen Shandong Kültür Haftası ile daha da derinleşmiştir. 2002 yılında ise iki ülke, karşılıklı kültürel merkezler açmak konusunda uzlaşmışlardır. İki ülkenin üniversiteleri arasındaki ilk işbirliği adımları da Tony Blair Dönemi’nde atılmıştır. İlk olarak 1998’de Gansu Temel Eğitim Programı başlatılmış, daha sonra da iki ülkenin en önemli akademik ağları olan CERNET ve JANET arasında bir toplantı gerçekleştirilmiştir.⁵⁶ Ayrıca iki ülkede de karşılıklı olarak burs uygulamaları ve öğrenci değişim programları ilk kez bu dönemde devreye sokulmuştur. 1999 Temmuz’unda Çin Eğitim Bakanı Chen Zhili’nin ziyaretiyle de iki ülke, eğitim iş birliklerini bir ortak açıklamayla resmîleştirmişlerdir. 2000 yılında dönemin Eğitim ve İstihdam Bakanı David Blunkett’in ziyaretinde ise iki ülke arasında Eğitimde İş Birliği Çerçeve Antlaşması imzalanmıştır.⁵⁷ 2003 yılında dönemin Eğitim Bakanı Margaret Horg’un Çin temasları sonucunda da iki ülke, karşılıklı olarak birbirlerinin eğitim kurumları ve derecelerini tanımak yönünde bir anlaşma yapmışlardır. Blair Dönemi’nde ayrıca Çin’in 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütüne (WTO) üye olması da bu ülkenin dünyanın en önemli üretim merkezlerinden biri hâline gelmesine yol açmış ve bu ülkede özellikle ekonomik alanda daha kapsamlı liberalleşme ve reform hamlelerinin yaşanmasını sağlamıştır.⁵⁸ Bu nedenle Tony Blair Dönemi -David Cameron Dönemi ile birlikte- Birleşik Krallık-Çin ilişkileri açısından en başarılı dönem olarak kabul edilmektedir.

Blair Dönemi’nin devamı niteliğinde olan Gordon Brown Dönemi’nde (2007-2010) yaşanan en önemli gelişme ise 2008 yılından itibaren karşılıklı yatırımları artırmak için kısaca EFD olarak bilinen Birleşik Krallık-Çin Ekonomik ve Finansal Diyalogu (*UK-China Economic and Financial Dialogue*) toplantılarının başlatılmış olmasıdır.⁵⁹ Bu toplantılar her dönemde verimli geçerse de ikili diyalog mekanizması oluşturması ve bağları güçlendirmesi açısından küçümsememesi gereken bir girişim olarak tarihe not düşülmelidir. Zira G2 vizyonu ile ABD-Çin ilişkilerinde farklı bir model öneren Amerikalı İktisat Profe-

54 “Blair Heralds New ‘Partnership’ with China”, *BBC*, 6 Ekim 1998, Erişim Adresi: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/187381.stm>, (Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2021).

55 <http://www.chinese-embassy.org.uk/eng/wjzc/zygx/t27071.htm>.

56 <http://www.chinese-embassy.org.uk/eng/wjzc/zygx/t27071.htm>.

57 <http://www.chinese-embassy.org.uk/eng/wjzc/zygx/t27071.htm>.

58 Ray Barrell, Amanda Choy ve Simon Kirby, “Globalisation and UK Trade”, *National Institute Economic Review*, No: 195 (Ocak 2006), s. 64.

59 Örmeci, *İngiltere (Birleşik Krallık) Siyaseti*, s. 392.

sörü C. Fred Bergsten'in de belirttiği üzere ilişkilerde sorunlar olsa bile diyalog kanallarının var olması ve açık tutulması önemlidir.⁶⁰

İlişkilerin en büyük gelişimi kaydettiği ve ikili ilişkiler için “Altın Çağ” ifadesinin kullanıldığı dönem ise Muhafazakâr Başbakan David Cameron Dönemi (2010-2016) olmuştur. Çin uzmanı Philip Le Corre, ilişkilerin gelişmesi konusunda yaşanan dönüm noktasını 2013 yılı Aralık ayında Başbakan David Cameron'ın altı Bakanı ve 120 kişilik bir iş dünyası delegasyonu ile birlikte Çin'i ziyaret etmesi olarak yorumlamaktadır.⁶¹ Bu ziyaret öncesinde Cameron, Çin'e “ekonomik büyüme partnerliği” (*growth partnership*) önerdiğini açıklamıştır.⁶² Bu dönemde ikili ilişkiler öylesine hızlı ve olumlu yönde gelişmiştir ki Birleşik Krallık, tarihsel rekabet algısına karşın bir anda Çin'in Batı dünyasındaki en yakın partneri olarak algılanmaya başlanmıştır.⁶³ Bu dönemde gerçekleştirilen Çin Devlet Başkanı Şi Cinping'in 2015 Ekim ayındaki dört günlük İngiltere ziyaretiyle de ikili ilişkilerdeki sıcak atmosfer teyit edilmiştir. Oldukça medyatik geçen ziyaret kapsamında, Çin'in Hinkley Point-Somerset'de yeni bir nükleer santral inşa etmesi konusunda varılan anlaşma açıklanmış ve ayrıca iki ülke liderleri, ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik olarak son derece olumlu mesajlar vermişlerdir.⁶⁴ Ziyaret kapsamında Başbakan Cameron'ın Çin liderini Manchester City futbol takımının antrenmanına ve bir bara götürmesi ve Cambridge Düşesi Kate Middleton'la Çin Devlet Başkanı'nın kadeh tokuşturmaları gibi olaylar da uluslararası medyada oldukça dikkat çekmiştir.⁶⁵ Aslında bu ziyaret öncesinde de 2010-2014 Dönemi'nde karşılıklı ziyaretlerle ikili ilişkiler canlanmış ve 2015 yılı içerisinde 50 milyar dolarlık ekonomik anlaşmalar ilan edilmiştir.⁶⁶ Nitekim Birleşik Krallık'ın o dönemde Pekin Büyükelçisi olan Sebastian Wood, *Xinhua* haber ajansına 2014 Temmuz'unda verdiği röportajda “*son 18 ayda daha önceki 30 yıldan daha fazla Çin yatırımının Birleşik Krallık'a geldiğini*” söylemiştir.⁶⁷ Ziyaret sırasında iki ülke, yaptıkları ortak bir açıklamayla 21. yüzyılda birbirlerini “kapsamlı stratejik partner” (*com-*

60 C. Fred Bergsten, “The United States-China Economic Relationship and the Strategic and Economic Dialogue”, Peterson Institute for International Economics, 10 Eylül 2009, Erişim Adresi: <https://web.archive.org/web/20100624222446/http://www.iie.com/publications/papers/paper.cfm?ResearchID=1291> (Erişim Tarihi: 1 Ağustos 2021).

61 Philip Le Corre, “A New Special Relationship: China and the United Kingdom Rekindle Their Ties”, *Foreign Affairs*, 19 Ekim 2015, Erişim Adresi: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2015-10-19/new-special-relationship> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).

62 BBC, “David Cameron Promises China ‘Growth Partnership’”, 3 Aralık 2013, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/news/uk-25176613> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).

63 <https://www.foreignaffairs.com/articles/2015-10-19/new-special-relationship>.

64 Jessica Elgot, “Xi Jinping UK Visit Roundup: Red Flags, Red Carpets and Greene King”, *The Guardian*, 23 Ekim 2015, Erişim Adresi: <https://www.theguardian.com/world/2015/oct/23/chinese-president-xi-jinping-uk-visit-roundup> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).

65 <https://www.theguardian.com/world/2015/oct/23/chinese-president-xi-jinping-uk-visit-roundup>.

66 Oliver Turner, “The Golden Era of UK-China Relations Meets Brexit”, *The Diplomat*, 18 Aralık 2018, Erişim Adresi: <https://thediplomat.com/2018/12/the-golden-era-of-uk-china-relations-meets-brexit/> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).

67 Rebecca Fabrizio, “China and Europe”, içinde *Shared Destiny*, Geremie R. Barmé, Linda Jaivin ve Jeremy Goldkorn (ed.) (ANU Press, 2015), s. 101.

prehensive strategic partner) olarak ilan etmişlerdir.⁶⁸ Şi Cinping'in Birleşik Krallık ziyareti kapsamında yapılan bu açıklamada ayrıca iki ülkenin küresel ve bölgesel istikrara destek verdikleri, uluslararası çatışmaların uluslararası hukuk ve BM Sözleşmesi uyarınca barışçıl çözümünü tercih ettikleri, terörizm ve aşırılıklara neden olan koşulları engellemeye çalıştıkları, G20 Yolsuzluk Karşıtı Çalışma Grubu'nda birlikte yer aldıkları ve iklim değişikliği konusunu ciddiye aldıkları vurgulanmıştır.⁶⁹ Başbakan David Cameron, bu dönemde karşılıklı yatırımları yönetmek amacıyla kurulan ve 750 milyon dolarlık ciddi bir sermayesi olan Birleşik Krallık-Çin Fonunun başkan yardımcılığı görevine de getirilmiştir.⁷⁰ Bu döneme dair bir diğer önemli not ise Industrial and Commercial Bank of China ve China Construction Bank gibi Çin menşeli bankaların Londra'da şube açmalarına izin verilmesidir.⁷¹ Ayrıca iki ülke arasında 2015 yılında British Council'in girişimleriyle ilk kez "Birleşik Krallık-Çin Kültürel Değişim Yılı" ilan edilmesi de bu dönemdeki olumlu bir gelişme olarak not edilmelidir.⁷²

Genel bir değerlendirmek yapmak gerekirse David Cameron Dönemi'nde Londra, Pekin'le ilişkilerde daha çok ekonomik saiklerle hareket etmiş ve Çin'le yaşanan siyasi anlaşmazlık ve tartışmaları görmezden gelerek bu ülke ile ilişkileri bilhassa ekonomik ve kültürel açılardan geliştirmeye gayret etmiştir. Çin tarafı da bu dönemden itibaren Utanç Yüzyılı Dönemi'nden kalma kötü hatıraları yok sayarak İngiltere ile ilişkilerinde yeni ve temiz bir sayfa açmıştır. Bu dönemi değerlendiren deneyimli uluslararası Çin habercilerinden Cary Huang, tüm olumlu gelişmelere rağmen Cameron dönemi için kullanılan "Altın Çağ" ifadesini abartılı bulduğunu belirterek iki ülke arasındaki anlaşmazlıkların hâlen sürdüğünü belirtmiştir.⁷³ Bir diğer önemli Batılı Çin uzmanı Kerry Brown ise 2015 yılında Çin'in Birleşik Krallık nezdinde hak ettiği saygıyı görmeye başladığını ve "Altın Çağ" ifadesinin hatalı olmadığını vurgulamıştır.⁷⁴ David Cameron Dönemi'nde iki ülke arasında yaşanan tek siyasi kriz ise Cameron'ın 2012 yılında Tibet ruhani lideri Dalai Lama ile görüşmesi neticesinde yaşanmıştır.⁷⁵

68 "UK-China Joint Statement 2015", *Gov.uk*, 22 Ekim 2015, Erişim Adresi: <https://www.gov.uk/government/news/uk-china-joint-statement-2015> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).

69 <https://www.gov.uk/government/news/uk-china-joint-statement-2015>.

70 Nicola Slawson, "David Cameron to lead £750m UK-China investment initiative", *The Guardian*, 16 Aralık 2017, Erişim Adresi: <https://www.theguardian.com/politics/2017/dec/16/david-cameron-to-lead-750m-uk-china-investment-initiative> (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2021).

71 <https://www.foreignaffairs.com/articles/2015-10-19/new-special-relationship>.

72 "A Golden Future for China and the UK?", *British Council*, Ekim 2015, Erişim Adresi: <https://www.britishcouncil.org/research-policy-insight/insight-articles/golden-future-china-uk> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).

73 Cary Huang, "A 'Golden Era' in China-UK Relations. Really, Auntie May?", *This Week in Asia*, 10 Şubat 2018, Erişim Adresi: <https://www.scmp.com/week-asia/opinion/article/2132776/golden-era-china-uk-relations-really-auntie-may> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).

74 Gökhan Kurtaran, "İngiltere-Çin İlişkileri 'Altın Dönemini' Yaşıyor", *Anadolu Ajansı*, 20 Ekim 2015, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ingiltere-cin-iliskileri-altin-donemini-yasiyor/448519> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).

75 Ali Murat Taşkent, "Çin-İngiltere İlişkilerinin Altın Çağı", *AVİM*, Yorum Sayı: 2015 / 134, 2 Kasım 2015, Erişim Adresi: <https://avim.org.tr/tr/Yorum/CIN-INGiltere-ILISKILERININ-ALTIN-CAGI> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).

Theresa May Dönemi'nde (2016-2019) ise David Cameron Dönemi'nde başlayan yapıcı ilişkiler sürdürülmeye çalışılmıştır. Nitekim bu dönemde de Cameron Dönemi'nde açıklanan Kuşak Yol İnisiyatifi Projesi'ne⁷⁶ resmî destek politikası sürdürülmüştür. May, başbakan olduktan sonra “Küresel Britanya” (*Global Britain*) politikası doğrultusunda tüm ülkelerle ilişkilerini geliştirmek istediklerini açıklamış ve Çin'i de bu kapsamda değerlendirmiştir.⁷⁷ Bu anlamda May Dönemi, Brexit gündemine rağmen Cameron Dönemi'nin devamı niteliğinde şekillenmiştir. Nitekim bu dönemde, 2017 yılında Londra ile Yiwu arasında Kuşak Yol İnisiyatifi'nin parçası olarak bir demir yolu hattı inşa edilmiş ve faaliyete geçmiştir.⁷⁸ Ayrıca 2016 Mayıs'ından itibaren Çin para birimi olan renminbi (RMB), New York ve Hong Kong'dan sonra Londra Borsasında da kullanılmaya başlanmıştır.⁷⁹ Bu pozitif gelişmelere rağmen May Dönemi'ni değerlendiren Le Corre, onun önceki Muhafazakâr Başbakan David Cameron'la kıyaslandığında Çin'le ilişkiler konusunda daha isteksiz olduğunu vurgulamıştır.⁸⁰ Chow, Han ve Li de aynı şekilde düşünmüş ve May'in ticari ilişkileri geliştirme amacına karşın Çin'le ilişkiler konusunda Cameron kadar istekli olmadığını yazmışlardır.⁸¹ Magnus ise Birleşik Krallık'ın söylemsel desteğine karşın Kuşak Yol İnisiyatifi'ne bu dönemde resmî destek sunulmadığını iddia etmektedir.⁸² Ancak 2017 Aralık'ında, Kuşak Yol İnisiyatifi kapsamında Birleşik Krallık'ın 25 milyar sterlinlik bir finans desteği sağlayabileceği dönemin Maliye Bakanı Philip Hammond tarafından açıklanmıştır.⁸³ Cameron Dönemi'nde yapılan atılımın etkisiyle 2016 yılında Birleşik Krallık, Çin'in 8. büyük küresel ekonomik partneri hâline gelmiş ve AB ülkeleri içerisinde de ikinci sıraya yükselmiştir.⁸⁴ Bunların yanı sıra Başbakan May, 2018 Ocak'ında ülkesinin önde gelen iş adamlarıyla birlikte bir Çin ziyareti düzenlemiştir. Bu ziyaret, 9,3 milyar sterlinlik ticaret anlaşmalarıyla taçlanmışır.⁸⁵ Dolayısıyla May iktidarı, ABD'deki Donald Trump yönetiminin etkisiyle ikili siyasi anlaşmazlıkla-

76 Türkiye'de ilk olarak “*Yeni İpek Yolu Projesi*” adıyla duyurulan Kuşak Yol İnisiyatifi, uzun süre “*Tek Kuşak, Tek Yol*” veya “*Bir Kuşak, Bir Yol*” isimleriyle anıldıktan sonra son dönemde bu isimle (Kuşak Yol İnisiyatifi) bilinir olmuştur.

77 Brexit Central, “Theresa May's Global Britain Speech (17th January 2017)”, Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=dU0NfH1B-sk> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).

78 Kira Godovanyuk, “Contradictions of the “Golden Era” in UK–China Relations”, *RIAC*, 19 Nisan 2019, Erişim Adresi: <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/contradictions-of-the-golden-era-in-uk-china-relations/> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).

79 Philip Le Corre, “Brexit: What's Next for the China-UK Relationship?”, *Carnegie Endowment for International Peace*, 19 Şubat 2018, Erişim Adresi: <https://carnegieendowment.org/2018/02/19/brexit-what-s-next-for-china-uk-relationship-pub-75633> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).

80 <https://carnegieendowment.org/2018/02/19/brexit-what-s-next-for-china-uk-relationship-pub-75633>.

81 Chow, Han ve Li, “Brexit Identities and British Public Opinion on China”, s. 1373.

82 <https://www.prospectmagazine.co.uk/blogs/george-magnus/this-is-no-golden-era-for-uk-sino-relations-even-if-the-government-wishes-it-were-so>.

83 “Economic talks herald Golden Era in UK-China relations”, *Gov.uk*, 16 Aralık 2017, Erişim Adresi: <https://www.gov.uk/government/news/economic-talks-herald-golden-era-in-uk-china-relations> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).

84 <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/contradictions-of-the-golden-era-in-uk-china-relations/>.

85 <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/contradictions-of-the-golden-era-in-uk-china-relations/>.

rın yavaş yavaş su yüzüne çıktığı ancak ekonomik ilişkilerin de halen gelişmeye devam ettiği karmaşık bir dönem olmuştur.

Henüz politikaları yeni şekillenmeye başlayan Boris Johnson Dönemi'nde (2019-) ikili ilişkilerin nasıl gelişeceği konusunda ise henüz bir belirsizlik söz konusudur. Bunun sebepleri ise hem iç hem de dış faktörlerden kaynaklanmaktadır. ABD'nin Donald Trump Başkanlığında Çin'le ilişkilerini bozması ve ikili ilişkileri "ticaret savaşları" aşamasına taşıması, Brexit sürecinde AB'den ayrılan ve ABD ile "özel ilişkiler"ine yeni dönemde daha büyük önem vermeye başlayan Londra'ya da kuşkusuz tesir etmiştir. Zira Trump Dönemi'nde başlayan ABD'nin Çin karşıtı tavrı, Joe Biden'ın Başkanlığı döneminde de devam etmektedir. Öyle ki Biden Dönemi'nde hazırlanan ilk Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesinde Çin'e Rusya, Kuzey Kore ve İran gibi ülkelerden bile daha fazla yer verilmiş ve bu ülkeye yönelik olumsuz tutum, "gelişmekte olan teknoloji", "stratejik rekabet" ve "iddialı politika" gibi ifadelerle netleştirilmiştir.⁸⁶ Biden Dönemi ABD dış politikası için uluslararası basın yayın organlarında "ilkeli pragmatizm" (*principled pragmatism*) gibi bir ifade de kullanılmış⁸⁷ ve Joe Biden ve Dışişleri Bakanı Antony Blinken'in belirli ilkeler temelinde (demokrasi, insan hakları vs.) gerektiğinde pragmatik hareket edebileceği vurgulanmıştır. Ayrıca Covid-19 pandemisinin yarattığı belirsizlik ve güvensizlik ortamı da Çin'le ilişkiler konusunda birçok ülkeyi daha farklı bir tavır almaya itmektedir. ABD bunların dışında Biden Dönemi'nde QUAD girişimine verdiği destek ve AUKUS girişimiyle Çin karşıtı politikasını giderek daha belirgin hâle getirmektedir. Bunun yanında, son dönemde ABD'de Çin'e karşı çok mu sert bir politika izlendiği yönünde çeşitli entelektüel ve stratejik tartışmaların yapılmaya başlanması da dikkate değer bir durumdur.⁸⁸ Her şekilde ABD, Çin-Birleşik Krallık ilişkilerine de olumsuz bir faktör olarak son yıllarda etki etmektedir.

3. GÜNCEL SİYASİ İLİŞKİLER

3.1. Günümüzde Çin Dış Politikası

19 ve 20. yüzyıllarda siyasal istikrarsızlıklar, savaşlar ve ülke içerisindeki sert ideolojik mücadeleler nedeniyle dünya siyasetinde arka planda kalan Çin, Mao Zedong önderliğindeki Çin Komünist Partisinin 1949'da kurduğu yeni devletin 1980'lerde Deng Xiaoping önderliğinde başlatılan reformlarla küresel kapitalizmin önemli bir bileşeni hâline

86 Fikret Birdişi, "Joe Biden Yönetiminde ABD'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi", *M5 Dergi*, 18 Nisan 2021, Erişim Adresi: <https://m5dergi.com/strateji-analiz/joe-biden-yonetiminde-abdnin-ulusal-guvenlik-stratejisi/> (Erişim Tarihi: 1 Ağustos 2021).

87 *Euro Topics*, "Biden's China Policy: A Fresh Start After Trump", 22 Mart 2021, Erişim Adresi: <https://www.eurotopics.net/en/258270/biden-s-china-policy-a-fresh-start-after-trump> (Erişim Tarihi: 2 Ağustos 2021).

88 *Foreign Affairs*, "Is U.S. Foreign Policy too Hostile to China? Foreign Affairs Asks the Experts", 19 Ekim 2021, Erişim Adresi: <https://www.foreignaffairs.com/ask-the-experts/2021-10-19/us-foreign-policy-too-hostile-china> (Erişim Tarihi: 27 Ekim 2021).

getirilmesinin ardından⁸⁹ 21. yüzyıla Suisheng Zhao'ya göre “yükselen bir küresel güç” olarak girmektedir.⁹⁰ Öyle ki Çin, 2021 yılı itibarıyla -Uluslararası Para Fonu (IMF) resmî verilerine göre- toplam gayrisafi millî hasıla açısından ABD'nin (22,68 trilyon dolar) ardından açık farkla dünyanın en büyük ikinci ekonomisi (16,64 trilyon dolar) durumundadır.⁹¹ Çin'in ekonomideki yüksek büyüme hızını muhafaza etmesi durumunda, birkaç sene içerisinde ABD'yi geçmesine kesin gözüyle bakılmaktadır. Hatta Dünya Bankası verilerine göre satın alma gücü paritesi (PPP) açısından Çin (24,27 trilyon dolar), şimdiden ABD'yi (20,96 trilyon dolar) geçmiş ve dünyanın zirvesine oturmuştur.⁹² Hızlı ekonomik gelişiminin sonucu olarak Çin, 1,4 milyarlık devasa nüfusuna rağmen kişi başına düşen gayrisafi millî hasıla konusunda da Dünya Bankasının 2020 yılı verilerine göre 10.500 dolar seviyesini aşmış⁹³ (ki daha 2000 yılında bile bu rakam 1.000 doların altındaydı) ve “orta gelir tuzağı”ndan önümüzdeki yıllarda kurtularak bir refah toplumuna dönüşebileceğinin sinyallerini vermiştir.⁹⁴ Birleşmiş Milletlerin hazırladığı İnsani Gelişmişlik Endeksi'nde de Pekin, 189 ülke arasında 85. sıraya kadar yükselmeyi başarmıştır.⁹⁵

Soğuk Savaş Dönemi'nde Çin dış politikası büyük ölçüde Üçüncü Dünyaçılık temelinde şekillenirken Birleşik Krallık da ABD ile birlikte NATO Bloku ve Batı ittifakının merkezî aktörlerinden biri olmuştur. Çin uzmanı akademisyen Doç. Dr. Ceren Ergenç'e göre yakın dönem Çin dış politikasını ise üç farklı dönemde değerlendirmek mümkündür. Bunlardan ilki, Mao Zedong'un ölümünün ardından 1978'de başa gelen Deng Xiaoping'in Çin'i küresel kapitalist sisteme entegre etme kararıyla başlattığı Reform ve Açılım Dönemi'dir.⁹⁶ Bu dönemde Pekin, Deng'in “*tiaoguang yanghu*” (karanlığı besle ve başarıları gizle) öğreti-

89 Deng Xiaoping'in 1978'de başlattığı ekonomik reformlar Çin'de kalıcı ve olumlu sonuçlara yol açmıştır. Öyle ki 1985 yılında Çin'de devletin toplam üretimdeki payı %80 düzeyindeyken 2005'e gelindiğinde bu rakam %30'a düşürülmüş ve piyasanın ekonomideki hâkimiyeti tesis edilmiştir. Bk. Pieter Bottelier, “China's Economic Rise: Implications for the U.S.A.”, içinde *China-U.S. Relations Transformed: Perspective and strategic interactions*, Suisheng Zhao (ed.), (London: Routledge, 2008), s. 189. Çin'in Deng önderliğinde kurduğu bu yeni modele ise “sosyalist piyasa ekonomisi” adı verilmektedir. Bu tanımlı ilk kez 1992 yılındaki 14. ÇKP Kongresi'nde dönemin Devlet Başkanı Jiang Zemin kullanmıştır. Bk. Zhiyuan Cui, “Making Sense of the Chinese “Socialist Market Economy”: A Note”, *Modern China*, Cilt 38, Sayı: 6, 2012, s. 665.

90 Suisheng Zhao, “China Rising: Geo-Strategic Thrust and Diplomatic Engagement”, içinde *China-U.S. Relations Transformed: Perspectives and Strategic Interactions*, Suisheng Zhao (ed.), (London: Routledge, 2008), s. 21.

91 International Monetary Fund, “GDP, Current Prices”, Erişim Adresi: https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/OEMDC/ADVEC/WEO_WORLD (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2021).

92 The World Bank, “GDP, PPP (Current International \$)”, Erişim Adresi: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.PP.CD?year_high_desc=true (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2021).

93 The World Bank, “GDP Per Capita (current US\$) - China”, Erişim Adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=CN> (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2021).

94 Ekonomist Prof. Dr. Mahfi Eğilmez'e göre kişi başına düşen gayrisafi millî hasıla düzeyi yıllık 12.276 doların üzerine çıkan ülkeler orta gelir tuzağını (*middle income trap*) aşmış duruma gelmekte ve gelişmiş ekonomiler arasında kabul edilmeye başlamaktadır. Bk. Mahfi Eğilmez, “Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye”, 16 Aralık 2012, Erişim Adresi: <https://www.mahfielmez.com/2012/12/orta-gelir-tuzag-ve-turkiye.html> (Erişim Tarihi: 1 Ağustos 2021).

95 United Nations Development Programme, “Latest Human Development Index Ranking”, Erişim Adresi: <http://hdr.undp.org/en/content/latest-human-development-index-ranking> (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2021).

96 Ceren Ergenç, “Çin'in Yükselişi”, Erişim Adresi: https://www.academia.edu/7172164/cinin_yukselisi_-_kitap_bolumu, s. 3, (Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2021).

si doğrultusunda, özellikle dış politikada ABD ve diğer Batılı ülkelere karşı düşük profilli bir görüntü çizmeye gayret etmiş ve küresel ekonomi ve siyasetteki yükselişini de “barışçıl yükseliş” (İngilizce ifadeyle “*peaceful rise*”, Çince ifadeyle “*heping jueqi*”⁹⁷) olarak takdim etmeye özen göstermiştir.⁹⁸ Fakat 1990’larda hızlı büyüyen ekonomisiyle Çin’in yükselen bir güç hissiyatına kapılması ve ülke içerisinde giderek artan milliyetçiliğin de etkisiyle Pekin, “uluslararası sistemde daha fazla söz hakkı talep etmek” şeklinde değerlendirilebilecek yeni bir döneme girmiştir.⁹⁹ 2000’ler ise “Pekin Konsensüsü” ve “Çin Rüyası” gibi kavramlar ve Kuşak Yol İnisiyatifi gibi iddialı projelerle artık Pekin tarafından “Çin’e özgü küresel bir düzen tahayyülü” ortaya konulan güncel süreçtir.¹⁰⁰ Bu dönemde Çinli akademisyenler artık Deng’in klasik öğretisini bir kenara bırakarak “*daguo*” yani “süper güç” kavramından söz etmeye başlamışlardır.¹⁰¹ Bu bağlamda Zhao, Çin’in 2000’ler dünyasında küresel ekonomik ve siyasi sistemin devam ettirilmesi adına “sorumlu bir ortak” mı yoksa “acımasız bir rekabetçi” mi olacağını en önemli mesele olduğunu vurgulamaktadır.¹⁰² Amerikalı ünlü Siyaset Bilimci Joseph Nye da 2008 Küresel Ekonomik Krizi’nin ardından -ki Çin’in ekonomide Japonya’yı geçerek dünyanın ikinci sırasına oturması da bu kriz sonrasında 2010 yılında olmuştur¹⁰³- Çinli devlet adamları ve akademisyenlerde bir tür kibir duygusunun oluşmaya başladığını belirtirken¹⁰⁴ bunun Çin dış politikasında Güney Çin Denizi, Senkaku/Diaoyu Adaları, Hong Kong ve Tayvan gibi konularda daha şahin bir duruşun sergilendiği döneme denk geldiğini vurgulamaktadır.

Çin’in 2013’den bu yana Devlet Başkanı olan Şi Cinping ise Mao’dan beri en güçlü Çinli lider olarak bu üçüncü ve son dönemi iyi karakterize eden bir figürdür. Ergenç, Çin’in özellikle Şi Dönemi’nden itibaren artık Mao’nun ve Deng’in formüle ettiği geleneksel “barış içerisinde beraber yaşama” (*peaceful coexistence*) politikasını tamamen değiştirdiğini ve uluslararası meselelerde “küresel güç” olma iddiasını uygun hedeflerini somut olarak gösterdiğini belirtirken¹⁰⁵ Çin’in dış politikada yasalıcı (legalist) yani Birleşmiş Milletler kural ve normlarına uygun davranma tavrını halen bile büyük ölçüde koruduğu gözlemlenmektedir.¹⁰⁶ Bunun yanında Şi Cinping, serbest ticaret ve küreselleşme karşıtı

97 Elizabeth Economy, “China, the U.S.A., and Japan: reconfiguring relations in Southeast Asia”, içinde *China-U.S. Relations Transformed: Perspectives and Strategic Interactions*, Suisheng Zhao (ed.), (London: Routledge, 2008), s. 212.

98 Örmeci, *Ejder’in Ayak Sesleri: Dünya Siyasetinde Çin Halk Cumhuriyeti*, s. 101.

99 https://www.academia.edu/7172164/cinin_yukselisi_-_kitap_bolumu, s. 3.

100 https://www.academia.edu/7172164/cinin_yukselisi_-_kitap_bolumu, s. 3.

101 Örmeci, *Ejder’in Ayak Sesleri: Dünya Siyasetinde Çin Halk Cumhuriyeti*, s. 101.

102 Zhao, “Implications of China’s rise for U.S.-Chinese relations”, s. 11.

103 https://www.academia.edu/7172164/cinin_yukselisi_-_kitap_bolumu, s. 1.

104 Joseph Nye, “Joseph Nye: The Rise of China and American Power”, 20 Ağustos 2012, GBH Forum Network, Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=BwWT0kbYSZs> (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2021).

105 Ceren Ergenç, “Çin’in Ortadoğu’daki Yeni Rolü”, *Fikir Turu*, 22 Haziran 2021, Erişim Adresi: <https://fikirturu.com/jeostrateji/cinin-ortadogudaki-yeni-rolu/> (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2021).

106 Örmeci, *Ejder’in Ayak Sesleri: Dünya Siyasetinde Çin Halk Cumhuriyeti*, ss. 100-101.

tavrılarıyla dikkat çeken önceki ABD Başkanı Donald Trump'ın tam zıddı şekilde 2017 yılı Dünya (Davos) Ekonomik Forumu konuşmasında küreselleşme ve piyasa ekonomisi savunusu yapmış ve Çin'in ekonomik reformlara devam ederek küresel düzene katkı sunacağını ifade etmiştir.¹⁰⁷ ÇKP'nin 100. yıl dönümü vesilesiyle Şi Cinping'in 2021 yılı Temmuz ayı başında yaptığı güncel konuşma¹⁰⁸ ise Ergenç'e göre Şi'nin partiyi devletle özdeşleştirdiği ve süper güç yakıştırmalarına uygun şekilde Batı dünyasına bir anlamda meydan okuduğu tarihi bir retoriğe sahne olmuştur.¹⁰⁹ Dr. Yu Jie de Pekin'in son yıllarda uluslararası siyasette gündem takip eden bir ülkeden gündemi belirleyen bir ülkeye dönüştüğünü ve Çin yükselişinin gerçek bir fenomen olduğunu vurgulamaktadır.¹¹⁰ Buna karşın Çin dış politikasında iç işlerine karışmama ve uluslararası kural ve normlara uygun hareket etme mantığı hâlen devam etmektedir. Bu bağlamda Pekin'in isteğinin dünya hâkimiyetinden daha ziyade -Çin Seddi'nin sembolik değerine benzer şekilde- kendi hâline bırakılması ve içeride yönetimine karışılmaması olduğu iddia edilebilir. Bugüne kadar Çin'in -ABD ve Birleşik Krallık'ın aksine- herhangi bir ülkeyle askeri çatışma ve savaş durumu içerisine girmemiş olması bu kanaati pekiştirirken yine de Pekin'in son dönemde askerî modernleşmeye daha fazla önem vermesi ve kaynak aktarması da dikkatlerden kaçmamaktadır. Ancak Çin'in bu ihtişamlı yükselişinin herkesi memnun etmediği de bir gerçektir. Başta ABD olmak üzere çok sayıda Batılı ülke hem kendi ulusal çıkarları gereği küresel liderliğin Çin'e geçmesini istememekte hem de Çin'in tek partili ve kültürel açıdan bambaşka bir medeniyet olarak dünyaya liderlik etmesi durumunda kendi rejimleri, kültürel alışkanlıkları ve yaşam tarzlarının etki alanını yitirmesinden endişe etmektedir. Nitekim Yıldızoğlu'na göre -Batı'nın piyasacı ve çoğulcu yapısının aksine- "*Çin modelinde toplumsal istikrara ve bunu sağlamakta devletin ve partinin (siyasi iradenin) merkezi yapısına önem verilmektedir.*"¹¹¹ Bu nedenle Çin'in "sosyal piyasa ekonomisi" ile Batı'nın "serbest piyasa ekonomisi"nin uyuşmadığı alanlar da mevcuttur. Dünyada sistemik değişimlerin genellikle büyük savaşlar sonucunda yaşanmış olması da¹¹² kuşkusuz hem Çin'in gelecekte süper güç olması durumunda geliştireceği hedefler hem de Çin'in hızlı yükselişi karşısında panikleme muhtemel ABD'nin tavrının ne olabileceği bağlamında

107 World Economic Forum, "Xi Jinping: We Must Face Up to The Problems of Globalisation", 17 Ocak 2017, Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=Ys6skqXQKMc> (Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2021).

108 *South China Morning Post*, "WATCH LIVE: Chinese President Xi Speaks at Communist Party Centenary", 1 Temmuz 2021, Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=zwJd3UvK3hw> (Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2021).

109 "Çin'in Süper Güç Olma İddiası - Doç. Dr. Ceren Ergenç ile Söyleşi" *Medyascope*, 6 Temmuz 2021, Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=iuDdx3KXvSo> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).

110 "Power Shift: The Rise of Asia and the Decline of the West?", *Chatham House*, 28 Mayıs 2019, Erişim Adresi: <https://www.chathamhouse.org/events/all/members-event/power-shift-rise-asia-and-decline-west> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).

111 Ergin Yıldızoğlu, "ÇKP 90 Yaşında", Erişim Adresi: <http://erginyildizoglu.blogspot.com/2011/07/ckp-90-yasinda.html> (Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2021).

112 Amerikalı akademisyen Graham Allison'a göre son 500 yılda güç değişimi koşulları tam 16 kez ortaya çıkmış ve bunlardan 12'si savaşla sonuçlanmıştır. Bk. Graham Allison, *Destined for War: Can America and China Escape Thucydides's Trap?*, (New York: Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company, 2017).

çeşitli endişelere yol açmaktadır.¹¹³ Bu nedenle 2000'lerden bu yana uluslararası ilişkiler alanında yaşanan en popüler tartışmalardan biri de "Çin yükselişi" (*Chinese rise*) olgusudur. Birleşik Krallık-Çin güncel siyasal ve diplomatik ilişkilerini değerlendirirken Çin'in işte bu şekilde Üçüncü Dünyacı çizgiden gelerek yükselen bir güç ve yeni süpergüç adayı olan çıkıştaki bir aktör, Birleşik Krallık'ın ise uzun yıllardır düşüşte olan ancak çeşitli yöntemlerle "gücünün üzerinde yumruk atan"¹¹⁴ devlet olma algısını sürdürmeyi başaran Batı Bloku'nun merkezî devletlerinden biri olduğunu akılda tutmak gerekir.

3.1. Batı Dünyasında Çin'e Yönelik Tepkiler: Alarmistler vs. İlimliler

Çin'e yönelik Batı dünyasındaki yaklaşımları iki ana eksende toplamak mümkündür. ABD'deki Çin karşıtlarının başını çektiği alarmist ve sertlik yanlısı (*hardliner*) grup -ki bu gruba "Blue Team" (Mavi Takım) da denmektedir¹¹⁵- Çin'deki tek partili rejimi dünyada demokrasiler, özgürlükler ve insan hakları açısından bir tehdit olarak değerlendirmekte ve Pekin'e karşı artan ekonomik ve siyasal tedbirler (yaptırımlar ve Çin'i izole edecek politikalar) önermektedir. Bu bağlamda Uygur (Doğu Türkistan) Sorunu, Çin'deki tek parti rejimi ve demokrasi eksiklikleri, Hong Kong olayları, Tayvan Sorunu, Kuşak Yol İnisiyatifi'nin Çin nüfuzunu artırması, Tibet Sorunu ve Güney Çin Denizi'nde artan Çin etkinliği gibi meseleler öne çıkarılmakta ve uluslararası tedarik zincirlerindeki Çinli firmaların oranı ve etkisi azaltılmak istenmektedir. Trump döneminden başlayarak ABD'nin, Çin'de üretim yapan ve fabrika kuran Amerikan şirketlerini ülkeye geri dönme konusunda teşvik ettiği de bilinmektedir. Hatta öyle ki kısa süre önce ünlü Amerikan kahve zinciri Starbucks, koronavirüs salgınında personelini korumak bahanesiyle Çin'deki şubelerinin yarısından fazlasını (yaklaşık 200 şube) kapattığını açıklamıştır.¹¹⁶ Bu görüşe katılmak konusunda birçok Avrupa ülkesi ve Avustralya gibi Çin'le yoğun ilişkileri olan Batılı ülkeler ise tereddüt etmektedir. Bunun sebebi ise kuşkusuz ekonomik menfaatlerdir. Bu görüşe göre Çin dünyanın en güçlü devleti olursa dış politikada bugünkü gibi mutedil davranmayabilir ve diğer ülkelere karşı sertlik politikaları uygulayabilir. Özellikle küresel sistemin Uzak Asya'daki önemli ortaklarından olan Japonya'nın Çin yükselişinden hiç memnun olmadığını ve Tokyo'nun ABD ve Birleşik Krallık üzerinde hâlen çok etkili bir devlet olduğunu da bu noktada hatırlatmak gerekir.

113 Örmeci, *Ejder'in Ayak Sesleri: Dünya Siyasetinde Çin Halk Cumhuriyeti*, s. 99.

114 George Allison, "US report 'UK Likely to Continue to Punch above Its Weight'", *UK Defence Journal*, 12 Nisan 2021, Erişim Adresi: <https://ukdefencejournal.org.uk/us-report-uk-likely-to-continue-to-punch-above-its-weight/> (Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2021).

115 Mavi Takım mensupları arasında şu gibi isimler sayılmaktadır: Richard Fisher, Gary Bauer, William Triplett, William Kristol, Robert Kagan, Bill Gertz, Ross H. Munro, David Blumenthal ve Peter Navarro. Bakınız; Robert G. Kaiser ve Steven Mufson, "'Blue Team' Draws a Hard Line on Beijing: Action on Hill Reflects Informal Group's Clout", *The Washington Post*, 22 Şubat 2000, Erişim Adresi: <https://www.washingtonpost.com/wp-srv/WPcap/2000-02/22/004r-022200-idx.html> (Erişim Tarihi: 3 Ağustos 2021).

116 "Koronavirüs Salgını: Starbucks, Çin'deki 2000 Şubelerini Kapattı", *BBC Türkçe*, 29 Ocak 2020, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51300657> (Erişim Tarihi: 2 Ağustos 2021).

Batı dünyasındaki Çin'e yönelik ikinci görüşe (ılımlılar-*moderates*) göre ise kendisine has zor koşulları (1,4 milyar nüfus, çok farklı ve içe dönük bir siyasal kültür vs.) olan ve bir komünist parti (ÇKP) tarafından yönetilen Çin'in dünyanın en büyük ekonomisi olması durumunda da saldırgan politikalara yönelmesini beklemek doğru olmaz. Zira Çin, kendisini dünyanın merkezindeki Orta Krallık ve bir devletten çok bir medeniyet olarak değerlendiren Batılı olmayan bir devlettir. Sadece Çince'yi öğrenmenin bile birkaç sene sürdüğü düşünülürse Amerikalıların Çin'in küresel hâkimiyeti konusundaki korkuları yersizdir ve Çin'in dünyanın hâkimi olma isteği ve imkânı yoktur. Dahası, Çin tarihinde saldırganlıktan ziyade Japonya ve Batılılara karşı kendi vatanlarını koruma geleneği var ki Çin komünist düşüncesinde de emperyalist savaş mantığı yerine vatan için savaşma mantığı vardır. Bu bağlamda Çin'in Kuşak Yol İnisyatifi gibi projelerle dünya ticaretini hızlandırması ve kolaylaştırması, küresel kapitalizme ve küreselleşmeye fayda sağlayacak bir gelişme olacaktır. Bu görüşü savunanların altını çizdikleri bir diğer husus da Batılı firmaların genelde "kalitesiz" olarak değerlendirdikleri Çin mallarıyla serbest pazar ortamında rekabet etmeye neden çekindikleridir. Zira ABD ve İngiltere gibi ülkelerce dünya halklarına 20. yüzyılda kabul ettirilen piyasa mantığına göre maliyet-kalite dengesinde üstün olan mallar serbest pazar ortamında daha başarılı olabileceklerdir. Bu görüşü savunanlarca yakın zamana kadar Çin'de son 30 yılda yaşanan piyasalaşmanın ve küreselleşmenin demokratikleşme hamlelerine yol açabileceği de düşünülüyordu.¹¹⁷ Fakat dürüst olmak gerekirse geçtiğimiz 30 yılda, Çin'de piyasa ekonomisi reformları uygulandığı için büyük bir demokratikleşme hamlesi yaşanmadı. Ancak bir yandan da halkın yaşam standartları bariz şekilde yükseldi ve öyle kuruluş dönemlerindeki gibi olağanüstü zor koşullar (kıtlık) ve aşırı olaylar (Kültür Devrimi) da yaşanmadı. Bu noktada, Çin'i dünyaya açanın büyük ölçüde ABD ve özellikle de Amerikalı Cumhuriyetçiler olduğunu da hatırlatmak gerekir. Nitekim 1970'lerin başında ABD'nin efsanevi Dışişleri bakanlarından Henry Kissinger'in "ping pong diplomasisi" ile Sovyetlere karşı Pekin'i yanına çekme girişimi Sovyetler Birliği'nin çökmesinde etkili bir faktör olmuş, ilerleyen yıllarda bir diğer önemli Cumhuriyetçi figür (Başkan) olan George W. Bush da Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliğine onay vermiştir. Bu nedenle Çin'in ekonomik yükselişini ve kapitalistleşmesini ABD'nin büyük stratejisinden ayrıksı bir durum olarak görmek tarihsel açıdan doğru olmayabilir. Zira bu görüşte ısrarla vurgulanan bir diğer husus da Çin'le ABD arasında simbiyotik bir ilişki olmasıdır.¹¹⁸

117 Bu konuda bir çalışma için bk. Larry Diamond, "Why China's Democratic Transition Will Differ From Taiwan's", içinde *Political Change in China: Comparisons with Taiwan*, Bruce Gilley ve Larry Diamond (ed.), (Boulder CO: Lynne Rienner Publishers, 2008) ss. 243-257.

118 Ozan Örmeci, "21. Yüzyılda ABD-Çin Rekabeti", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 29, Ağustos 2013, s. 6. Çin, dünyanın en büyük döviz rezervine sahip olmakla birlikte bu hususta özellikle Amerikan dolarına yatırım yapmaktadır. Bk. Elvis Picardo, "10 Countries with the Biggest Forex Reserves", *Investopedia*, Erişim Adresi: <https://www.investopedia.com/articles/investing/033115/10-countries-biggest-forex-reserves.asp> (Erişim Tarihi: 1 Ağustos 2021).

4. EKONOMİK İLİŞKİLER

Birleşik Krallık-Çin ilişkilerinin en önemli boyutunu kuşkusuz ekonomik ilişkiler oluşturmaktadır. Özellikle David Cameron'ın Başbakanlığı Dönemi'nde rekor seviyeye ulaşan ve ikili ilişkilerde "Altın Çağ" olgusundan bahsedilmesine yol açan kapsamlı ekonomik ilişkiler, son birkaç yılda ise Covid-19 pandemisinin küresel ekonomiyi yavaşlatması, Brexit süreci ve Londra'nın Pekin'e bakışında yaşanan değişim nedeniyle duraklamaya geçmiş gözükmektedir. Bu noktada iki ülkenin birbirlerini ekonomik açıdan hâlen rakip olarak görmemeleri ise önemli bir avantajdır. Nitekim Yu Jie'ye göre Pekin, Londra'yı 500 milyonluk Avrupa pazarına giriş noktasında önemli bir aracı ve Çin'in serbest piyasa ekonomisi statüsünü savunan önemli bir avukat olarak değerlendirmektedir.¹¹⁹ Her ne kadar Brexit sonrasında Çin'in Avrupa pazarına erişimi anlamında Birleşik Krallık açısından bir değer kaybı yaşansa da uluslararası finans kuruluşları ve medya üzerinde etkisi süren Londra'nın Pekin'le ticarete sıcak bakması, Çin yönetimi açısından kuşkusuz önemli bir kazanım olarak kıymetlendirilmektedir.

2021 Şubat itibarıyla Birleşik Krallık Uluslararası Ticaret Bakanlığı tarafından açıklanan resmî rakamlara göre Çin, Birleşik Krallık dış ticaretinde ABD, Almanya ve Hollanda'dan sonra en büyük dördüncü ortak durumundadır.¹²⁰ Çin'le yapılan dış ticaret, Birleşik Krallık dış ticaretinde %6,1'lik önemli bir dilimi oluştursa da ABD ile yapılan ticaretin %16,3'lük bölümü kapladığı belirtilirse, henüz Londra-Pekin ekonomik ilişkilerinin Londra-Washington hattı kadar kritik seviyede olmadığı daha iyi anlaşılabilir.¹²¹ Ayrıca Birleşik Krallık; ABD, İrlanda ve İsviçre gibi ülkelere karşı dış ticaret fazlası verirken (Özellikle ABD'ye rekor düzeyde ihracat yapılmaktadır.) başta Çin, Almanya ve Hollanda olmak üzere Fransa, İspanya, Belçika ve İtalya gibi ülkelere karşı da dış ticaret açığı vermektedir. Bu nedenle ekonomik menfaatler temelinde ABD ile ticaret, Çin'le ticarete kıyasla Londra açısından daha cazip bir seçenek olarak gözükmektedir. Buna rağmen 2018-2019 Dönemi'nde ABD ile ticaret %11,6 artarken Çin'le ticaretin %24,7'lik olağanüstü bir artış sağlaması, bu ülke ile kurulan ticari ilişkilerin büyük potansiyeline işaret etmektedir.¹²² Bir diğer önemli husus, ekonomik ilişkilerin sadece dış ticaretle sınırlı olmaması ve Çin'in İngiltere'de büyük yatırımlar da yapmasıdır. Somut verilerle ifade etmek gerekirse 2017 yılında

119 Yu Jie, "After Brexit: Risks and Opportunities to EU-China Relations", *Global Policy*, Cilt 8, Sayı: S4, Haziran 2017, ss. 109-110.

120 Department for International Trade, "UK Trade in Numbers", Şubat 2021, Erişim Adresi: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/964119/210225_Pocketbook_UK_Trade_in_Numbers_2021_Web_Accessible.pdf, s. 6, (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).

121 İlk 10'daki diğer ülkelere bakıldığında; Almanya ile ticaret %9,4, Hollanda ile ticaret %6,5, Fransa ile ticaret %6,1, İrlanda ile ticaret %4,7, İspanya ile ticaret %3,6, Belçika ile ticaret %3,3, İtalya ile ticaret %3,2 ve İsviçre ile ticaret %2,6'lık bir paya sahiptir. Bk. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/964119/210225_Pocketbook_UK_Trade_in_Numbers_2021_Web_Accessible.pdf, s. 6.

122 https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/964119/210225_Pocketbook_UK_Trade_in_Numbers_2021_Web_Accessible.pdf, ss. 6-7.

Birleşik Krallık'taki Çin yatırımları 20 milyar sterlini bulurken¹²³ bu yatırımlar arasında Hinkley Point-Somerset'de inşa edilen nükleer santral, Hong Kong merkezli CC Land firmasına satılan Londra'nın en uzun binası Cheesegrater, Çinli Ctrip International'a satılan uçak bileti firması Skyscanner, Çinli C Banner International Holdings tarafından satın alınan oyuncak mağazası Hamleys ve bir diğer Çin firması olan Bright Food tarafından satın alınan mısır gevreği markası Weetabix bulunmaktadır. Ayrıca Çinli iş adamları, son birkaç yılda Southampton FC, Reading, West Bromwich Albion, Aston Villa, Birmingham City, Wolverhampton Wanderers ve Manchester City gibi yedi farklı Premier League takımının hisselerini satın alarak da dikkatleri üzerlerine çekmişlerdir.¹²⁴ Çin'in Britanya'daki yatırımları arasında Thames Water, Heathrow ve Manchester havalimanları, Pizza Express ve Sunseekers da vardır.¹²⁵ Ayrıca 2016 yılı itibarıyla Çin'in doğrudan yatırımlarından en fazla yararlanan AB ülkesi de -23 milyar avro ile- Birleşik Krallık olmuştur.¹²⁶ Ek olarak yakın dönemde eski Çin Başbakanı Wen Jiabao'nun ailesince Cambridge Üniversitesine 3,7 milyon sterlinlik bağış yapılması, Çin'in Londra üzerinde nüfuz elde etmek için kesenin ağzını açabildiğini gösteren önemli bir detaydır.¹²⁷

Birleşik Krallık-Çin ekonomik ilişkileri üzerine uzmanlaşan analist Winnie King, kattığı bir yayında, iki ülke arasındaki ticaretin sadece ithalat-ihracat olarak değerlendirilmemesi gerektiğini zira hem Çin'in Britanya'daki yatırımları hem de post-Brexit çağında Çin'le iyi ekonomik ilişkileri sürdürmenin Londra'ya sağlayacağı sembolik faydalar gibi unsurları dikkate almak gerektiğini vurgulamaktadır.¹²⁸ Konunun bir diğer uzmanı olan Terry Chapendama da Birleşik Krallık'ın iş dünyası odaklı bir ülke olarak siyasal sorunlara rağmen Çin'le ticaret yapmaya devam etmek isteyeceğini düşünmektedir.¹²⁹ Stratejik açıdan önemli bir husus ise enerji anlaşmaları anlamında Rusya ve Orta Doğu ülkeleriyle ilişkileri hızla gelişen Çin'in Batılı ülkelerle ticaretinin azalması durumunda daha da Batı karşıtı bir çizgiye kayması riskidir. Nitekim son dönemde Rusya-Çin ilişkilerinde "Sibirya'nın Gücü" anlaşması gibi dev bir hamle yapılmış¹³⁰, benzer şekilde Çin ile İran arasında

123 "Reality Check: How does China-UK Trade Compare Globally?", *BBC*, 2 Şubat 2018, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/news/uk-42821084> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).

124 "Chinese Investor Gets 80% Stake in Southampton FC", *China Daily*, 16 Ağustos 2017, Erişim Adresi: https://www.chinadaily.com.cn/business/2017-08/16/content_30668027.htm, (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).

125 <https://carnegieendowment.org/2018/02/19/brexit-what-s-next-for-china-uk-relationship-pub-75633>.

126 <https://carnegieendowment.org/2018/02/19/brexit-what-s-next-for-china-uk-relationship-pub-75633>.

127 Peter Foster, "Revealed: Wen Jiabao's family is behind Cambridge University professorship", *The Telegraph*, 10 Haziran 2014, Erişim Adresi: <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/china/10890356/Revealed-Wen-Jiabaos-family-is-behind-Cambridge-University-professorship.html>, (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021); University World News, "Cambridge endowment charity linked to China government", 13 Haziran 2014, Erişim Adresi: <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20140612205004101> (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2021).

128 *TRT World*, "Roundtable: UK-China Relations", 23 Şubat 2021, Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=UslP90USkY> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).

129 <https://www.youtube.com/watch?v=UslP90USkY>.

130 Ozan Örmeci ve Sina Kısacık, "Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Enerji Güvenliği Politikaları Çerçevesinde Çin-Rusya İlişkilerini Anlamak", *İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Cilt 2, Sayı: 1, 2021, s. 17.

uzun soluklu ve kapsamlı bir anlaşma imzalanmış ve bu şekilde Batı karşıtı ittifak güçlenmiştir. Bu nedenle Çin'i veya benzer şekilde Rusya'ya ve İran'ı tamamen Batı'dan koparmak ve dışlamak isteyenlerin stratejik açıdan anlayamadıkları husus, Çin ve Rusya başta olmak üzere bu tarz Batı'dan dışlanan ülkelerin tam bir birlik oluşturması durumunda -ki Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) bu bağlamda ideal bir çatı örgütü olabilir- Batı dünyasının çıkarları açısından çok daha tehlikeli süreçlerin yaşanabileceği gerçeğidir. Nitekim 2021 yılı içerisinde İran'ın ŞİÖ üyeliğiyle bu senaryolar daha da gerçekçi bir hâl almıştır.

5. BREXİT SONRASI GELİŞMELER

Birleşik Krallık'ın 23 Haziran 2016 tarihinde düzenlenen bir referandumla Avrupa Birliği'nden ayrılma kararı almasıyla başlayan Brexit süreci, AB ile yapılan uzun müzakereler sonucunda nihayet 31 Aralık 2020 tarihinde tamamlanabilmiş ve Birleşik Krallık resmen AB üyeliğinden ayrılmıştır. Brexit sürecinde AB ile ilişkileri gerileyen ve Covid-19 (koronavirüs) pandemisi sürecinde -diğer tüm devletler gibi- zor günler geçiren Londra, buna karşın yaptığı serbest ticaret anlaşmalarıyla uluslararası siyasette adından söz ettirmeyi başarmıştır. İlk olarak Japonya ile kapsamlı bir serbest ticaret anlaşması imzalayan Birleşik Krallık, daha sonra Türkiye, AB, Kanada, İsrail, Güney Kore, Ukrayna, Vietnam, Norveç, İzlanda, Lihtenştayn, Arnavutluk ve son olarak da Avustralya ile bu tarz anlaşmalar yapmıştır.¹³¹ 2021 yerel seçimlerinde oldukça başarılı bir grafik çizen Başbakan Boris Johnson ve Muhafazakâr Parti hükümeti, bu anlaşmalarla ülkedeki belirsizlikleri gidermeye çalışmaktadır. Bu süreçte 2021 yazında düzenlenen EURO 2020 Avrupa Futbol Şampiyonası'nda İngiltere A milli futbol takımının Almanya gibi geleneksel bir rakibi eleyerek finale kadar yükselmesi, ancak finalde Wembley Stadyumu'nda İtalya'ya penaltılarla elenerek kupayı kaçırmaması ise ülkedeki en önemli gündem maddesi olmuştur. Finalde İtalya karşısında penaltı kaçıran Afrika asıllı İngiliz futbolculara yönelik olarak bazı taraftarlarca sosyal medyada gösterilen ırkçı tepkiler ise, Brexit sonrasında ada siyasetinin savrulduğu uç noktayı gösteren olumsuz bir gelişme olarak dikkat çekmiştir.¹³²

Birleşik Krallık'ta uzun yıllar iktidarda kalmak isteyen Johnson hükümetinin bu tarz anlaşmalara ilerleyen aylarda devam etmesi ve eski Commonwealth ülkeleri başta olmak üzere birçok yeni ülkeyle serbest ticaret anlaşmaları imzalaması beklenmektedir. Bu süreçte kritik hususlar ise, "Küresel Britanya" vizyonu doğrultusunda adımlar atan Londra'nın Avustralya, Brunei, Japonya, Kanada, Malezya, Meksika, Peru, Singapur, Şili, Vietnam ve Yeni Zelanda gibi ülkelerin dahil olduğu Trans-Pasifik Ortaklığı (CPTPP veya

131 Tom Edgington, "Brexit: What trade deals has the UK done so far?", *BBC*, 15 Haziran 2021, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/news/uk-47213842>, (Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2021).

132 "Racist abuse of England players Marcus Rashford, Jadon Sancho & Bukayo Saka 'unforgivable'", *BBC Sport*, 12 Temmuz 2021, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/sport/football/57800431>, (Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2021).

TPP) anlaşmasına dahil olup olmayacağı -ki bu yönde olumlu niyet beyanı ifade eden açıklamalar yapılmıştır¹³³⁻ ve Çin’le bir serbest ticaret anlaşması imzalanıp imzalanmayacağı -ki henüz bu yönde bir girişim yapılmamıştır¹³⁴⁻ olacaktır. Birleşik Krallık-ABD ilişkilerinin nasıl gelişeceği de bu hususta kritik bir rol oynayacaktır; her ne kadar Londra Pekin’e karşı Washington’a yakın durmaya gayret etse de, Johnson hükümetinin önceki ABD Başkanı Donald Trump’a kıyasla daha solda, şimdiki ABD Başkanı Joe Biden’a kıyasla da daha sağda durduğu ortadadır. Bu nedenle, AB ile ilişkileri geliştirmek isteyen Biden ABD’si ile “özel ilişkiler”de mutlak uyum sağlanması kolay gözükmemektedir.¹³⁵

Buna karşın, Birleşik Krallık-Çin ilişkilerinin son yıllarda çok gerilmeye başladığı da ortadadır. Öyle ki, daha birkaç sene önce David Cameron’ın Başbakanlığı döneminde kendisini “Çin’in Batı’daki en iyi ortağı” olarak tanımlayan ve Çin’in kurduğu Asya Altyapı Yatırım Bankası’na (AIIB) katılan ilk G7 ülkesi olan Londra, yeni Başbakan Boris Johnson’ın “Çin yanlısı olduğu” ve “Kuşak Yol İnisiyatifi’nden heyecan duyduğu” açıklamalarına karşın, son dönemde Huawei’yi 5G ağlarından çıkarmak, yüzbinlerce Hong Kongluya Birleşik Krallık pasaportu dağıtmak¹³⁶, Birleşik Krallık’ta gazeteci olarak görev yapan 3 Çinli ajan suçlamasıyla sınırışı etmek¹³⁷, Çin’in *China Global Television Network* (CGTN) kanalının lisansını iptal etmek -ki Çin de karşılık olarak *BBC*’nin lisansını iptal etmiştir-¹³⁸ ve Güney Çin Denizi’ne HMS Queen Elizabeth uçak gemisi ile birlikte bir Kraliyet Donanması filosu göndermek¹³⁹ gibi Çin karşıtı kabul edilebilecek politikalara yönelmeye başlamıştır. Hatta bu nedenle, bu konuda *TRT World*’de David Foster tarafından hazırlanan bir tartışma programında, Birleşik Krallık-Çin ilişkilerinin “Yeni Soğuk Savaş” (*New Cold War*) olarak değerlendirip değerlendirilemeyeceği tartışması bile yapılmış¹⁴⁰ ve bazı yorumcularca (Andy Mok) ilişkilerin birkaç yıl önce David Cameron döneminde kullanılan “Altın Çağ” (*Golden Age*) döneminden “Buzul Çağı” (*Ice Age*) dönemine geçil-

133 “UK approach to joining the CPTPP trade agreement”, *Gov.uk*, 17 Haziran 2020, Erişim Adresi: <https://www.gov.uk/government/publications/uk-approach-to-joining-the-cptpp-trade-agreement>, (Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2021).

134 William James, “We need to talk about trade with China, UK parliament tells PM Johnson”, *Reuters*, 24 Şubat 2021, Erişim Adresi: <https://www.reuters.com/article/us-britain-china-trade-idUSKBN2AO22S>, (Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2021).

135 Ancak tarihsel bağlar ve ilişkilerin yoğunluğu nedeniyle, kuşkusuz ki, ABD ile Çin arasında bir seçim yapmaya zorlanması durumunda, Londra’nın tercihi Washington olacaktır.

136 Thomas des Garets Geddes, “UK-China Relations: From Gold to Dust”, *The Diplomat*, 2 Ekim 2020, Erişim Adresi: <https://thediplomat.com/2020/10/uk-china-relations-from-gold-to-dust/>, (Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2021).

137 Dan Sabbagh ve Patrick Wintour, “UK quietly expelled Chinese spies who posed as journalists”, *The Guardian*, 5 Şubat 2021, Erişim Adresi: <https://www.theguardian.com/world/2021/feb/05/uk-quietly-expelled-chinese-spies-who-posed-as-journalists>, (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).

138 “China bans BBC World News from broadcasting”, *BBC*, 12 Şubat 2021, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-56030340>, (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).

139 “UK to send Queen Elizabeth aircraft carrier to Japan, S Korea”, *Al Jazeera*, 27 Nisan 2021, Erişim Adresi: <https://www.aljazeera.com/news/2021/4/27/uk-queen-elizabeth-aircraft-carrier-to-deploy-to-japan-s-korea> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).

140 <https://www.youtube.com/watch?v=UslP90USkgY>. Ayrıca bakınız; Jonathan Marcus, “ABD ve Çin arasında yeni bir ‘Soğuk Savaş’ mı başlıyor?”, *BBC Türkçe*, 17 Mart 2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56427609> (Erişim Tarihi: 5 Eylül 2021).

diği iddia edilmiştir.¹⁴¹ Brexit sürecinde, Pekin, aslında Birleşik Krallık'ın AB'de kalması yönünde niyet beyan eden açıklamalar yapmış¹⁴²; fakat referandum sonrasında AB'den ayrılmak yönünde bir karar çıkınca da, buna saygı göstererek yeni dönemde Londra ile ilişkilerini nasıl geliştirebileceği üzerine stratejiler geliştirmeye başlamıştır. Ancak tam da bu dönemde ABD'de Donald Trump gibi oldukça farklı ve popülist bir Başkan'ın görev gelmesi, ABD-Çin ilişkilerini olduğu kadar, Birleşik Krallık-Çin ilişkilerini de olumsuz yönde etkilemiştir.

5.1. Brexit Sonrasında İkili İlişkileri Bozan Konular

Güncel olarak iki ülke ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen birkaç husus öne çıkmaktadır. Bunlar (1) Uygur Türklerine yönelik olarak Çin hükümetinin yaptığı uygulamalar ve Londra'nın buna sert tepkisi, (2) Covid-19 pandemisi sürecinde Çin hükümetinin şeffaf davranmadığına yönelik Batı dünyasındaki eleştiriler ve özellikle önceki ABD Başkanı Donald Trump'ın Çin'i şeytanlaştıran Pekin karşıtı söylemlerinin Birleşik Krallık'ta da etkili olması, (3) Hong Kong'da giderek artan Çin etkinliği ve Londra'nın Pekin'i 1984 Deklarasyonu'na uygun davranmamakla suçlaması, (4) Huawei şirketi ve Çinli telekomünisyon firmalarının Birleşik Krallık ve Batı dünyasındaki etkinliklerinin yarattığı endişeler ve (5) Kuşak Yol İnişyatifi'nin Batı dünyasında giderek Çin'in küresel hâkimiyetini perçinleyecek emperyal bir proje olarak algılanmaya başlaması şeklinde sıralanabilir. Bu bölümde, Brexit süreci sonrasında ortaya çıkan ve gelişen bu beş temel husus ve bunların günümüzde Çin-Birleşik Krallık ilişkilerine etkisi değerlendirilecektir.

5.1.1. Doğu Türkistan (Uygur) Sorunu

İlişkileri en olumsuz etkileyen konu, hiç şüphesiz ki Çin'in son yıllarda Çin'in Sincan (Doğu Türkistan) bölgesinde yaşayan Müslüman ve Türk soylu bir halk olan Uygurlara yönelik olarak inşa ettiği kamplardır. İngiliz yayın kuruluşu *BBC*, bu konuda Çin yönetimini en sert ve en sık eleştiren uluslararası basın-yayın organı olarak dikkat çekmekte¹⁴³ ve Çin hükümetinden tepki almaktadır. Bu konuda gerçeklerin ne olduğunu tam olarak bilmek mümkün olmasa da birkaç yıl öncesinde varlığı bile reddedilen kampların artık varlığının ispatlandığı ve uluslararası basın yayın kuruluşlarına bu kampları ziyaret etme hakkı tanındığı söylenmelidir. Muhafazakâr Partili Dışişleri Bakanı Dominic Raab, bu konuda en sert duruşu olan

141 <https://www.youtube.com/watch?v=UslP90USkgY>.

142 Yu Jie, "After Brexit: Risks and Opportunities to EU-China Relations", s. 109.

143 *BBC*'nin bu konudaki yayınlarından bazı örnekler için;

- <https://www.bbc.com/news/blogs-china-blog-48700786>

- <https://www.youtube.com/watch?v=Wmld2ZP3h0c>

- https://www.bbc.co.uk/news/resources/idd-sh/China_hidden_camps

- <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-50511063>

- <https://www.youtube.com/watch?v=bDGD896WOPc>

hükûmet yetkilisi olarak dikkat çekerken ÇKP'nin kurduğu kamplarda yapılan kısırlaştırma gibi uygulamaların Uygurlara yönelik büyük insan hakları aykırılıkları içerdiğini iddia etmektedir.¹⁴⁴ 2021 yılı başında Dışişleri Bakanı Raab'ın sözcülüğünü üstlendiği muhafazakâr hükûmet, 1 milyondan fazla insanın zorla tutulduğunu iddia ettiği bu kampları gerekçe göstererek Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi ile bağlantılı ürünlerin ülkedeki tedarik zincirine girmesini engellemek amacıyla şirketlere yönelik yeni düzenlemeler getireceğini açıklamıştır.¹⁴⁵ Hatta kısa bir süre önce Avam Kamarası, Çin'in Doğu Türkistan'da ağır insan hakları ihlalleri ve soykırım fiilleri işlediğini kabul eden bir karar tasarısını parlamentodan geçirmiştir.¹⁴⁶ Amerikan ve İngiliz basınında bu kamplarla ilgili olarak "toplama kampı" gibi sert ifadeler bile kullanılırken, Çin'in Londra Büyükelçisi Liu Xiaoming, bu iddiaları reddederek bu kampların "eğitim amaçlı" olduğunu vurgulamaktadır.¹⁴⁷ Türkiye'de Çin merkezli CRI-Türk radyosunun genel yayın yönetmeni olarak çalışan ve yıllarca Çin'de kalan Türk gazeteci Kamil Erdoğan da BBC ve bazı Batılı basın yayın organlarının bu konuda taraflı yayınlar yaptıklarını iddia etmektedir.¹⁴⁸

Britanya siyasetinde Dışişleri Bakanı Dominic Raab'ın yanı sıra Avam Kamarası Dış İlişkiler Komitesi Başkanı ve Muhafazakâr Parti milletvekili Tom Tugendhat ismi de son dönemde Çin'e yönelik eleştirel yaklaşımda ön plana çıkmaktadır. Kısa bir süre önce Muhafazakâr Partili diğer bazı milletvekilleriyle birlikte Çin Araştırma Grubu (*China Research Group/CRG*)¹⁴⁹ adlı yeni bir oluşum kuran Tugendhat, düşünce kuruluşu ile lobi grubu arasında bir yerde konumlanan CRG'nin faaliyetleriyle Çin'e karşı sertlik politikasını destekleyen en önemli Britanyalı siyasetçi olarak son aylarda sivrilmektedir.¹⁵⁰ Çin konusunda daha sessiz kalan İşçi Partisi ise Geddes'e göre yeni lideri Keir Starmer'la birlikte Pekin'e karşı hükûmetin sertlik politikasına destek veren yeni bir politikayı benimsemiştir.¹⁵¹ Ada siyasetinin üçüncü büyük gücü olan liberal femokratların da Pekin konusunda hükûmete yakın durduğu gözlemlenmektedir. Ancak son yıllarda İskoçya siyasetini domine eden ve Avam Kamarası'nda da önemli bir temsiliyet kazanan İskoç Ulusal Partisinin (SNP) bu konuda daha farklı bir duruşu olduğu söylenebilir. Öyle ki partinin lideri ve İskoçya Başbakanı Nicola Sturgeon, 2018 yılında Çin'e resmî bir ziyarette bulunmuş ve

144 "UK Accuses China of 'Gross' Human Rights Abuses Against Uighurs", *BBC*, 19 Temmuz 2020, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-53463403>, (Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2021).

145 "İngiltere Uygurlar Konusunda Çin'e Tavrını Sertleştiriyor", *Amerika'nın Sesi*, 12 Ocak 2021, Erişim Adresi: <https://www.amerikaninsesi.com/a/ingiltere-uygur-lar-konusunda-cine-tavrini-sertlestiriyor/5734498.html>, (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2021).

146 Ömer Cihad Kaya, "Birleşik Krallık Parlamentosu, Çin'in Doğu Türkistan'da soykırım işlediğini oybirliğiyle kabul etti", *Kırım Haber Ajansı*, 22 Nisan 2021, Erişim Adresi: <https://qha.com.tr/haberler/guncel/birlesik-krallik-parlamentosu-cin-in-dogu-turkistan-da-soykirim-isledigini-oybirligiyle-kabul-etti/318008/>, (Erişim Tarihi: 2 Ağustos 2021).

147 <https://www.bbc.com/news/uk-politics-53463403>.

148 Kamil Erdoğan, *Bilmediğimiz Çin* (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2021), ss. 35-56.

149 Resmî internet sitesi için bk. <https://chinaresearchgroup.org/>.

150 <https://thediplomat.com/2020/10/uk-china-relations-from-gold-to-dust/>.

151 <https://thediplomat.com/2020/10/uk-china-relations-from-gold-to-dust/>.

ziyaret dönüşünde yazdığı makalesinde ülkesiyle Çin arasında gelişen ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkileri överek geleceğe dair iyimser bir yaklaşım sergilemiştir.¹⁵² Londra'nın Pekin'e yönelik eleştirel tavrı neticesinde Çin yönetimi, kısa bir süre önce ülkeleri hakkında dezenformasyon ve yanlış bilgi yaydıkları gerekçesiyle beşi Muhafazakâr Parti milletvekili olan toplam dokuz Birleşik Krallık vatandaşına¹⁵³ çeşitli yaptırımlar (Çin'e giriş yasağı, Çin'deki mülklerinin dondurulması ve Çinli firmalara ve kişilerle iş yapmasının engellenmesi) uygulamaya başlamıştır.¹⁵⁴

5.1.2. Covid-19 Pandemisi

Çin-Birleşik Krallık ilişkilerini son dönemde olumsuz etkileyen ikinci büyük mesele, Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkan ve kısa sürede tüm dünyaya yayılan Covid-19 virüsü veya yaygın ismiyle koronavirüsle mücadele konusunda tüm dünyada yaşanan zorluklar ve bu konuda Pekin'i suçlayan yaklaşımların Birleşik Krallık'ta da etkili olmasıdır. 45. ABD Başkanı Donald Trump'ın "Çin virüsü" olarak lanse ettiği¹⁵⁵ salgının tüm dünyada olduğu gibi Britanya'da da hayatı ve ekonomiyi olumsuz yönde etkilemesi, 2020 yılından başlayarak Londra'nın resmi tepkilerine de yansımıştır. Örneğin Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Dominic Raab, bu konuda Çin hükümetinin tedbirsizliğini eleştirerek, ikili ilişkilerin eskisi gibi olmayabileceğini ifade ederken İngiliz istihbarat servisi MI6 eski Başkanı John Sawers da yaptığı bir açıklamada, Çin'in salgının başlangıcında durumu bilerek gizlediğini ve Covid-19 salgını konusunda Pekin'in sorumlu tutulması gerektiğini belirtmiştir.¹⁵⁶

Britanya'da Henry Jackson Society için yapılan bir kamuoyu yoklaması, 2020 yılı içerisinde adada halkın %74'ünün Çin hükümetinin, koronavirüsün yayılmasına izin verdiğini ve %71'inin de Çin'e karşı tazminat davası açılması gerektiğini düşündüğünü göstermektedir.¹⁵⁷ Buna karşın bu dönemde Birleşik Krallık'ın Trump rüzgârından fazlasıyla etkilendiğini de hatırlamak gerekir. Çin'in Londra Büyükelçisi Liu Xiaoming ise 2 Mart 2020 tarihinde Kraliyet düşünce kuruluşu Chatham House'da yaptığı konuşmada Çin'in

152 Nicola Sturgeon, "Trade with China is booming – We're Working to Grow It Further", İskoç Ulusal Partisi (SNP) resmî internet sitesi, 17 Nisan 2018, Erişim Adresi: <https://www.snp.org/trade-with-china-is-booming/> (Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2021)

153 Yaptırıma uğrayan kişiler şunlardır: Milletvekili ve Çin Araştırma Grubu kurucusu Tom Tugendhat, milletvekili ve Çin Araştırma Grubu'ndan bir diğer etkili isim olan Neil O'Brien, milletvekili Sir Iain, milletvekili Nusrat Ghani, milletvekili Tim Loughton, Lordlar Kamarası'ndan Baroness Kennedy ve Lord David Alton, Uygur Sorunu'nu hukuki yönden araştıran Uygur Mahkemesi (*Uighur Tribunal*) başhakimi Sir Geoffrey Nice QC ve Uygurlar üzerine araştırmalar yapan Newcastle Üniversitesi'nden akademisyen Jo Smith Finley.

154 "Uighurs: China Bans UK MPs After Abuse Sanctions", *BBC*, 26 Mart 2021, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/news/uk-56532569> (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2021).

155 "Trump, Koronavirüs Yerine "Çin Virüsü" Dedi", *TGRT Haber TV*, 23 Eylül 2020, Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=RXnLygOHkVv> (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2021).

156 "İngiltere, Çin'den Corona Virüs Tazminatı İstiyor!", *Milliyet*, 20 Nisan 2020, Erişim Adresi: <https://www.milliyet.com.tr/dunya/ingiltere-cinden-corona-virus-tazminat-istiyor-6193325>, (Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2021).

157 <https://www.milliyet.com.tr/dunya/ingiltere-cinden-corona-virus-tazminat-istiyor-6193325>.

Covid-19 mücadelesinde çok başarılı ve diğer ülkelere örnek bir devlet olduğunun ortaya çıktığını iddia ederek bu konuda Dünya Sağlık Örgütü (WHO) yetkililerinden aldıkları övgülerden bahsetmiştir.¹⁵⁸ Çin'in Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyesi olması sebebiyle bu konuda Pekin aleyhine yapılan ve tazminat elde etmeyi amaçlayan girişimlerin netice vermesi mümkün görünmese de ABD, bazı Avrupa ülkeleri ve Avustralya'da bu yönde güçlü bir sağ popülist söylemin hâlen var olduğunu not etmek gerekir.

5.1.3. Hong Kong Sorunu

Post-Brexit sürecinde Birleşik Krallık-Çin ilişkilerini olumsuz etkileyen üçüncü önemli konu, Hong Kong'da giderek artan Çin hâkimiyeti ve Londra'nın bu konuya olumsuz yaklaşımıdır. Çin hükûmetinin Hong Kong'da işlenen suçlarla ilgili olarak tutuklanan kişilerin Pekin'e iadesine yönelik bir yasa geçirmesinin ardından başlayan protesto gösterileri ile gündeme gelen bu konu, son dönemde diğer meselelerin bile önüne geçmeye başlamıştır. Öyle ki Çin'in yeni geçirdiği Güvenlik Yasası'nın 1984 Deklarasyonu'yla 50 yıl süreyle garanti altına alınan¹⁵⁹ Hong Kong'un özerkliğine aykırı olduğunu iddia eden Londra¹⁶⁰, bu karara tepki olarak Hong Kong'la 30 yıldır yürürlükte olan suçluların aidesi anlaşmasını askıya aldığını açıklamış¹⁶¹ ve ilerleyen süreçte 2,6 milyon civarında Hong Kongluya Britanya'ya gelme ve vatandaş olma hakkı tanıdığını ilan etmiştir.¹⁶²

1841'den 1997'ye kadar yaklaşık 150 yıl kesintisiz İngiliz kolonisi olarak kalan (1941-1945 dönemi hariç) Hong Kong'da halk, İngiliz ve Batı ülkelerine yakın siyasal kültürleri nedeniyle ÇKP'nin "tek devlet iki yönetim" veya "tek devlet iki sistem" (*one country, two systems*) mantığıyla oluşturduğu yeni yönetime adapte olmakta zorlanmaktadır. Nitekim Hong Kong'da özellikle gençlerin sürüklediği Çin hükûmeti karşıtı protesto gösterileri devam ederken akademisyen Ceren Ergenç, bu gösterilerden rahatsız olan Pekin'in askerî bir müdahale yapmaktan imtina edeceğini zira bunun Çin'in küresel siyasetteki imajını sarsacağını vurgulamaktadır.¹⁶³ Ayrıca Hong Kong'un 1997 yılında Çin'e bağlanması sonrasında da Temel Yasa adlı kendi kanunları uyarınca yönetilmeye devam ettiği ve ifade özgürlüğü ve gösteri-toplantı özgürlüğü gibi konularda Çin ana karasındaki yönetimden

158 "China's Foreign Policy", *Chatham House*, 2 Mart 2020, Erişim Adresi: <https://www.chathamhouse.org/events/all/members-event/chinas-foreign-policy>, (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).

159 Anlaşma buradan okunabilir: <https://www.cmab.gov.hk/en/issues/joint2.htm>.

160 "İngiltere, Çin'in 1984 Hong Kong deklarasyonunu ihlal ettiğini ilan etti", *Dünya*, 14 Mart 2021, Erişim Adresi: <https://www.dunya.com/dunya/ingiltere-cinin-1984-hong-kong-deklarasyonunu-ihlal-etdigini-ilan-etti-haberi-614311> (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2021).

161 Mustafa Bag, "İngiltere-Çin İlişkileri Son Yüzyılda Nasıl Seyretti, Gerginlik Adım Adım Nasıl Yükseldi?", *Euronews*, 20 Temmuz 2020, Erişim Adresi: <https://tr.euronews.com/2020/07/20/ingiltere-cin-iliskileri-son-yuzy-lda-nas-l-seyretti-gerginlik-ad-m-ad-m-nas-l-yukseldi>, (Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2021).

162 "Hong Kong: UK Makes Citizenship Offer to Residents", *BBC*, 1 Temmuz 2020, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-53246899>, (Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2021).

163 Anıl Atas, "Hong Kong'a Müdahale Çin'in İmajını Sarsar", *BirGün*, 15 Ağustos 2019, Erişim Adresi: <https://www.birgun.net/haber/hong-kong-a-mudahale-cin-in-imagini-sarsar-264992>, (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2021).

farklı bir tutum aldığı bilinmektedir. Buna karşın ekonomik gücüyle giderek Hong Kong üzerindeki ağırlığı artan Pekin'in de 1.200 kişilik seçim komitesi üyelerince seçilen Hong Kong Başyöneticisi Carrie Lam¹⁶⁴ ve ülkedeki önemli işadamlarıyla kurduğu bağlar sayesinde Hong Kong'u giderek kendi sistemine entegre etmeye başladığı da görülmektedir. Bu konuda ilk sert muhalefet hareketleri 2014 yılında Şemsiye Hareketi (*Umbrella Movement*) ile ortaya çıkarken, artan protesto gösterilerine karşın zaman geçtikçe Pekin'in Hong Kong'daki etkisi artmaktadır.

5.1.4. Huawei Skandalı

İkili ilişkilerde son dönemde huzursuzluk yaratan dördüncü konu, Trump Dönemi'nden başlayarak Kanada ve ABD gibi Batılı ülkelerle Çin'in arasını açan ve giderek Birleşik Krallık ve AB içerisinde de etkili olmaya başlayan Huawei gibi Çinli telekomünisyon devlerinin Batı ülkelerindeki etkinliği konusudur. Çin karşıtı söylemler yapmaktan kaçınmasına karşın bu konuda partisindeki şahinler ve dönemin ABD Başkanı Trump'ın da etkisiyle Başbakan Boris Johnson'ın Huawei ekipmanlarının Birleşik Krallık'ta 5G ağlarında kullanılmasını yasaklaması ve var olan ekipmanların da 2027 yılına kadar değiştirilmesi kararını vermesi sonrasında Çin Büyükelçisi Liu Xiaoming başta olmak üzere bazı Çinli yetkililer, bu durumun ikili ekonomik ilişkileri ve Çin'in Britanya'daki yatırımlarını olumsuz şekilde etkileyebileceği yönünde açıklamalar yapmışlardır.¹⁶⁵ Bu konuda yapılan güncel anketler, Britanya'da halkın %52'sinin Huawei yasağına destek verdiğini ve yalnızca %16'sının bu yasağı karşı çıktığını göstermektedir.¹⁶⁶ Aslına bakılırsa Çin, Birleşik Krallık'ta hiçbir zaman çok sevilen bir ülke olmamıştır ve günümüzde de ada halkının yalnızca %18'inin Pekin'e karşı olumlu bir bakışı mevcuttur.¹⁶⁷ Londra'nın böyle bir karar almasındaki temel gerekçe ise Huawei'nin Çin Devleti ile gizli ilişki içerisinde olduğuna dair net kanıtlar bulunduğu iddia edilmesidir. Avam Kamarası Savunma Komitesince ifade edilen bu husus¹⁶⁸, Çin'in Huawei ve benzeri şirketler aracılığıyla Batı dünyasına yönelik istihbarat/espionaj faaliyetleri yürüttüğü algısını yaratmış ve bu nedenle Kanada, ABD ve Birleşik Krallık gibi ülkelerde Huawei ve benzeri Çinli firmalara yönelik engeller çıkarılmaya başlanmıştır. Bu konudaki kriz, Trump'ın Başkan seçilmesi sonrasında Huawei firmasının kurucusu ve sahibi Ren Zhengfei'nin kızı Meng Wanzhou'nun Kanada'nın Vancouver şeh-

164 "Hong Kong Leader Carrie Lam Pushes pro-China Agenda, Risking Trump's Wrath", *The Japan Times*, 13 Mayıs 2020, Erişim Adresi: <https://www.japantimes.co.jp/news/2020/05/13/asia-pacific/hong-kong-leader-pushes-pro-china-agenda/>, (Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2021).

165 "Çin'den İngiltere'ye Uyarı: Huawei'yi Yasaklamak Size Pahalıya Mal Olacak", *BirGün*, 15 Temmuz 2020, Erişim Adresi: <https://www.birgun.net/haber/cin-den-ingiltere-ye-uyari-huawei-yi-yasaklamak-size-pahaluya-mal-olacak-308461>, (Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2021).

166 <https://thedi diplomat.com/2020/10/uk-china-relations-from-gold-to-dust/>.

167 <https://thedi diplomat.com/2020/10/uk-china-relations-from-gold-to-dust/>.

168 Gökhan Kurtaran, "İngiltere'den Huawei'ye 'Gizli İlişki' Suçlaması", *Anadolu Ajansı*, 8 Ekim 2020, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/ingiltere-den-huawei-ye-gizli-iliski-suclamasi/2000053>, (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).

rinde gözaltına alınması ile başlamış¹⁶⁹; sonrasında bir süre ABD'nin baskılarına rağmen Huawei'ye yönelik herhangi bir yaptırım uygulamayan Londra, zamanla Washington'dan gelen uyarıların da etkisiyle¹⁷⁰ Trump'ın politikalarına eklenmeyi seçmiştir.¹⁷¹

İngiltere merkezli önemli bir düşünce kuruluşu olan RUSI'nin (Kraliyet Birleşik Hizmetler Enstitüsü) uzun yıllar Çin'de kalan İngiliz diplomat Charles Parton'a hazırlattığı bir rapor, bu konuda Londra'daki bakış açısının değişmesinde kritik rol oynamıştır. Rapora göre Çin'in Birleşik Krallık üzerindeki etkisi giderek artmaktadır. Bu bu ülkenin 5G teknolojisi altyapısının Çinli şirket Huawei'ye verilmesi "safça" hatta "sorumsuz" bir davranış olarak değerlendirilmektedir.¹⁷² Çin Büyükelçiliği sözcüsünün tepki gösterdiği rapor, bu tarz önemli bir teknolojik ihalenin Çinli firmaya verilmesinin Çin'in sisteme erişimine imkân sağlayacağını vurgulamakta ve Çin'in geçmişte karıştığı siber saldırılar, Huawei çalışanlarının Çin hükümetinden gelen talimatlar karşısında direnme güçlerinin olmaması ve ABD, Avustralya ve Yeni Zelanda'da Huawei'ye yönelik önlemler alınması gibi hususları öne çıkarmaktadır.¹⁷³ Raporda ayrıca ÇKP'nin demokratik yaşam içerisindeki etkiyi aşan müdahalelerine önlem olarak bilgi (ÇKP ve onun nüfuz politikaları hakkında daha fazla araştırma yapılması), şeffaflık (akademik kurumlar ve düşünce kuruluşlarının mali destekleri konusunda şeffaf olmaları), aleniyet (Çin'in müdahaleleri hakkında korkmadan özgürce haber yapılabilmesi), birlik/dayanışma (Beş Gözler/*Five Eyes* üyeleriyle ortak önlemler alınması ve koordineli hareket edilmesi) ve karşılıklılık/mütekabiliyet gibi yöntemler öne çıkarılmaktadır.¹⁷⁴ Bu bağlamda, raporda muhalif düşünceleri nedeniyle çeşitli baskılara maruz kalan Yeni Zelandalı akademisyen Anne-Marie Brady'nin durumuna da dikkat çekilmektedir.¹⁷⁵

5.1.5. Kuşak Yol İnisiyatifi

Çin-Birleşik Krallık ilişkilerinin geleceğini belirleyecek olan güncel açıdan önemli beşinci ve son mesele ise Çin Devlet Başkanı Şi Cinping'in 2049'da tamamlanacak ve Çin'i geliştirecek

169 "Huawei'nin Sahibinin Kızı Kanada'da Gözaltına Alındı", *DW Türkçe*, 6 Aralık 2018, Erişim Adresi: <https://www.dw.com/tr/huaweinin-sahibinin-k%C4%B1z%C4%B1-kanadada-g%C3%B6zalt%C4%B1na-al%C4%B1nd%C4%B1/a-46607222>, (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).

170 "İngiltere Huawei Teknolojisini Kullanırsa Abd Bilgi Paylaşımı Yapmayacak", *Independent Türkçe*, 23 Şubat 2019, Erişim Adresi: <https://www.indyurk.com/node/16461/d%C3%BCny%C4%B1/ingiltere-huawei-teknojojisini-kullan%C4%B1rsa-abd-bilgi-payla%C5%9F%C4%B1m%C4%B1-yapmayacak>, (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).

171 "İngiltere ABD'ye Rağmen Huawei'ye Yeşil Işık Yaktı", *Amerika'nın Sesi*, 28 Ocak 2020, Erişim Adresi: <https://www.amerikaninsesi.com/a/i%CC%87ngiltere-abd-ye-ra%C4%9Fmen-huawei-ye-ye%C5%9Ffil-i%C5%9F%C4%B1k-yakt%C4%B1/5263745.html>, (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).

172 Charles Parton, "China-UK Relations: Where to Draw the Border Between Influence and Interference?", *RUSI – Royal United Services Institute for Defence and Security Studies*, Şubat 2019, Erişim Adresi: https://rusi.org/sites/default/files/20190220_chinese_interference_parton_web.pdf, s. 26, (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021)

173 https://rusi.org/sites/default/files/20190220_chinese_interference_parton_web.pdf, ss. 26-27.

174 https://rusi.org/sites/default/files/20190220_chinese_interference_parton_web.pdf, ss. 30-31.

175 https://rusi.org/sites/default/files/20190220_chinese_interference_parton_web.pdf, s. 12.

miş ülkeler sınıfına sokacak iddialı bir proje olarak ilk kez 2013 yılında takdim ettiği¹⁷⁶ ve Pekin'in gerçekleştirmek için adım adım ilerlediği Kuşak Yol İnisiyatifi'dir. Çin'in Dünya Bankasına alternatif olarak gösterilen Asya Altyapı Yatırım Bankası'nı kurması bile büyük ölçüde bu projenin hayata geçirilmesiyle ilişkilendirilmiştir. Habibbeyli, sadece ekonomik açıdan değil, jeopolitik açıdan da büyük önem taşıyan bu proje sayesinde Pekin'in kendi para birimi olan "yuan"ın uluslararası piyasalardaki işlerliğini de geliştireceğini iddia etmektedir.¹⁷⁷ Bu proje sayesinde Asya, Afrika ve Avrupa yönümlü ticaret hızlanacak ve temelde 65 ülkeyi ilgilendiren ve dünyadaki toplam gayrisafi millî hasılanın %55'ini, toplam dünya nüfusunun %70'ini ve kanıtlanmış enerji kaynaklarının %75'ini kapsayan dev bir coğrafyada ekonomi temelli kapsamlı bir entegrasyon için uygun bir ortam oluşturulacaktır.¹⁷⁸ Özellikle Margaret Thatcher'ın Başbakanlığı Dönemi'nden beri piyasacı ve küreselleşmeci politikalar takip eden Londra da 2015 yılında David Cameron'ın Başbakanlığı Dönemi'nde Asya Altyapı Yatırım Bankasının kurucularından olmuş¹⁷⁹ ve yakın zamana kadar daima Kuşak Yol İnisiyatifi'ne destek veren çizgide açıklamalar yapmıştır.¹⁸⁰ Ancak son dönemde Hindistanlı jeopolitika uzmanı Brahma Chellaney'nin bu proje için geliştirdiği bir kavram olan "debt trap diplomacy" yani "borç tuzağı diplomasisi" kavramı temelinde Çin'in bu proje ile küçük devletleri ödeyemeyecekleri borçlar altına sokarak bu sayede farklı ülkelerde siyasi hâkimiyet kurmaya çalıştığı görüşü özellikle Batı akademisi ve kamuoyunda yaygın şekilde konuşulur olmuştur.¹⁸¹ Chatham House için bu konuda bir rapor hazırlayan Lee Jones ve Shahar Hameiri ise yaptıkları kapsamlı araştırma sonucunda Kuşak Yol İnisiyatifi'nin büyük ölçüde ekonomik faktörlere dayalı olarak gelişen ve somut jeopolitik hedefleri olmayan bir proje olduğu sonucuna varmışlardır.¹⁸² Nitekim Başbakan Boris Johnson da bugüne kadar daima Kuşak Yol İnisiyatifi'ne sıcak baktığını belli eden olumlu açıklamalar yapmıştır.¹⁸³ Ancak kısa bir süre önce Huawei konusunda Johnson'ın aldığı olumsuz tavır ve ABD Başkanı Joe Biden'ın Johnson'a Kuşak

176 Örmeci, *Ejder'in Ayak Sesleri: Dünya Siyasetinde Çin Halk Cumhuriyeti*, ss. 194-195.

177 <http://politikaakademisi.org/2015/03/15/yeni-dunya-duzeninde-cin/>.

178 Örmeci, *Ejder'in Ayak Sesleri: Dünya Siyasetinde Çin Halk Cumhuriyeti*, ss. 195-196.

179 "Çin'den Dünya Bankası'na rakip: Asya Altyapı Yatırım Bankası", *BBC Türkçe*, 29 Haziran 2015, Erişim Adresi: https://www.bbc.com/turkce/ekonomi/2015/06/150629_asya_altyapi_bankasi (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2021).

180 Brenda Goh, "Britain Calls China's Belt and Road Initiative a Vision", *Reuters*, 26 Nisan 2019, Erişim Adresi: <https://www.reuters.com/article/us-china-silkroad-britain-idUKKCN1S20NZ> (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2021).

181 Brahma Chellaney, "China's Debt Trap Diplomacy", Project Syndicate, 23 Ocak 2017, Erişim Adresi: <https://www.project-syndicate.org/commentary/china-one-belt-one-road-loans-debt-by-brahma-chellaney-2017-01> (Erişim Tarihi: 5 Ağustos 2021); Pradumna B. Rana ve Xianbai Ji, "Belt and Road Stakeholders Don't Believe China Uses 'Debt-Trap Diplomacy'", *The Diplomat*, 6 Kasım 2020, Erişim Adresi: <https://thediplomat.com/2020/11/belt-and-road-stakeholders-dont-believe-china-uses-debt-trap-diplomacy/>, (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).

182 Lee Jones ve Shahar Hameiri, "Debunking the Myth of 'Debt-trap Diplomacy'", *Chatham House*, 19 Ağustos 2020, Erişim Adresi: <https://www.chathamhouse.org/2020/08/debunking-myth-debt-trap-diplomacy/6-conclusion-and-policy-recommendations>, (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).

183 Zhenhua Lu, "Pro-China Boris Johnson 'Enthusiastic' about Belt and Road Plan", *South China Morning Post*, 24 Temmuz 2019, Erişim Adresi: <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3019884/pro-china-boris-johnson-enthusiastic-about-belt-and-road-plan>, (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).

Yol İnisiyatifi'ne alternatif bir proje önerdiğini açıklaması¹⁸⁴, bu konuda ilerleyen yıllarda Londra'nın karşılaacağı ikilemi göstermektedir.

“Çin'in Marshall Planı” olarak da tanımlanan¹⁸⁵ bu projeye yönelik eleştirilere cevap olarak, Çin Devlet Başkanı Şi Cinping ise, bu projenin kesinlikle neokolonial bir yaklaşım içermediğini ve “kazan kazan” (*win-win*) ve işbirliği mantığına dayalı olduğunu vurgulamakta¹⁸⁶, Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi de Yeni İpek Yolu'nun bir jeopolitik proje değil, küresel ekonomiyi geliştirmeyi amaçlayan bir iş birliği adımı olduğunu belirterek Yeni İpek Yolu Projesi'nin Soğuk Savaş mantığıyla algılanmaması gerektiğini söylemektedir.¹⁸⁷ Projeye resmi düzeyde en net destek veren Batılı ülke İtalya olurken¹⁸⁸ Çin'in otoriter sistemiyle dünyada hâkimiyet kurmasının demokrasi ve özgürlükler aleyhine olabileceği korkusu Batılı hükümetleri çekimser kılmaktadır. Türkiye de piyasa ekonomisi yanlısı bir ülke olarak bu projeye açıktan destek verirken¹⁸⁹ Çin'i küresel liderlik konusunda kendisine en büyük tehdit olarak gören ABD, bu projeye en sert karşı çıkan ülke durumundadır. Hatta ABD'nin ısrarlı tepkisinin de etkisiyle 2021 yılı toplantısı sonrasında G7 ülkeleri (ABD, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Japonya, Kanada) liderleri, bu projeye alternatif bir proje geliştirmek konusunda uzlaşmışlardır.¹⁹⁰ Bu girişimin ne olacağı ve nasıl şekilleneceği henüz belirli değilse bile Joe Biden'ın Başkanlığında uluslararası diplomasi ve kurumlarda yeniden etkinlik göstermeye başlayan ABD'nin yakın gelecekte Kuşak Yol İnisiyatifi'ni zayıflatmak için alternatif ticaret rotaları ve anlaşmaları önermesini beklemek yerinde olur.

5.2. Birleşik Krallık-Çin İlişkilerinin Ön Cehesi: Avustralya

Çin'le ilişkiler konusunda Londra'ya örnek olacak şekilde en sert kutuplaşmanın yaşandığı ülke, siyaseten ve askeri-güvenlik politikaları konusunda ABD ve Batı Bloku'na bağlı olan

184 Jarrett Renshaw, “Biden says he suggested to UK's Johnson a plan to rival China's Belt and Road”, *Reuters*, 26 Mart 2021, Erişim Adresi: <https://www.reuters.com/world/uk/biden-says-he-suggested-uks-johnson-plan-rival-chinas-belt-road-2021-03-26/> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).

185 Tolga Demiryol, “What is China's 'One Belt, One Road' Initiative?”, *Hürriyet Daily News*, 8 Kasım 2017, Erişim Adresi: <https://www.hurriyetdailynews.com/opinion/tolga-demiryol/what-is-chinas-one-belt-one-road-initiative-122090>, (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).

186 <https://www.hurriyetdailynews.com/opinion/tolga-demiryol/what-is-chinas-one-belt-one-road-initiative-122090>.

187 Pepe Escobar, “Xi's wild geese chase the Silk Road gold”, *Asia Times*, 15 Mayıs 2017, Erişim Adresi: <https://asiatimes.com/2017/05/xis-wild-geese-chase-silk-road-gold/>, (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).

188 “Modern İpek Yolu Projesi: Beklentiler ve Kuşkular”, *DW Türkçe*, 14 Mayıs 2017, Erişim Adresi: <https://www.dw.com/tr/modern-ipek-yolu-projesi-beklentiler-ve-ku%C5%9Fkular/a-38832963>, (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).

189 Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 2019 yılında İngilizce yayın yapan Çin'in *Global Times* gazetesine bir makale yazarak Türkiye ile Çin'in gelecek adına ortak bir vizyonu paylaştıklarını ve bu projeye destek verdiklerini belirtmiştir. Bk. Recep Tayyip Erdoğan, “Turkey, China Share a Vision for Future”, *Global Times*, 1 Temmuz 2019, Erişim Adresi: <https://www.globaltimes.cn/content/1156357.shtml>, (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).

190 Patrick Wintour, “G7 Backs Biden Infrastructure Plan to Rival China's Belt and Road Initiative”, *The Guardian*, 12 Haziran 2021, Erişim Adresi: <https://www.theguardian.com/world/2021/jun/12/g7-global-infrastructure-plan-to-rival-chinas-belt-and-road-initiative>, (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).

ancak ekonomide yoğun şekilde Çin'le ilişkileri olan Avustralya'dır. Avustralya İstatistik Bürosunun (ABS) verilerine göre 2020 yılı itibarıyla Avustralya'nın toplam ihracatında %39, toplam ithalatında ise %27'lik payla Çin ilk sırada bulunmaktadır.¹⁹¹ Ancak son dönemde Huawei'nin faaliyetlerine Avustralya'da engel çıkarılması, Canberra'nın Covid-19 pandemisinin ortaya çıkışı konusunda Çin'i suçlar şekilde bağımsız bir soruşturma çağırması¹⁹² ve iki ülkenin üst düzey görevlileri arasında sosyal medya üzerinden yaşanan diplomatik atışmalar neticesinde ikili ilişkiler inişe geçmeye başlamıştır. Çin'in Covid-19 pandemisini bahane ederek Avustralya üniversitelerine öğrenci göndermeyi kesmesi de Avustralya'daki yükseköğretim kurumlarını finansal açıdan olumsuz etkilemektedir.¹⁹³ İlişkilerin gerilmesi üzerine Pekin yönetimi, 2021 Mayıs'ında iki ülke arasındaki Stratejik Ekonomik Diyalog mekanizması kapsamında yürütülen tüm faaliyetleri süresiz olarak durdurma kararı almıştır.¹⁹⁴ Çin'e yakın bir isim olarak bilinen eski Avustralya Başbakanı Kevin Rudd'ın bile son dönemde Çin karşıtı söylemlere destek vermesi ise¹⁹⁵ iki ülke arasında esen soğuk rüzgârları ispatlar niteliktedir. Buna karşın Yeni Zelanda'nın bu konuda daha farklı ve yapıcı bir tavır sergilemesi dikkat çekmektedir. Nitekim Yeni Zelanda Başbakanı Jacinda Ardern, Çin'in Avustralya ile ilişkilerinde gerginliğe neden olmadığını söyleyerek Avustralyalı mevkidaşı Scott Morrison'dan farklı bir politik tavır takınmıştır.¹⁹⁶

Çin uzmanı Dr. Altay Atlı'ya göre Avustralya'nın ABD yanlısı politikalara yöneldiği bu dönemde ilişkilerin hızla azalması ve Çin'e yönelik bakışın da olumsuz bir seviyeye inmesi, ilişkilerde dalgalı bir döneme işaret etmektedir.¹⁹⁷ Nitekim Mahalia Dobson da yaptığı analizde, Avustralya'nın ABD ile yakınlaşma sürecine devam etmesi durumunda dünyanın en büyük ekonomisi olan Çin'le ilişkilerinin azalacağını ve bunun Avustralya

191 Murat Çiçek, "Bir Medeniyetler Çatışması Örneği: Kademeli Olarak İnişe Geçen Çin-Avustralya İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme", Uluslararası Politika Akademisi, 10 Şubat 2021, Erişim Adresi: <http://politikaakademisi.org/2021/02/10/bir-medeniyetler-catismasi-ornegi-kademeli-olarak-inise-gecen-cin-avustralya-iliskileri-uzerine-bir-degerlendirme/>, (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).

192 "Çin, Avustralya ile Stratejik Ekonomik Anlaşmasını Askıya Aldı", *Euronews*, 6 Mayıs 2021, Erişim Adresi: <https://tr.euronews.com/2021/05/06/cin-avustralya-ile-stratejik-ekonomik-anlasmasi-n-ask-ya-ald>, (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).

193 Kirsty Needham, "Australian Economy Would Suffer if China Students Stay Away", *Reuters*, 10 Haziran 2020, Erişim Adresi: <https://www.reuters.com/article/us-china-australia-education-idUSKBN23H0KO>, (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).

194 "Çin, Avustralya ile Ekonomik Diyalog Mekanizmasını Durdurdu", *TRT Haber*, 6 Mayıs 2021, Erişim Adresi: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/cin-avustralya-ile-ekonomik-diyalog-mekanizmasını-durdurdu-578795.html>, (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).

195 Karishma Vaswani, "Don't Take on China Alone, Says ex-Australia PM Kevin Rudd", *BBC*, 29 Mayıs 2021, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/news/world-australia-57264249> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).

196 "Yeni Zelanda Başbakanı Ardern, Çin'in Avustralya'yla İlişkilerinde Gerginliğe Neden Olmadığını Söyledi", *Sputnik Türkiye*, 1 Haziran 2021, Erişim Adresi: <https://tr.sputniknews.com/asya/202106011044628599-yeni-zelanda-basbakani-ardern-cinin-avustralyayla-iliskilerinde-gerginlige-neden-olmadigini-soyledi/>, (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).

197 "Çin ve Avustralya İlişkilerinde Dalgalı Bir Döneme Giriyoruz", *CRI Türk*, 7 Mayıs 2021, Erişim Adresi: <https://www.criturk.com/cin-ve-avustralya-iliskilerinde-dalgali-bir-doneme-giriyoruz/>, (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).

ekonomisine olumsuz yansımaları olacağını vurgulamaktadır.¹⁹⁸ Çin’le ekonomik ilişkileri Avustralya’ya kıyasla çok daha alt seviyelerde olan Londra’nın ise benzer ikilemler yaşamaması ve tam anlamıyla ABD’nin yörüngesine girmesi durumunda Birleşik Krallık-Çin ilişkilerinde de dalgalı hatta sert bir döneme girilmesi şaşırtıcı olmayacaktır.

5.3. Birleşik Krallık-Çin İlişkilerine Bölgesel Bakış

5.3.1. Asya Pasifik

Çin-Birleşik Krallık ilişkilerini bölgesel olarak değerlendirdiğimizde ise kuşkusuz, öncelikle iki ülkenin Asya Pasifik politikaları önem kazanmaktadır. Bu bölge kapsamında Birleşik Krallık’ın Asya Pasifik hedeflerinin sadece ekonomik olmadığını ve bu ülkenin 1971’den bu yana Avustralya, Malezya, Singapur ve Yeni Zelanda ile birlikte *Five Power Defence Arrangements* yani Beşli Savunma Düzenlemeleri’ne dâhil olduğunu hatırlatmak gerekir.¹⁹⁹ Ayrıca yine Birleşik Krallık, ABD, Avustralya, Kanada ve Yeni Zelanda ile birlikte UKUSA veya *Five Eyes* yani “Beş Gözler” adlı bir istihbarat anlaşmasına da dâhildir. Son dönemde Londra, Çin karşıtı sayılabilecek bir hamle yaparak HMS Queen Elizabeth uçak gemisi ile birlikte bir Kraliyet donanması filosunu Güney Çin Denizi’ne göndermiştir. Buna karşın Londra ile ekonomik ilişkilerini geliştirmek isteyen Pekin’in Birleşik Krallık’ın Asya Pasifik’te askerî güvenlik politikalarına yönelmesine karşı tavrı kesin olarak olumsuzdur.²⁰⁰

Londra’nın Asya Pasifik politikalarında üç unsur kilit rol oynamaktadır. Bunlardan ilki, Birleşik Krallık’ın ulusal çıkarlarıdır. Birleşik Krallık eski Başbakanlarından Lord Palmerston’un yıllar önce ifade ettiği veciz ifadesiyle: “*Birleşik Krallık’ın değişmez dostları yoktur, değişmez müttefikleri vardır.*”²⁰¹ Bu bağlamda ABD ile özel ilişkilere ve köklü bağlara rağmen Birleşik Krallık’ın çıkarları Pekin’le iş birliğini gerektiriyorsa Londra, bunu yapabilecek kudrettedir.

Londra’nın Asya Pasifik politikalarında ikinci önemli unsur, kuşkusuz, ABD ile kurulan tarihi müttefikliktir. 4 Ağustos 1941 tarihli -ABD Başkanı Franklin Delano Roosevelt

198 Mahalia Dobson, “Australia Embraces U.S. and Pays Price with China as Trade War Hits Bottom Line”, *NBC News*, 20 Haziran 2021, Erişim Adresi: <https://www.nbcnews.com/news/world/australia-embraces-u-s-pays-price-china-trade-war-hits-n1270458>, (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).

199 J. Vitor Tossini, “The Five Power Defence Arrangements”, *UK Defence Journal*, 28 Şubat 2017, Erişim Adresi: <https://ukdefencejournal.org.uk/britain-and-regional-security-the-five-power-defence-arrangements/>, (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).

200 Ian Storey, “Can the UK Achieve Its Naval Ambitions in the Indo-Pacific?”, *The Diplomat*, 7 Kasım 2020, Erişim Adresi: <https://thediplomat.com/2020/11/can-the-uk-achieve-its-naval-ambitions-in-the-indo-pacific/>, (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).

201 Cümlelerin orijinal İngilizce hali şöyledir; “*Britain has no permanent allies, only permanent interests.*” Bakınız; Jessica Brain, “Lord Palmerston”, *Historic UK*, Erişim Adresi: <https://www.historic-uk.com/HistoryUK/HistoryofBritain/Lord-Palmerston/>, (Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2021).

ve Birleşik Krallık Başbakanı Winston Churchill arasında imzalanan- Atlantik Bildirisi ile iki ülke arasında stratejik ilişkiler ve müttefiklik dönemi başlamıştır. 7 Mayıs 1943 tarihli Brusa Antlaşması ile de savaş döneminde Nazilere karşı başlayan istihbarat iş birliği kurumsal bir çerçeve kazanmıştır.²⁰² Her iki ülkede de İngilizcenin ve Protestan kimliğinin yaygınlığı da halkların kültürel yakınlık duymalarına imkân sağlamıştır. İki ülke ilişkileri için “özel ilişkiler” (*special relationship*) terimini kullanan ilk kişi ise her iki ülkede de hâlen oldukça popüler bir siyasi figür olan ve son dönemde pek çok filme konu olan Winston Churchill’dir. 5 Mart 1946 tarihinde Fulton-Missouri’de Westminster College’da yaptığı konuşmada bu tabiri ilk kez kullanan Churchill, günümüzde de ABD-Birleşik Krallık dostluğunun en önemli sembollerinden biridir.²⁰³ Churchill ancak ABD-Birleşik Krallık ittifakı sayesinde İkinci Dünya Savaşı sonrasında Soğuk Savaş Dönemi’nde dünyada barış ve istikrarın korunabileceğini öngörmüş ve bu dönemde “Üç Halka” (*Three Circles*) yaklaşımını oluşturarak yeni dönemde İngiliz Uluslar Topluluğunu (Commonwealth), ABD ile müttefikliği (Transatlantikçilik) ve Avrupa entegrasyonunu (Avrupacılık) İngiltere’nin üç önemli dış politika enstrümanı olarak belirlemiştir. Brexit sonrasında Avrupa entegrasyonu konusunda gerileyen Londra için ABD ile ilişkiler dış politika algılamasında günümüzde en üst sırada yer almasına karşın iki devlet ve halkları arasında zaman zaman bir tür güvensizlik duygusu ve rekabet algısı da oluşabilmektedir. Özellikle George W. Bush ve Donald Trump gibi ABD başkanlarının Britanya’da çok popüler olmadıkları ve ABD’nin başlattığı büyük savaşların adada halktan genelde tepki gördüğü bilinmektedir. Bu gibi olaylar, Britanya’da Çin veya Rusya sempatisi yaratmasa da ABD’ye olan güveni azaltabilmektedir.

Birleşik Krallık’ın Asya Pasifik politikalarında üçüncü önemli unsur ise bölgesel müttefiklerle kurulan ilişkilerdir. Bu bağlamda, ilk sırada, Birleşik Krallık dış ticaretinde %2’lik azımsanmayacak bir yer kaplayan Japonya yer almaktadır. Brexit sonrasında ilk serbest ticaret anlaşmalarından birinin Japonya ile yapılması²⁰⁴, Londra’nın Tokyo’ya verdiği önemi göstermektedir. Bugün Birleşik Krallık-Çin ilişkilerinin daha da gelişmesi önündeki en büyük engel de Japonya’nın çekinceleri ve Batı dünyasındaki etkin konumudur. Nitekim Keio Üniversitesinden Uluslararası Siyaset Profesörü Yuichi Hosoya, Birleşik Krallık-Japonya ilişkilerinin güvenlik alanında da oldukça gelişmiş olduğunu ve özellikle Avustralya’da bu iki ülkeye Çin’e kıyasla çok daha güvenilir ve sorumlu bir devlet olarak bakıldığını vurgulamaktadır.²⁰⁵ Japonya dışında bir diğer Uzak Asya demokrasisi kabul edilen Güney Kore’nin de Batı dünyasıyla yakın ve Çin’le kısmen sorunlu ilişkilerinin olduğunu bu noktada belirtmek gerekir.

202 Örmeci, *İngiltere (Birleşik Krallık) Siyaseti*, s. 291.

203 Örmeci, *İngiltere (Birleşik Krallık) Siyaseti*, s. 292.

204 “UK and Japan Sign Free Trade Agreement”, *Gov.uk*, 23 Ekim 2020, Erişim Adresi: <https://www.gov.uk/government/news/uk-and-japan-sign-free-trade-agreement>, (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).

205 “The UK-Japan Relationship: Security and Political Cooperation”, *Chatham House*, 20 Temmuz 2020, Erişim Adresi: <https://www.chathamhouse.org/events/all/research-event/uk-japan-relationship-security-and-political-cooperation>, (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).

Sonuçta, Asya Pasifik politikaları bağlamında iki ülke ilişkileri değerlendirildiğinde iki ülkenin farklı güvenlik algulamaları ve birbirine zıt kamplarda yer almaları nedeniyle, aralarındaki yoğun ticarete rağmen, Asya Pasifik politikaları konusunda yeni dönemde uyum sağlamaları zor gözükmemektedir. Bu bağlamda jeopolitik bir mücadele olan Hong Kong Sorunu'nun ve siyasal diplomatik bir mesele olan Uygur Sorunu'nun yeni dönemde iki ülkenin ilişkilerini en çok geren konular hâline gelecekları aşikârdır. Bu bölgede Londra, ABD, Avustralya ve Japonya gibi müttefikleriyle birlikte hareket etmeye çalışacak; kuşatıldığı algısını yaşayan Pekin ise buna karşı hamleler geliştirecektir. Ancak ne Güney Çin Denizi'nde ne Tayvan'da ne de bölgedeki başka bir ülkede iki ülke veya blok arasında bir askerî çatışma beklemek yersizdir. Daha çok, taraflar, birbirlerine yönelik test edici hamleler yapmaya devam edecekler ve karşı tarafın gücünü, sabrını ve tepkilerini gözlemleyeceklerdir. Ayrıca hem Birleşik Krallık hem de Çin'le iyi ilişkileri olan Commonwealth üyesi Singapur'un tavrı da Londra'nın Asya Pasifik politikalarına etki edebilir. Bir diğer önemli husus ise Çin'in deniz kuvvetleri bakımından ve özellikle savaş gemisi sayısında son yıllarda ABD'yi geride bırakmış olması²⁰⁶ ve Güney Çin Denizi'nde Çin'i dengelemek adına ABD'nin Birleşik Krallık ve diğer bazı müttefiklerin desteğine ihtiyaç duymasıdır. Bu yaklaşım, 2021 yılı Eylül ayında ABD, Avustralya ve Birleşik Krallık'ın birlikte AUKUS girişimini dünyaya duyurmaları ve Asya Pasifik'teki iş birliklerini geliştireceklerini ilan etmeleriyle doğrulanmıştır. Zira her ne kadar her üç ülke lideri de bu girişimin amacı konusunda Çin'in adını belirtmeseler de birçok bölge uzmanı, bu girişimdeki temel amacın Çin'in bölgede artan etkisini sınırlamak olduğunu vurgulamaktadır. ABD, bu girişimiyle Birleşik Krallık ile Çin'in arasını da açmak isterken Avustralya da hem AUKUS hem de QUAD üyesi bir devlet olarak giderek Amerikan yörüngesine girmekte ve Asya Pasifik veya yeni tabirle Hint Pasifik bölgesinde işler giderek kızışmaktadır.

5.3.2. Orta Doğu

Çin-Birleşik Krallık ilişkilerinin geleceğinde etkili olması beklenen ikinci önemli bölge ise -ABD'nin Hint Pasifik yönümlü yeni dış politikası uyarınca Orta Doğu'dan göreceli olarak çekilmesinin de etkisiyle- Birleşik Krallık'ın geleneksel olarak etkili olduğu bir coğrafya olan Orta Doğu bölgesi olarak belirtilebilir. İki ülkenin iş birliği ya da çatışma ekseninde karşı karşıya gelebileceği bir diğer önemli bölge olan Orta Doğu bağlamında Pekin, Şi Cinping Dönemi'nde yeni bir politika belirlemiştir. "1+2+3 işbirliği modeli" (1+2+3 *co-operation pattern*) adlı bu politika uyarınca Çin; 1-) enerjiyi temel bir ilgi alanı olarak temsil etmekte, 2-) altyapı inşaatının yanı sıra ticaret ve yatırıma da önem vermekte ve 3-) nükleer enerji, uydular ve yeni enerji kaynaklarına odaklanmayı öngörmektedir.²⁰⁷

206 Benjamin Mainardi, "Yes, China Has the World's Largest Navy. That Matters Less Than You Might Think", *The Diplomat*, 7 Nisan 2021, Erişim Adresi: <https://thediplomat.com/2021/04/yes-china-has-the-worlds-largest-navy-that-matters-less-than-you-might-think/> (Erişim Tarihi: 18 Ağustos 2021).

207 <https://fikirturu.com/jeo-strateji/cinin-ortadogudaki-yeni-rolu/>.

Bu bağlamda Çin'in petrol ihtiyacının yarısından fazlasını karşılayan Suudi Arabistan ve Irak'la birlikte Çin'in 2020 yılı içerisinde yaptığı 25 yıllık tarihî anlaşma ile kapsamlı bir iş birliği modeli inşa ettiği²⁰⁸ İran İslam Cumhuriyeti ön plana çıkan ülkelerdir. Orta Doğu'daki birçok devletin kuruluş sürecine yön veren Londra ise son yıllarda monarşik ve askerî yönetimlerle iş birliğine dayalı klasik statükoculuk politikası ile zaman zaman beliren ve ABD ile ortak icra edilen (örneğin Tony Blair dönemi) "liberal müdahalecilik" (*liberal interventionism*) eğilimleri²⁰⁹ arasında gidip gelmektedir. Ancak Irak Savaşı'nın yarattığı tepkilerin Washington kadar Londra'yı da olumsuz etkilemesinin deneyimledikten sonra Londra, bu bölgede daha statükocu bir çizgide politika sürdürmekte fakat Arap Baharı gibi gelişmeleri de yakından gözlemlemekte ve bölgedeki demokratik filizlenmeleri desteklemektedir.

Bu iki farklı perspektifin Orta Doğu bağlamında ilişkileri, ABD-Çin ilişkilerinin gelişim seyri de göz önüne alındığında daha çok çatışmacı bir temelden yükselecek gibi gözükmele birlikte Birleşik Krallık'ın küresel gelişmeleri yakından takip eden köklü dış politika geleneğinin bir sonucu olarak Çin'le ilişkileri koparmama gayreti içerisinde olduğu da fark edilmektedir. Ayrıca Orta Doğu'da her iki ülkenin de istikrar, piyasa reformları ve statükoculuk temelinde bir uyum sağlamaları da gayet mümkün gözükmektedir. Orta Doğu bağlamında ayrıca son dönemde Çin'in İsrail-Filistin Sorunu konusunda arabuluculuk hususunda istekli ve iki devletli çözümü savunan bir aktör olarak ön plana çıkmaya başladığı, Birleşik Krallık'ın ise bu tarz tarihi siyasal sorunların çözümü konusunda aktif bir tutum almadığı ve Johnson hükümetinin fazlasıyla İsrail yanlısı politikalar izlediği gözlemlenmektedir. Ancak Orta Doğu bölgesinde her iki ülkenin de terörizm ve aşırı hareketlere karşı durmaları ve bölge ülkelerinden iddialı ve hızlı bir değişim/dönüşüm programı talep etmemeleri nedeniyle (Bu konuda kuşkusuz İngiliz solu-İşçi Partisi daha talepkârdır.) ABD hegemonyası sonrasında uyumlu politikalar geliştirmeleri sürpriz olmayacaktır. Ayrıca Çin'in bir diğer aktif olduğu bölge olan Afrika da iki ülke ilişkileri açısından gelecekte önem kazanacak bir bölge olabilir.

6. SONUÇ

Sonuç olarak bu araştırmada yapılan analizler sonucunda birkaç önemli bulguya ulaşıldığı belirtilebilir. Bunlardan ilki, Çin yükselişi olarak ifade edilen hususun gerçek bir fenomen olduğu ve Çin nüfuzunun ve etkisinin son yıllarda tüm dünyada olduğu gibi Britanya'da

208 Çin'in İran'da bankacılık, telekomünikasyon, limanlar, demir yolları ve onlarca diğer farklı projedeki varlığının çok büyük oranda artırılmasını öngören bu anlaşma ile Tahran'dan Pekin'e 25 yıl boyunca indirimli petrol satışını ve hatta istihbarat iş birliğini de içeren çok kapsamlı bir iş birliği modeli kurulmaktadır. Bk. "Çin-İran Anlaşması: Washington'da Alarm Zilleri Çaldırın Taslak Metinde Neler Var?", *BBC Türkçe*, 13 Temmuz 2020, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53388027>, (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2021).

209 Örmeci, *İngiltere (Birleşik Krallık) Siyaseti*, s. 468.

da artmış olduğudur. Araştırmada ispatlanmıştır ki özellikle David Cameron Dönemi'nde ikili ticari ilişkiler rekor seviyesine ulaşmıştır. Theresa May Dönemi'nde bu durum devam etmesine karşın Boris Johnson Dönemi'nde, ilişkilerde ABD'nin de etkisiyle bir duraklama sürecine girilmiş ve özellikle Asya Pasifik bölgesinde zıtlasma AUKUS girişimiyle birlikte artmıştır.

Araştırmada vurgulanan ikinci önemli husus, Çin yükselişine karşın küresel liderlik konusunda istekli olan ABD'nin Donald Trump Dönemi'nden başlayarak Çin'i zor duruma sokan söylemler ve politikalar geliştirmeye başlamasının, ABD ile özel ilişkilerin olduğu Birleşik Krallık'ı da etkilediği ve Londra açısından Theresa May Dönemi'nden başlayarak Çin'le ilişkilerde daha çatışmacı bir döneme girildiği olmuştur. Ancak buna karşın iş çevrelerinin ve kâr motifinin günümüzde siyaseti belirleyen en önemli parametrelerden biri olduğu, Çin'in bugüne kadar dış politikasında herhangi bir askeri saldırganlık ve yayılmacılığa yönelmediği, Çin'le ABD ve Birleşik Krallık arasında yaşamsal sorunların bulunmadığı gibi hususlar, bu çatışmacı dönemin çok da derinleşmeyebileceği algısını yaratmaktadır. Bu noktada kritik hususlar ise Çin'in küresel sistemde daha etkin roller üstlenmesi, iddialı ve saldırgan bir dış politika söylemine yönelmemesi, Japonya ve Avustralya başta olmak üzere bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesi olacaktır.

Araştırmada vurgulanan üçüncü önemli husus ise iki ülke çıkarlarının Asya Pasifik bölgesinde uyumsuz, Ortadoğu bölgesinde ise daha uyumlu olabileceği yönündedir. Bunun temel sebebi ise Asya Pasifik bölgesinde iki ülkeyi karşı karşıya getiren Uygur Sorunu gibi politik ve Hong Kong Sorunu gibi jeopolitik önemli meselelerin olması, Orta Doğu'da ise iki ülkenin de son dönemde statükoculuk ve aşırı hareketler karşıtı pozisyon almalarıdır. Ayrıca bu çalışmada gösterilmeye çalışıldığı şekilde Çin'in süpergüç olma yolundaki girişimleri ve iddiası giderek artmaktadır. Öyle ki Çin Devlet Başkanı Şi Cinping, birçok devletin milliyetçi korumacı politikalara yöneldiği ve mültecileri/sığınmacıları ve yabancıları hedef gösterdiği bir dönemde, Çin'in 2021 yılı içerisinde Covid-19 pandemisinde zorlanan ülkelere 2 milyar doz Çin aşısı (Sinovac) ve Covid-19 aşılarının dağıtımından sorumlu uluslararası kurum olan Covax'a 100 milyon dolar para bağışlayacağını açıklaması²¹⁰, Pekin'in küresel sistemi ayakta tutmak konusunda ne denli sorumlu davrandığını ispatlar niteliktedir. Bu gibi gelişmeler, kuşkusuz Londra'nın Pekin'e daha olumlu yaklaşmasına ve Çin yükselişinin dünya genelinde ve özellikle de Batı dünyasında bir tehditten ziyade olumlu bir gelişme olarak algılanmasına neden olabilir.

210 "Xi says China aims to provide 2 bln COVID-19 vaccine doses to world in 2021 –CCTV", *Reuters*, 5 Ağustos.2021, Erişim Adresi: <https://www.reuters.com/world/china/xi-says-china-aims-provide-2-blncovid-19-vaccine-doses-world-2021-cctv-2021-08-05/>, (Erişim Tarihi: 9 Ağustos 2021); Liu Zhen, "Xi Jinping says China promises 2 billion Covid-19 vaccine doses to other countries in 2021", *South China Morning Post*, 6 Ağustos 2021, Erişim Adresi: <https://www.scmp.com/news/china/article/3144017/xi-jinping-says-china-promises-2-billion-covid-19-vaccine-doses-other> (Erişim Tarihi: 18 Ağustos 2021).

Son olarak sorunlara rağmen Londra'nın yeni dönemde Pekin'le ilişkileri koparmamak yönünde bir tavır almasını beklemek ve bu konuda Washington'a ne derece direnebileceğinin Johnson hükûmetine yol göstermesini beklemek doğru olacaktır. Nitekim 2014-2017 Dönemi'nde Birleşik Krallık'ın Türkiye Büyükelçisi olarak görev yapan ve 2020 yılı sonlarında MI6'ın Başkanlığına getirilen Richard Moore da 2021 Nisan'ında *Times* radyosuna verdiği röportajda ikili ilişkiler konusunda şu ifadeleri kullanmıştır: “Çin'i yöneten insanlar bizimle aynı değerleri paylaşmıyorlar, onların çok farklı değer yarguları var. Ayrıca birçok konuda çıkarlarımız da örtüşmüyor. Örneğin Birleşik Krallık çıkarları açısından önemli olan Hong Kong'da 'tek ülke iki sistem' temelinde kurgulanan anlaşmaya uygun hareket etmiyorlar. Bu nedenle bu gibi meydan okumalara cevap vermiyoruz, akademik özgürlükleri ve fikrî mülkiyet haklarını savunmalıyız. Fakat buna rağmen Çin konusu bir siyah-beyaz meselesi değil, son derece karmaşık bir konu. Çin'le iyi ilişkiler kurmak istiyoruz ve bunun iki ülke için de önemli olduğunu düşünüyoruz. Ticaret ve özellikle iklim değişikliği gibi konular bu bağlamda önemlidir. Çin'le iş birliği içerisinde olmamak, birkaç yıl içerisinde dünyanın en büyük ekonomisi olacak ülkeyle ilişkilerin olmaması anlamına gelecektir. Bu nedenle ilişkileri sürdürmek zorundayız, her zaman olduğu gibi bu konuda da dengeli hareket etmek gerekiyor.”²¹¹

KAYNAKÇA

- Agar, Jon, “‘It's Spring Time for Science': Renewing China-UK Scientific Relations in the 1970s”, *Notes and Records of the Royal Society of London*, Cilt 67, Sayı: 1, 20 Mart 2013, ss. 7-24.
- Al Jazeera, “UK to send Queen Elizabeth Aircraft Carrier to Japan, S Korea”, 27 Nisan 2021, Erişim Adresi: <https://www.aljazeera.com/news/2021/4/27/uks-queen-elizabeth-aircraft-carrier-to-deploy-to-japan-s-korea> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).
- Allison, George, “US report 'UK Likely to Continue to Punch Above Its Weight'”, *UK Defence Journal*, 12 Nisan 2021, Erişim Adresi: <https://ukdefencejournal.org.uk/us-report-uk-likely-to-continue-to-punch-above-its-weight/> (Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2021).
- Allison, Graham, *Destined for War: Can America and China Escape Thucydides's Trap?* (New York: Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company, 2017).
- Amerika'nın Sesi, “İngiltere ABD'ye Rağmen Huawei'ye Yeşil Işık Yaktı”, 28 Ocak 2020, Erişim Adresi: <https://www.amerikaninsesi.com/a/i%CC%87ngiltere-abd-ye-ra%CC%9Fmen-huawei-ye-ye%CC%9Fili%CC%9F%CC%87k-yakt%CC%87B1/5263745.html> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).
- Amerika'nın Sesi, “İngiltere Uygurlar Konusunda Çin'e Tavrını Sertleştiriyor”, 12 Ocak 2021, Erişim Adresi: <https://www.amerikaninsesi.com/a/ingiltere-uygurlar-konusundas-cine-tavrini-sertlestiriyor/5734498.html>, Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2021.
- AP Archive, “Hong Kong: Handover to China: Chris Patten Bids Farewell”, 23 Temmuz 2015, Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=qTEe4rgx6sU> (Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2021).
- Ataş, Anıl, “Hong Kong'a Müdahale Çin'in İmajını Sarsar”, *BirGün*, 15 Ağustos 2019, Erişim Adresi: <https://www.birgun.net/haber/hong-kong-a-mudahale-cin-in-imagini-sarsar-264992> (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2021).

211 Richard Moore, “[EXCLUSIVE] Chief of MI6 Richard Moore Speaks to G&T on Times Radio”, 25 Nisan 2021, Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=pKpA7YyBf10>, (Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2021).

- Aydınlık*, “4 Mayıs Hareketi ve 19 Mayıs”, 7 Mayıs 2019, Erişim Adresi: <https://www.aydinlik.com.tr/4-mayis-hareketi-ve-19-mayis-ozgurluk-meydani-mayis-2019> (Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2021).
- Bag, Mustafa, “İngiltere-Çin ilişkileri Son Yüzyılda Nasıl Seyretti, Gerginlik Adım Adım Nasıl Yükseldi?”, *Euronews*, 20 Temmuz 2020, Erişim Adresi: <https://tr.euronews.com/2020/07/20/ingiltere-cin-iliskileri-son-yuzy-lda-nas-l-seyretti-gerginlik-ad-m-ad-m-nas-l-yukseldi> (Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2021).
- Barrell, Ray, Choy, Amanda ve Kirby, Simon, “Globalisation and UK Trade”, *National Institute Economic Review*, No: 195 (Ocak 2006), ss. 63-67.
- Bayram, Mürsel ve Emiroğlu, Hüseyin, “Çin Tarzı Uluslararası İlişkilerin Analitik Çerçevesi: Yeni-Haraççılık”, *Asya Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, ss. 29-44.
- BBC*, “Blair Heralds New ‘Partnership’ with China”, 6 Ekim 1998, Erişim Adresi: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/187381.stm> (Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2021).
- BBC*, “Blair Praises China’s Economic Determination”, 6 Ekim 1998, Erişim Adresi: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/187240.stm> (Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2021).
- BBC*, “China Bans BBC World News from Broadcasting”, 12 Şubat 2021, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-56030340> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).
- BBC*, “David Cameron Promises China ‘Growth Partnership’”, 3 Aralık 2013, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/news/uk-25176613> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).
- BBC*, “Hong Kong: UK Makes Citizenship Offer to Residents”, 1 Temmuz 2020, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-53246899> (Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2021).
- BBC*, “Reality Check: How does China-UK Trade Compare Globally?”, 2 Şubat 2018, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/news/uk-42821084> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).
- BBC*, “Uighurs: China Bans UK MPs After Abuse Sanctions”, 26 Mart 2021, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/news/uk-56532569> (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2021).
- BBC*, “UK Accuses China of ‘Gross’ Human Rights Abuses Against Uighurs”, 19 Temmuz 2020, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-53463403> (Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2021).
- BBC Sport*, “Racist abuse of England Players Marcus Rashford, Jadon Sancho & Bukayo Saka ‘Unforgivable’”, 12 Temmuz 2021, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/sport/football/57800431> (Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2021).
- BBC Türkçe*, “Çin-İran Anlaşması: Washington’da Alarm Zilleri Çaldıran Taslak Metinde Neler Var?”, 13 Temmuz 2020, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53388027> (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2021).
- BBC Türkçe*, “Çin’den Dünya Bankası’na rakip: Asya Altyapı Yatırım Bankası”, 29 Haziran 2015, Erişim Adresi: https://www.bbc.com/turkce/ekonomi/2015/06/150629_asya_altyapi_bankasi (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2021).
- BBC Türkçe*, “Koronavirüs Salgını: Starbucks, Çin’deki 2000 Şubelerini Kapattı”, 29 Ocak 2020, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51300657> (Erişim Tarihi: 2 Ağustos 2021).
- Bergsten, C. Fred, “The United States–China Economic Relationship and the Strategic and Economic Dialogue”, Peterson Institute for International Economics, 10 Eylül 2009, Erişim Adresi: <https://web.archive.org/web/20100624222446/http://www.iie.com/publications/papers/paper.cfm?ResearchID=1291> (Erişim Tarihi: 1 Ağustos 2021).
- Birdişi, Fikret, “Joe Biden Yönetiminde ABD’nin Ulusal Güvenlik Stratejisi”, *M5 Dergi*, 18 Nisan 2021, Erişim Adresi: <https://m5dergi.com/strateji-analiz/joe-biden-yonetiminde-abdnin-ulusal-guvenlik-stratejisi/> (Erişim Tarihi: 1 Ağustos 2021).

- BirGün*, “Çin’den İngiltere’ye Uyarı: Huawei’yi Yasaklamak Size Pahalya Mal Olacak”, 15 Temmuz 2020, Erişim Adresi: <https://www.birgun.net/haber/cin-den-ingiltere-ye-uyari-huawei-yi-yasaklamak-size-pahalya-mal-olacak-308461> (Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2021).
- Bottelier, Pieter, “China’s Economic Rise: Implications for the U.S.A.”, içinde *China-U.S. Relations Transformed: Perspective and strategic interactions*, Suisheng Zhao (ed.), (London: Routledge, 2008), ss. 188-209.
- Brain, Jessica, “Lord Palmerston”, *Historic UK*, Erişim Adresi: <https://www.historic-uk.com/HistoryUK/HistoryofBritain/Lord-Palmerston/> (Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2021).
- Brexit Central, “Theresa May’s Global Britain Speech (17th January 2017)”, Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=dUoNfH1B-sk> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).
- British Council, “A Golden Future for China and the UK?”, Ekim 2015, Erişim Adresi: <https://www.britishcouncil.org/research-policy-insight/insight-articles/golden-future-china-uk> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).
- Chatham House, “China’s Foreign Policy”, 2 Mart 2020, Erişim Adresi: <https://www.chathamhouse.org/events/all/members-event/chinas-foreign-policy> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).
- Chatham House, “Power Shift: The Rise of Asia and the Decline of the West?”, 28 Mayıs 2019, Erişim Adresi: <https://www.chathamhouse.org/events/all/members-event/power-shift-rise-asia-and-decline-west> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).
- Chatham House, “The UK-Japan Relationship: Security and Political Cooperation”, 20 Temmuz 2020, Erişim Adresi: <https://www.chathamhouse.org/events/all/research-event/uk-japan-relationship-security-and-political-cooperation> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).
- Chellaney, Brahma, “China’s Debt Trap Diplomacy”, Project Syndicate, 23 Ocak 2017, Erişim Adresi: <https://www.project-syndicate.org/commentary/china-one-belt-one-road-loans-debt-by-brahma-chellaney-2017-01> (Erişim Tarihi: 5 Ağustos 2021).
- China Daily*, “Chinese investor gets 80% stake in Southampton FC”, 16 Ağustos 2017, Erişim Adresi: https://www.chinadaily.com.cn/business/2017-08/16/content_30668027.htm (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).
- Chow, Wilfred M., Han, Enze ve Li, Xiaojun, “Brexit Identities and British Public Opinion on China”, *International Affairs*, Cilt: 95, Sayı: 6, Kasım 2019, ss. 1369-1387.
- CIA World Factbook, “China”, Erişim Adresi: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/china/#people-and-society> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).
- CRI Türk*, “Çin ve Avustralya İlişkilerinde Dalgalı Bir Döneme Giriyoruz”, 7 Mayıs 2021, Erişim Adresi: <https://www.criturk.com/cin-ve-avustralya-iliskilerinde-dalgali-bir-doneme-giriyoruz/> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).
- Cui, Zhiyuan, “Making Sense of the Chinese “Socialist Market Economy”: A Note”, *Modern China*, Cilt 38, Sayı: 6, 2012, ss. 665-676.
- Çiçek, Murat, “Bir Medeniyetler Çatışması Örneği: Kademeli Olarak İnise Geçen Çin-Avustralya İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, Uluslararası Politika Akademisi, 10 Şubat 2021, Erişim Adresi: <http://politikaakademisi.org/2021/02/10/bir-medeniyetler-catismasi-ornegi-kademeli-olarak-inise-gecen-cin-avustralya-iliskileri-uzerine-bir-degerlendirme/> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).
- Demiryol, Tolga, “What is China’s ‘One Belt, One Road’ Initiative?”, *Hürriyet Daily News*, 8 Kasım 2017, Erişim Adresi: <https://www.hurriyetdailynews.com/opinion/tolga-demiryol/what-is-chinas-one-belt-one-road-initiative-122090> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).
- Department for International Trade, “UK Trade in Numbers”, Şubat 2021, Erişim Adresi: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/964119/210225_Pocketbook_UK_Trade_in_Numbers_2021_Web_Accessible.pdf (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).

- Diamond, Larry, “Why China’s Democratic Transition Will Differ From Taiwan’s”, içinde *Political Change in China: Comparisons with Taiwan*, Bruce Gilley ve Larry Diamond (ed.) (Boulder CO: Lynne Rienner Publishers, 2008), ss. 243-257.
- Dobson, Mahalia, “Australia Embraces U.S. and Pays Price with China as Trade War Hits Bottom Line”, *NBC News*, 20 Haziran 2021, Erişim Adresi: <https://www.nbcnews.com/news/world/australia-embraces-u-s-pays-price-china-trade-war-hits-n1270458> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).
- Dünya*, “İngiltere, Çin’in 1984 Hong Kong Deklarasyonunu İhlal Ettiğini İlan Etti”, 14 Mart 2021, Erişim Adresi: <https://www.dunya.com/dunya/ingiltere-cinin-1984-hong-kong-deklarasyonunu-ihlal-ettigini-ilan-etti-haberi-614311> (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2021).
- Dünya Bülteni*, “Sömürgecilik Çirkin Yüzü: Afyon Savaşları”, 1 Aralık 2010, Erişim Adresi: <https://www.dunyabulteni.net/tarihden-olaylar/somurgeciligin-cirkin-yuzu-afyon-savaslari-h137906.html> (Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2021).
- DW Türkçe*, “Huawei’nin Sahibinin Kızı Kanada’da Gözaltına Alındı”, 6 Aralık 2018, Erişim Adresi: <https://www.dw.com/tr/huaweinin-sahibinin-k%C4%B1z%C4%B1-kanadada-g%C3%B6zalt%C4%B1na-al%C4%B1nd%C4%B1/a-4660722> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).
- DW Türkçe*, “Modern İpek Yolu Projesi: Beklentiler ve Kuşular”, 14 Mayıs 2017, Erişim Adresi: <https://www.dw.com/tr/modern-ipek-yolu-projesi-beklentiler-ve-ku%C5%9Fkular/a-38832963> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).
- Economy, Elizabeth, “China, the U.S.A., and Japan: Reconfiguring Relations in Southeast Asia”, içinde *China-U.S. Relations Transformed: Perspectives and Strategic Interactions*, Suisheng Zhao (ed.), (London: Routledge, 2008), ss. 210-227.
- Edgington, Tom, “Brexit: What Trade Deals has the UK Done so Far?”, *BBC*, 15 Haziran 2021, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/news/uk-47213842> (Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2021).
- Eğilmez, Mahfi, “Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye”, 16 Aralık 2012, Erişim Adresi: <https://www.mahfiegilmez.com/2012/12/orta-gelir-tuzag-ve-turkiye.html> (Erişim Tarihi: 1 Ağustos 2021).
- Elgot, Jessica (2015), “Xi Jinping UK Visit Roundup: Red Flags, Red Carpets and Greene King”, *The Guardian*, 23 Ekim 2015, Erişim Adresi: <https://www.theguardian.com/world/2015/oct/23/chinese-president-xi-jinping-uk-visit-roundup> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).
- Embassy of the People’s Republic of China in the United Kingdom of the Great Britain and Northern Ireland, “Backgrounder: Sino-British Relations”, 10 Ekim 2003, Erişim Adresi: <http://www.chinese-embassy.org.uk/eng/wjzc/zygx/t27071.htm> (Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2021).
- Encyclopedia Britannica*, “China”, Erişim Adresi: <https://www.britannica.com/place/China> (Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2021).
- Encyclopedia Britannica*, “Rabban bar Sauma”, Erişim Adresi: <https://www.britannica.com/biography/Rabban-bar-Sauma> (Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2021).
- Encyclopedia Britannica*, “Timeline of the Second Opium War (Arrow War)”, Erişim Adresi: [https://www.britannica.com/list/timeline-of-the-second-opium-war-\(arrow-war\)](https://www.britannica.com/list/timeline-of-the-second-opium-war-(arrow-war)) (Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2021).
- Erdoğan, Recep Tayyip, “Turkey, China Share a Vision for Future”, *Global Times*, 1 Temmuz 2019, Erişim Adresi: <https://www.globaltimes.cn/content/1156357.shtml> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).
- Erdoğan, Kamil, *Bilmediğimiz Çin* (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2021), ss. 35-56.
- Ergenç, Ceren, “Çin’in Ortadoğu’daki Yeni Rolü”, *Fikir Turu*, 22 Haziran 2021, Erişim Adresi: <https://fikirturu.com/jeo-strateji/cinin-ortadogudaki-yeni-rolu/> (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2021).
- Ergenç, Ceren, “Çin’in Yükselişi”, Erişim Adresi: https://www.academia.edu/7172164/cinin_yukselisi_-_kitap_bolumu (Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2021).
- Escobar, Pepe, “Xi’s Wild Geese Chase the Silk Road Gold”, *Asia Times*, 15 Mayıs 2017, Erişim Adresi: <https://asiatimes.com/2017/05/xis-wild-geese-chase-silk-road-gold/> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).

- Euro Topics*, “Biden’s China Policy: A Fresh Start After Trump”, 22 Mart 2021, Erişim Adresi: <https://www.eurotopics.net/en/258270/biden-s-china-policy-a-fresh-start-after-trump> (Erişim Tarihi: 2 Ağustos 2021).
- Euronews*, “Çin, Avustralya ile Stratejik Ekonomik Anlaşmasını Askıya Aldı”, 6 Mayıs 2021, Erişim Adresi: <https://tr.euronews.com/2021/05/06/cin-avustralya-ile-stratejik-ekonomik-anlasmas-n-ask-ya-ald> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).
- Fabrizi, Rebecca, “China and Europe”, içinde *Shared Destiny*, Geremie R. Barmé, Linda Jaivin ve Jeremy Goldkorn (ed.), (ANU Press, 2015).
- Foreign Affairs*, “Is U.S. Foreign Policy Too Hostile to China? Foreign Affairs Asks the Experts”, 19 Ekim 2021, Erişim Adresi: <https://www.foreignaffairs.com/ask-the-experts/2021-10-19/us-foreign-policy-too-hostile-china> (Erişim Tarihi: 27 Ekim 2021).
- Foster, Peter, “Revealed: Wen Jiabao’s Family is Behind Cambridge University Professorship”, *The Telegraph*, 10 Haziran 2014, Erişim Adresi: <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/china/10890356/Revealed-Wen-Jiabaos-family-is-behind-Cambridge-University-professorship.html> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).
- Geddes, Thomas des Garets, “UK-China Relations: From Gold to Dust”, *The Diplomat*, 2 Ekim 2020, Erişim Adresi: <https://thediplomat.com/2020/10/uk-china-relations-from-gold-to-dust/> (Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2021).
- Godovanyuk, Kira, “Contradictions of the “Golden Era” in UK-China Relations”, RIAC, 19 Nisan 2019, Erişim Adresi: <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/contradictions-of-the-golden-era-in-uk-china-relations/> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).
- Goh, Brenda, “Britain Calls China’s Belt and Road Initiative a Vision”, *Reuters*, 26 Nisan 2019, Erişim Adresi: <https://www.reuters.com/article/us-china-silkroad-britain-idUKKCN1S2ONZ> (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2021).
- Gov.uk, “Economic Talks Herald Golden Era in UK-China Relations”, 16 Aralık 2017, Erişim Adresi: <https://www.gov.uk/government/news/economic-talks-herald-golden-era-in-uk-china-relations> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).
- Gov.uk, “UK and Japan Sign Free Trade Agreement”, 23 Ekim 2020, Erişim Adresi: <https://www.gov.uk/government/news/uk-and-japan-sign-free-trade-agreement> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).
- Gov.uk, “UK Approach to Joining the CPTPP Trade Agreement”, 17 Haziran 2020, Erişim Adresi: <https://www.gov.uk/government/publications/uk-approach-to-joining-the-cptpp-trade-agreement> (Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2021).
- Gov.uk, “UK-China Joint Statement 2015”, 22 Ekim 2015, Erişim Adresi: <https://www.gov.uk/government/news/uk-china-joint-statement-2015> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).
- Habibbeyli, Arastü, “Yeni Dünya Düzeninde Çin”, Uluslararası Politika Akademisi, Erişim Adresi: <http://politikaakademisi.org/2015/03/15/yeni-dunya-duzeninde-cin/> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).
- History is Now Magazine*, “The British and French at Their Worst? The Burning of China’s Magnificent Summer Palace”, Erişim Adresi: <http://www.historyisnowmagazine.com/blog/2016/3/6/the-british-and-french-at-their-worst-the-burning-of-chinas-magnificent-summer-palace#.XhId2ocZPY> (Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2021).
- Huang, Cary, “A ‘Golden Era’ in China-UK Relations. Really, Auntie May?”, *This Week in Asia*, 10 Şubat 2018, Erişim Adresi: <https://www.scmp.com/week-asia/opinion/article/2132776/golden-era-china-uk-relations-really-auntie-may> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).
- Independent Türkçe*, “İngiltere Huawei Teknolojisini Kullanırsa ABD Bilgi Paylaşımı Yapmayacak”, 23 Şubat 2019, Erişim Adresi: <https://www.indyrturk.com/node/16461/d%C3%BCnya/ingiltere-huawei-teknolojisini-kullan%C4%B1rsa-abd-bilgi-payla%C5%9F%C4%B1m%C4%B1-yapmayacak> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).

- International Monetary Fund, “GDP, Current Prices”, Erişim Adresi: <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOORLD> (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2021).
- James, William, “We Need to Talk About Trade with China, UK Parliament tells PM Johnson”, *Reuters*, 24 Şubat 2021, Erişim Adresi: <https://www.reuters.com/article/us-britain-china-trade-idUSKBN2AO22S> (Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2021).
- Jia, Qingguo, “Learning to live with the Hegemon: China’s Policy toward the U.S.A. since the End of the Cold War”, içinde *China-U.S. Relations Transformed: Perspective and strategic interactions*, Suisheng Zhao (ed.), (London: Routledge, 2008), ss. 45-57.
- Jie, Yu, “After Brexit: Risks and Opportunities to EU-China Relations”, *Global Policy*, Cilt: 8, Sayı: S4, Haziran 2017, ss. 109-114.
- Jones, Lee ve Hameiri, Shahar, “Debunking the Myth of ‘Debt-trap Diplomacy’”, Chatham House, 19 Ağustos 2020, Erişim Adresi: <https://www.chathamhouse.org/2020/08/debunking-myth-debt-trap-diplomacy/6-conclusion-and-policy-recommendations> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).
- Kaiser, Robert G. ve Mufson, Steven, “‘Blue Team’ Draws a Hard Line on Beijing: Action on Hill Reflects Informal Group’s Clout”, *The Washington Post*, 22 Şubat 2000, Erişim Adresi: <https://www.washingtonpost.com/wp-srv/WPcap/2000-02/22/004r-022200-idx.html> (Erişim Tarihi: 3 Ağustos 2021).
- Kaya, Ömer Cihad, “Birleşik Krallık Parlamentosu, Çin’in Doğu Türkistan’da Soykırım İşlediğini Oybirliğiyle Kabul Etti”, *Kırım Haber Ajansı*, 22 Nisan 2021, Erişim Adresi: <https://qha.com.tr/haberler/guncel/birlesik-krallik-parlamentosu-cin-in-dogu-turkistan-da-soykirim-istedigini-oybirligiyle-kabul-etti/318008/> (Erişim Tarihi: 2 Ağustos 2021).
- Kurtaran, Gökhan, “İngiltere-Çin İlişkileri ‘Altın Dönemini’ Yaşıyor”, *Anadolu Ajansı*, 20 Ekim 2015, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ingiltere-cin-iliskileri-altin-donemini-yasiyor/448519> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).
- Kurtaran, Gökhan, “İngiltere’den Huawei’ye ‘Gizli İlişki’ Suçlaması”, *Anadolu Ajansı*, 8 Ekim 2020, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/ingiltere-den-huawei-ye-gizli-iliski-suclamasi/2000053> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).
- Le Corre, Philip, “A New Special Relationship: China and the United Kingdom Rekindle Their Ties”, *Foreign Affairs*, 19 Ekim 2015, Erişim Adresi: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2015-10-19/new-special-relationship> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).
- Le Corre, Philip, “Brexit : What’s Next for the China-UK Relationship?”, Carnegie Endowment for International Peace, 19 Şubat 2018, Erişim Adresi: <https://carnegieendowment.org/2018/02/19/brexit-what-s-next-for-china-uk-relationship-pub-75633> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).
- Lu, Zhenhua, “‘Pro-China’ Boris Johnson ‘Enthusiastic’ about Belt and Road Plan”, *South China Morning Post*, 24 Temmuz 2019, Erişim Adresi: <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3019884/pro-china-boris-johnson-enthusiastic-about-belt-and-road-plan> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).
- Magnus, George, “This is no ‘Golden Era’ for Sino-British relations, even if the Government Wishes It were So”, *Prospect*, 30 Ocak 2018, Erişim Adresi: <https://www.prospectmagazine.co.uk/blogs/george-magnus/this-is-no-golden-era-for-uk-sino-relations-even-if-the-government-wishes-it-were-so> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).
- Mainardi, Benjamin, “Yes, China Has the World’s Largest Navy. That Matters Less Than You Might Think.”, *The Diplomat*, 7 Nisan 2021, Erişim Adresi: <https://thediplomat.com/2021/04/yes-china-has-the-worlds-largest-navy-that-matters-less-than-you-might-think/> (Erişim Tarihi: 18 Ağustos 2021).
- Marcus, Jonathan, “ABD ve Çin Arasında Yeni Bir ‘Soğuk Savaş’ mı Başlıyor?”, *BBC Türkçe*, 17 Mart 2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56427609> (Erişim Tarihi: 5 Eylül 2021).
- Medyascope*, “Çin’in Süper Güç Olma İddiası - Doç. Dr. Ceren Ergenç ile Söyleşi”, 6 Temmuz 2021, Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=iuDdx3KXvSo> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).

- Milliyet*, “İngiltere, Çin’den Corona Virüs Tazminatı İstiyor!”, 20 Nisan 2020, Erişim Adresi: <https://www.milliyet.com.tr/dunya/ingiltere-cinden-corona-virus-tazminat-istiyor-6193325> (Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2021).
- Moore, Richard, “Exclusive Chief of MI6 Richard Moore Speaks to G&T on Times Radio”, 25 Nisan 2021, Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=pKpA7YyBf10> (Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2021).
- Needham, Kirsty, “Australian Economy would Suffer if China Students Stay Away”, *Reuters*, 10 Haziran 2020, Erişim Adresi: <https://www.reuters.com/article/us-china-australia-education-idUSKBN23HoKO> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).
- Nye, Joseph, “Joseph Nye: The Rise of China and American Power”, 20 Ağustos 2012, GBH Forum Network, Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=BwWTokbYSZs> (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2021).
- Örmeci, Ozan, “21. Yüzyılda ABD-Çin Rekabeti”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 29, Ağustos 2013, ss. 1-14.
- Örmeci, Ozan, *Ejder’in Ayak Sesleri: Dünya Siyasetinde Çin Halk Cumhuriyeti*, (İstanbul: Cinius Yayınları, 2018).
- Örmeci, Ozan, *İngiltere (Birleşik Krallık) Siyaseti*, Kitapyurdu basımı (büyük ebat), (İstanbul: Urzeni Yayınevi, 2020).
- Örmeci, Ozan ve Kısacak, Sina, “Şanghay İşbirliği Örgütü’nün Enerji Güvenliği Politikaları Çerçevesinde Çin-Rusya İlişkilerini Anlamak”, *İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Cilt 2, Sayı: 1, ss. 1-24.
- Özcan, Azmi, “İngiliz Doğu Hindistan Şirketi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Erişim Adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ingiliz-dogu-hindistan-sirketi> (Erişim Tarihi: 1 Ağustos 2021).
- Parton, Charles, “China-UK Relations: Where to Draw the Border Between Influence and Interference?”, RUSI – Royal United Services Institute for Defence and Security Studies, Şubat 2019, Erişim Adresi: https://rusi.org/sites/default/files/20190220_chinese_interference_parton_web.pdf (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).
- Picardo, Elvis, “10 Countries with the Biggest Forex Reserves”, *Investopedia*, Erişim Adresi: <https://www.investopedia.com/articles/investing/033115/10-countries-biggest-forex-reserves.asp> (Erişim Tarihi: 1 Ağustos 2021).
- Pye, Lucien, “China: Erratic State, Frustrated Society”, *Foreign Affairs*, Güz 1990, ss. 56-74.
- Rana, Pradumna B. ve Ji, Xianbai, “Belt and Road Stakeholders Don’t Believe China Uses ‘Debt-Trap Diplomacy’”, *The Diplomat*, 6 Kasım 2020, Erişim Adresi: <https://thediplomat.com/2020/11/belt-and-road-stakeholders-dont-believe-china-uses-debt-trap-diplomacy/> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).
- Renshaw, Jarrett, “Biden Says He Suggested to UK’s Johnson a Plan to Rival China’s Belt and Road”, *Reuters*, 26 Mart 2021, Erişim Adresi: <https://www.reuters.com/world/uk/biden-says-he-suggested-uks-johnson-plan-rival-chinas-belt-road-2021-03-26/> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).
- Reuters*, “Xi says China Aims to Provide 2 bln COVID-19 Vaccine Doses to World in 2021 - CCTV”, 5 Ağustos 2021, Erişim Adresi: <https://www.reuters.com/world/china/xi-says-china-aims-provide-2-bln-covid-19-vaccine-doses-world-2021-cctv-2021-08-05/> (Erişim Tarihi: 9 Ağustos 2021).
- Sabbagh, Dan ve Wintour, Patrick, “UK Quietly Expelled Chinese Spies who Posed As Journalists”, *The Guardian*, 5 Şubat 2021, Erişim Adresi: <https://www.theguardian.com/world/2021/feb/05/uk-quietly-expelled-chinese-spies-who-posed-as-journalists> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).
- Slawson, Nicola, “David Cameron to Lead £750m UK-China Investment Initiative”, *The Guardian*, 16 Aralık 2017, Erişim Adresi: <https://www.theguardian.com/politics/2017/dec/16/david-cameron-to-lead-750m-uk-china-investment-initiative> (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2021).
- South China Morning Post*, “WATCH LIVE: Chinese President Xi Speaks at Communist Party Centenary”, 1 Temmuz 2021, Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=zwJd3UvK3hw> (Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2021).

- Sözcü, “Akıl Sınırlarını Zorlayan Bir Yapı: Çin Seddi”, 12 Mart 2018, Erişim Adresi: <https://www.sozcu.com.tr/hayatim/seyahat/akil-sinirlarini-zorlayan-bir-yapi-cin-seddi/> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).
- Sputnik Türkiye, “Yeni Zelanda Başbakanı Ardern, Çin’in Avustralya’yla İlişkilerinde Gerginliğe Neden Olmadığını Söyledi”, 1 Haziran 2021, Erişim Adresi: <https://tr.sputniknews.com/asya/202106011044628599-yeni-zelanda-basbakani-ardern-cinin-avustralyayla-iliskilerinde-gerginlige-neden-olmadigini-soyledi/> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).
- Storey, Ian, “Can the UK Achieve Its Naval Ambitions in the Indo-Pacific?”, *The Diplomat*, 7 Kasım 2020, Erişim Adresi: <https://thediplomat.com/2020/11/can-the-uk-achieve-its-naval-ambitions-in-the-indo-pacific/> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).
- Sturgeon, Nicola, “Trade with China is Booming – We’re Working to Grow it Further”, İskoç Ulusal Partisi (SNP) Resmî İnternet Sitesi, 17 Nisan 2018, Erişim Adresi: <https://www.snp.org/trade-with-china-is-booming/> (Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2021).
- Suner, Asuman, “Hong Kong: Sömürgecilik Tarihinde Bir Sayfa Kapanırken”, *Birikim*, Sayı: 99, Temmuz 1997.
- Taşkent, Ali Murat, “Çin-İngiltere İlişkilerinin ‘Altın Çağı’”, *AVİM*, Yorum No: 2015 / 134, 2 Kasım 2015, Erişim Adresi: <https://avim.org.tr/tr/Yorum/CIN-INGILTERE-ILISKILERININ-ALTIN-CAGI> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).
- TGRT Haber TV, “Trump, Koronavirüs Yerine ‘Çin Virüsü’ Dedi”, 23 Eylül 2020, Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=RXnLygOHkVk> (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2021).
- The Japan Times*, “Hong Kong Leader Carrie Lam pushes pro-China Agenda, Risking Trump’s Wrath”, 13 Mayıs 2020, Erişim Adresi: <https://www.japantimes.co.jp/news/2020/05/13/asia-pacific/hong-kong-leader-pushes-pro-china-agenda/> (Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2021).
- The World Bank, “GDP per capita (current US\$) – China”, Erişim Adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=CN> (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2021).
- The World Bank, “GDP, PPP (Current International \$)”, Erişim Adresi: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.PP.CD?year_high_desc=true (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2021).
- Tossini, J. Vitor, “The Five Power Defence Arrangements”, *UK Defence Journal*, 28 Şubat 2017, Erişim Adresi: <https://ukdefencejournal.org.uk/britain-and-regional-security-the-five-power-defence-arrangements/> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).
- TRT Haber, “Çin, Avustralya ile Ekonomik Diyalog Mekanizmasını Durdurdu”, 6 Mayıs 2021, Erişim Adresi: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/cin-avustralya-ile-ekonomik-diyalog-mekanizmasini-durdurdu-578795.html> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).
- TRT World, “Roundtable: UK-China Relations”, 23 Şubat 2021, Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=UslP9oUSkY> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).
- Turner, Oliver, “The Golden Era of UK-China Relations Meets Brexit”, *The Diplomat*, 18 Aralık 2018, Erişim Adresi: <https://thediplomat.com/2018/12/the-golden-era-of-uk-china-relations-meets-brexite/> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).
- “Türkiye-Çin İlişkilerinin 40 Yılı (1971-2011)”, Erişim Adresi: https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/106065/mod_resource/content/1/13.%20%20konu%20T%C3%BCrkiye-%C3%87in%20Stratejik%20C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi%20C4%Boi%C5%9Fkileri%20--Türkiye-Cin_iliskilerinin_40_Yili_%281971-2011%29-Erkin%20Ekrem.pdf (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).
- United Nations Development Programme, “Latest Human Development Index Ranking”, Erişim Adresi: <http://hdr.undp.org/en/content/latest-human-development-index-ranking> (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2021).
- University World News, “Cambridge Endowment Charity Linked to China Government”, 13 Haziran 2014, Erişim Adresi: <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20140612205004101> (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2021).

- Vaswanii, Karishma, “Don’t take on China Alone, Says ex-Australia PM Kevin Rudd”, *BBC*, 29 Mayıs 2021, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/news/world-australia-57264249> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2021).
- Wintour, Patrick, “G7 Backs Biden Infrastructure Plan to Rival China’s Belt and Road Initiative”, *The Guardian*, 12 Haziran 2021, Erişim Adresi: <https://www.theguardian.com/world/2021/jun/12/g7-global-infrastructure-plan-to-rival-chinas-belt-and-road-initiative> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2021).
- Wolf, David C., “‘To Secure a Convenience’: Britain Recognizes China - 1950”, *Journal of Contemporary History*, Cilt 18, No: 2, Nisan 1983, ss. 299-326.
- World Economic Forum, “Xi Jinping: We Must Face Up to the Problems of Globalisation”, 17 Ocak 2017, Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=Ys6skqxQKMk> (Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2021).
- Yıldızoğlu, Ergin, “ÇKP 90 Yaşında”, Erişim Adresi: <http://erginyildizoglu.blogspot.com/2011/07/ckp-90-yasnda.html> (Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2021).
- Zhao, Suisheng, “China Rising: Geo-strategic Thrust and Diplomatic Engagement”, içinde *China-U.S. Relations Transformed: Perspectives and Strategic Interactions*, Suisheng Zhao (ed.), (London: Routledge, 2008), ss. 20-42.
- Zhao, Suisheng, “Implications of China’s Rise for U.S.-Chinese Relations”, içinde *China-U.S. Relations Transformed: Perspectives and Strategic Interactions*, Suisheng Zhao (ed.), (London: Routledge, 2008), ss. 3-19.
- Zhen, Liu, “Xi Jinping Says China Promises 2 Billion Covid-19 Vaccine Doses to Other Countries in 2021”, *South China Morning Post*, 6 Ağustos 2021, Erişim Adresi: <https://www.scmp.com/news/china/article/3144017/xi-jinping-says-china-promises-2-billion-covid-19-vaccine-doses-other> (Erişim Tarihi: 18 Ağustos 2021).